

Uniwersytet Warszawski
Wydział Orientalistyczny
Studium Europy Wschodniej

Olga Gromyko
Nr albumu 315045

**Geneza i działalność partii *Ataka* na bułgarskiej scenie politycznej w latach
2005-2009**

**The origins and activity of *Ataka* party in political bulgarian scene during
2005-2009**

Praca magisterska
na kierunku kulturoznawstwo
w zakresie Specjalistycznych Studiów Wschodnich

praca wykonana pod kierunkiem
prof. Elżbiety Znamierowskiej-Rakk
Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego

Warszawa 2012

Oświadczenie kierującego pracą

Oświadczam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

.....

Data

.....

Podpis kierującego pracą

Oświadczenie autora (autorów) pracy

Świadom odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przez mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami.

Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego w wyższej uczelni.

Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

.....

Data

.....

Podpis autora pracy

Streszczenie

Po obaleniu władzy Todora Żiwkova Bułgaria przystąpiła do demokratyzacji kraju, próbując zerwać ze swoją komunistyczną przeszłością, chociaż działania te wydają się być w znacznej mierze pozorowane. Władza w bułgarskim parlamencie do 2001 roku była podzielona między socjalistów i demokratów, niemniej jednak powstało mnóstwo nowych partii, zaobserwowano rozwój pluralizmu. Nowo utworzone partie mogły bez problemu zdobyć większość w Parlamencie.

W niniejszej pracy zostało omówione powstanie i działalność nowej formacji politycznej w Bułgarii – partii *Ataka*, która w latach 2005-2009, zdołała przyciągnąć do siebie część społeczeństwa bułgarskiego. W celu dokonania analizy działalności partii *Ataka* konieczne jest przedstawienie okoliczności, w jakich ona powstała, przyczyn jej powstania, rozwoju partii i jej udziału w bułgarskim życiu politycznym.

Resume

After overthrow of the power of Todor Zhivkov Bulgaria joined democratization trying to tear with the communistic past while these actions appeared to be substantially deception. The power in the Bulgarian parliament till 2001 was divided between socialists and democrats, however many new parties arose. Watching the pluralism development again formed parties could easily receive a majority of votes in parliament.

In this work we will discuss the creation and activity of new political formation in Bulgaria – the *Ataka* party which managed to involve a considerable part of the Bulgarian society in 2005-2009. For the analysis of activity of this party it is necessary to present circumstances at which it was created, the reasons of creation and development of party and its participation in the Bulgarian political life.

Słowa kluczowe

Bułgaria, bułgarski system polityczny, partia Ataka, działalność partii Ataka, wybory parlamentarne w Bułgarii, wybory do Parlamentu Europejskiego

Key words

Bulgaria, Bulgarian Political System, Ataka Party, Activity of Ataka party, Elections in the Bulgarian Parliament, Elections in the European parliament

Dziedzina pracy (kody wg programu Socrates-Erasmus):

14.1 Nauki polityczne, politologia

Research field (Socrates-Erasmus program code):

14.1 Political Science

Spis treści

WPROWADZENIE	6
I.BUŁGARSKA SCENA POLITYCZNA POD KONIEC LAT 90. XX WIEKU	
Upadek systemu komunistycznego w Bułgarii	10
Kształtowanie się nowej sceny politycznej	14
II.FENOMEN PARTII ATAKA NA BUŁGARSKIEJ SCENIE POLITYCZNEJ	
2005 - 2009	
Sytuacja polityczna i gospodarcza przed 2005 r.	26
Zjawisko partii <i>Ataka</i> na bułgarskiej scenie politycznej	29
Program polityczny partii <i>Ataka</i>	35
III.DZIAŁALNOŚĆ PARTII ATAKA W LATACH 2005-2009	
Wizerunek partii <i>Ataka</i> na forum parlamentu	49
Rola partii <i>Ataka</i> w wyborach do Parlamentu Europejskiego.....	65
Partia <i>Ataka</i> przed wyborami parlamentarnymi w 2009 r.....	69
ZAKOŃCZENIE.....	80
INDEX NAZWISK.....	85
WYKAZ SKRÓTÓW	87
BIBLIOGRAFIA.....	88

WPROWADZENIE

Na przełomie lat 80 i 90. XX wieku w państwach Europy Środkowo-Wschodniej rozpoczęła się transformacja systemowa, która zasadniczo zmieniła charakter tamtejszych systemów politycznych, zbliżając je do demokracji¹.

Pogłębiający się rozdział pomiędzy władzą a społeczeństwem w państwach realnego socjalizmu doprowadził w latach 1989-1991 do upadku reżimu komunistycznego, który na kontynencie europejskim panował w dziewięciu państwach: w ZSRR, Polsce, NRD, Czechosłowacji, na Węgrzech, w Rumunii, Jugosławii, Bułgarii i Albanii.

Kryzys systemu komunistycznego narastał od połowy lat 70. Dotykał wszystkich możliwych sfer: gospodarczej, społecznej, ideologicznej i politycznej.

Strukturalna niewydolność gospodarki centralnie planowanej była jednym z głównych czynników, uniemożliwiających krajom bloku wschodniego skuteczną rywalizację z zachodnim wolnym rynkiem.

Bezpośrednio z problemami gospodarczymi był powiązany kryzys społeczny. Coraz gorsze warunki życia, demoralizacja kierownictw przedsiębiorstw i ich pracowników, rosnąca apatia, wzrost przestępczości i szerzący się alkoholizm, to tylko niektóre z czynników świadczące o narastaniu problemów społecznych².

Kolejną przyczyną, która skutkowała upadkiem systemu komunistycznego, była porażka ideologiczna. W latach 80. na powszechną apatię społeczną i kryzys gospodarczy nałożył się całkowity brak wiary w ideologię komunistyczną, odbiegającą od realnych efektów monopolistycznych rządów partii komunistycznej³.

Paradoksalnie zmiana systemu politycznego w takim samym stopniu wydawała się konieczna, co niemożliwa lat do przyprowadzenia. Tymczasem w Europie, w większości przypadków dokonano jej bez rozlewu krwi, za sprawą decyzji politycznych. Mimo

¹Изборовская И., *Трансформация избирательных систем и выборов в странах Центрально-Восточной и Юго-Восточной Европы*, Москва 2002, с.3.

²Burakowski A., Gubrynowicz A., Ukielski P., 1989 – *Jesień Narodów*, Collegium Civitas, Warszawa 2009, s. 18 – 22.

³Ibidem, s.23.

wszystko, nie było jednak możliwe uniknięcie dezorientacji wywołanej zmianą systemu politycznego w już niepodległych państwach⁴.

Sytuacja polityczna Bułgarii nie była tu wyjątkiem. Warto zauważyć, że w latach 70. i 80. niektórzy działacze komunistyczni w Bułgarii podejmowali nieśmiałe próby reformowania systemu, by stał się bardziej sprawny ekonomicznie. Nie podejmowano jednak żadnych prób łagodzenia systemu politycznego, w którym nadal obowiązywał zakaz powstawania i działalności jakichkolwiek organizacji stawiających sobie za cel zasadniczą zmianę systemu społeczno-politycznego⁵. Ekipa Todora Żiwkova tłumiała w zarodku wszelkie próby podejmowania działań sprzecznych z oficjalną linią Bułgarskiej Partii Komunistycznej. Z tego też powodu przez wiele lat nie było zorganizowanej siły opozycyjnej⁶.

W swojej pracy chciałabym przedstawić bułgarską scenę polityczną, a w szczególności skupić się na omówieniu działalności nacjonalistycznej partii *Ataka*.

Poczynając od lat 90. władza w Bułgarii często się zmieniała. W zależności od sytuacji gospodarczej w państwie i nastrojów społecznych, wybory wygrywali albo demokraci ze Związku Sił Demokratycznych, albo socjaliści z Bułgarskiej Partii Socjalistycznej. Dwubiegunowość w sferze politycznej można nazwać przejściem od demokratyzacji do dekomunizacji. Między dwoma głównymi ugrupowaniami politycznymi przebiegała ostra walka, której skutkiem stała się zapaść gospodarcza.

Sytuacja polityczna uległa poważnej zmianie dopiero, gdy w 2001 r. na bułgarskiej scenie politycznej pojawił się Symeon Sakskoburggotski, który w kompanii przedwyborczej obiecał w ciągu 800 dni polepszyć sytuację gospodarczą i przyspieszyć przystąpienie Bułgarii do Unii Europejskiej. Były Car lubił wykorzystywać populistyczne hasła, czym przyciągał naród bułgarski, choć nie na długo.

Pałeczkę w sztafecie populizmu w 2005 roku przejęła partia *Ataka*. Jej nacjonalistyczne hasła wymierzone przeciwko Turkom i Romom, i absurdalne

⁴Kulikowska M., *Ewolucja Systemu Partyjnego w Republice Bułgarii w latach 1990-2010*, [w:] Consensus, (red.) H. Chałupczak, Wydział Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 44.

⁵Jackowicz J., *Bułgaria od rządów komunistycznych do demokracji parlamentarnej 1988-1991*, Wydawnictwo Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1992, s. 6-7.

⁶Żiwkow i jego ekipa włożyli dużo wysiłku w zapewnienie sobie trwałego poparcia bułgarskiego społeczeństwa, a przynajmniej jego przeważającej części. Zaś w Bułgarii mocno wyeksportował jeden z elementów tradycyjnej myśli marksistowsko-leninowskiej, który był rzadko spotkany w innych krajach. BPK głosiła, że zachodzące w kraju procesy przemian są tylko formą socjalizmu, a na prawdziwy komunizm należy poczekać. (Burakowski A., Gubrynowicz A., Ukielski P., op. cit., s. 56).

manifestacje przyciągały wyborców. Kwestia mniejszości etnicznych w Bułgarii od zawsze była kontrowersyjna, wywołując różne nastroje społeczne. Ataka była jedynym ugrupowaniem politycznym, które występowało przeciw wstąpieniu Bułgarii do UE i do NATO. Kontrowersyjność poglądów tej partii w połączeniu z szerokim poparciem społecznym jest bardzo ciekawym zjawiskiem. W niniejszej pracy postaram się odpowiedzieć na pytanie, jak i dlaczego społeczeństwo Bułgarii poparło nacjonalistów oraz jak powstała *Ataka*, jakie siły stworzyły tę partię i w jakim celu.

Praca obejmuje okres od 2005 do 2009 r. Wybór tego zakresu czasowego nie jest przypadkowy. W celu dokonania analizy działalności partii *Ataka* konieczne jest przedstawienie okoliczności, w jakich ona powstała. Z kolei rok 2009 to data ostatnich bułgarskich wyborów do Zgromadzenia Narodowego, w których partia *Ataka* brała czynny udział.

Problem badawczy, któremu niniejsza praca została poświęcona, pozostaje aktualny. Ruch nacjonalistyczny, problem mniejszości etnicznych, zmiana władzy politycznej to zagadnienia niezwykle istotne z punktu widzenia dzisiejszej Bułgarii, czego dowodem mogą być wydarzenia, które rozegrały się jesienią 2011 r⁷.

Praca składa się z wprowadzenia, trzech rozdziałów, zakończenia i bibliografii.

W pierwszym rozdziale pracy będzie przedstawiona bułgarska scena polityczna od czasów obalenia Todora Żiwkova do pojawienia się w życiu politycznym Symeona Sakskoburggotskiego. Postaram się przedstawić, w jaki sposób przebiegała zmiana władzy oraz kto w tej władzy uczestniczył i z jakim skutkiem.

Drugi rozdział niniejszej pracy zostanie poświęcony sytuacji politycznej i gospodarczej w Bułgarii przed rokiem 2005 oraz pojawieniu się na scenie politycznej partii *Ataka*. W tej części pracy znajdziemy odpowiedź na pytania o sposób powstania partii *Ataka*, przyczyny jej utworzenia (ekonomiczne i polityczne) oraz przedstawiona zostanie sylwetka jej założyciela. Ponadto, znajdzie się także informacja o członkach partii, a analizie zostanie poddany program partii.

⁷Około 5 tysięcy osób wzięło udział w antyromskich demonstracjach w Sofii. Demonstracje odbyły się też w Warnie i Wielkim Tyrnowie. Policja zatrzymała w ich trakcie 40 osób. Pretekstem do antyromskich wystąpień stał się wypadek drogowy we wsi Katunica niedaleko Płowdiwu. Zginął tam młody mężczyzna, potrącony przez samochód należący do rodziny miejscowego romskiego przywódcy. Antyromskie protesty przybrały szerszą skalę również w związku z kampanią przed wyznaczonymi na 23 października wyborami prezydenckimi i samorządowymi. - Wybory miną i napięcie opadnie - prognozował premier Bojko Borisow. (Antyromskie demonstracje w Bułgarii. *Cygański terror zalewa kraj*, 01.10.2011 Wprost <http://www.wprost.pl/ar/264008/Antyromskie-demonstracje-w-Bulgarii-Cygański-terror-zalewa-kraj/> [dostęp 17.10.2012]).

W ostatniej części pracy zostanie przedstawiona działalność partii *Ataka*, jej rola w bułgarskim parlamencie, udział w wyborach prezydenckich i parlamentarnych. Oprócz tego, zostanie podjęta próba zanalizowania projektów ustaw, przyjętych przez partię *Ataka* w latach 2005 – 2009.

Cennymi opracowaniami, pozwalającymi zapoznać się ze współczesną sytuacją polityczną Bułgarii, są prace Jerzego Jackowicza, *Bułgaria od rządów komunistycznych do demokracji parlamentarnej 1988-1991*, Rafała Woźnicy *Bułgarska polityka wewnętrzna a proces integracji z Unią Europejską* oraz Tadeusza Czekalskiego *Bułgaria*. Ważnym źródłem informacji są także prace bułgarskich dziennikarzy zamieszczone na portalach internetowych – *dnewnik.bg*, *vsekiden.bg* i *24 czasa.bg*. W pracy korzystałam poza tym z dokumentów znajdujących się na stronach internetowych parlamentu bułgarskiego i partii *Ataka* oraz z konstytucji Republiki Bułgarii.

Ponadto, korzystałam z publikacji bułgarskich naukowców Iliany Atanasowej, *Początek końca socjalizmu w Bułgarii w pierwszej połowie lat 80.* (Началото на края на социализма в България през първа половина на 80-те години), Iskry Baewoj, *Bułgarskie przejście po 1989 r. w kontekście historycznym* (Българският переход след 1989 г. В исторически контекст), Krystyny Żeczewoj, *“Ataka” między nacjonalizmem a populizmem* (“Атака” между национализма и популизма), Antoniego Todorowa, *Życie polityczne w Bułgarii 1990-2005* (Политически живот в България 1990-2005).

Cennymi źródłami były także bułgarskie czasopisma naukowe – *Przegląd historyczny* (Исторически преглед), *Duma* (Дума), *Temat* (Тема), *Nowy czas* (Нове време).

Interesującym materiałem do pracy okazały się również wywiady i książki lidera partii *Ataka* – Wolena Siderowa *Bułgarofobia* (Българофобия) oraz *Podstawy Bułgaryzmu* (Основи на българизма). W swoich pracach Siderow omawia temat nacjonalizmu, tłumacząc dlaczego sam przyjął poglądy nacjonalistyczne. Porusza bolesny dla Bułgarii temat ustroju politycznego, gospodarki, korupcji, przystąpienia do Unii Europejskiej oraz mniejszości Turków i Romów.

ROZDZIAŁ I

BUŁGARSKA SCENA POLITYCZNA POD KONIEC LAT 90. XX WIEKU

Upadek systemu komunistycznego w Bułgarii

W połowie lat 80. Bułgaria przeżywała skutki pogłębiającego się kryzysu politycznego i gospodarczego. Zapoczątkowane przez Michaiła Gorbaczowa przemiany w ZSRR, po których nastąpiły przeobrażenia w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, oraz nasilający się kryzys gospodarczy w Bułgarii⁸ uświadomiły rządzącej BPK konieczność dokonania istotnych zmian w sposobie funkcjonowania systemu.

Warto podkreślić, że Bułgaria, jako jeden z pierwszych krajów bloku wschodniego odczuła boleśnie nowy kierunek polityki gospodarczej Związku Radzieckiego. Dostawy surowców z ZSRR stały się ściśle wyliczone, a w zamian żądano odpowiedniego ekwiwalentu pieniężnego. Wobec tych zmian bałkański kraj zaczął borykać się z brakiem subsydiowanych do tej pory surowców. Jako pierwsze zaczęły odczuwać brak przemysły: paliwowy, energetyczny i metalurgiczny. Dodatkowo ZSRR przestał wypłacać coroczne subsydia dla bułgarskiego rolnictwa.

Wydarzenia te doprowadziły do znacznego ochłodzenia stosunków na linii Bułgaria - ZSRR. Dla Todora Żiwkowa stało się to powodem poszukiwania nowych możliwości przezwyciężenia kryzysu gospodarczego⁹, co nie spodobało się kierownictwu w Moskwie¹⁰. Oczywiście władza bułgarska podejmowała próby przeprowadzenia odpowiednich reform gospodarczych. Latem 1987 r. powstała tzw. *Koncepcja Lipcowa* (Юлската концепция), która zakładała stworzenie mechanizmu gospodarki socjalistycznej z elementami rynkowymi. Ponadto w 1989 r. uchwalony został *Dekret 56* (Указ 56), który określał prawny wymiar szeroko zakrojonych reform. W szczególności

⁸Gorbaczow, mający (zwłaszcza w kwestiach gospodarczych) odmienne stanowisko od swych poprzedników na Plenum KC KPZR, w kwietniu 1985 roku użył w swoim referacie nowych pojęć: pierestrojka (przebudowa), głasnost (jawność, otwartość) i uskorienie (przyspieszenie). Dwa pierwsze weszły na stałe do języka oficjalnego zarówno kierownictwa ZSRR, jak i światowych mediów, (K. Dawisha, *Eastern Europe, Gorbachev, and Reform: The Great Challenge*, Cambridge 1990, s. 20-29).

⁹Sytuacja gospodarcza Bułgarii pogorszyły dwie klęski żywiołowe, które nawiedziły ten kraj w 1985 roku – jedna z najmroźniejszych zim w XX wieku, a następnie największa susza w tamtym stuleciu. W efekcie pojawiły się także poważne problemy w rolnictwie. Była to jedna z przyczyn zaciągania przez ekipę Żiwkowa kolejnych pożyczek, (A. Burakowski, A. Gubrynowicz, Ukielski P., op. cit., s. 302).

¹⁰Bułgarski przewodniczący był zaproszony do Moskwy na spotkanie z Gorbaczowem, który oskarżył go o to, że posunął się za daleko, próbując zrobić z Bułgarii „mini-RFN” czy też „Mini-Japonię”. Rozmowa ta jest szczególnie ważna, jeśli weźmie się pod uwagę znaczny udział władzy radzieckiej w wewnątrzpartyjnej wojnie przeciw Żiwkowowi w drugiej połowie 1989 roku.

dekret ten umożliwiał działalność firmom prywatnym, także tym z kapitałem zagranicznym, przede wszystkim w formie joint-venture¹¹. Ponadto stworzono warunki do powstania spółek akcyjnych i innych form własności prywatnej.

Wszystkie te czynniki sprawiały, że system stawał się coraz bardziej podatny na zmiany, a przeciwnicy systemu mogli podjąć zorganizowaną działalność opozycyjną¹². Szczególną rolę w pobudzeniu bułgarskich środowisk opozycyjnych do działania odegrała KBWE, doprowadzając do zbliżenia krajów starego kontynentu.

Do czasu obalenia Todora Żiwkowa przez ponad 40 lat w Bułgarii działały tylko dwie partie polityczne, BKP i podporządkowany jej Bułgarski Ludowy Związek Chłopski. Wszelkie przejawy opozycyjności wobec władzy i systemu były ostro zwalczane, głównie metodami administracyjnymi, lub co najwyżej tolerowane, choć to dopiero w ostatnich miesiącach reżimu Todora Żiwkowa¹³.

Bułgarska opozycja antykomunistyczna właściwie nie istniała. Oprócz Turków, którzy przeciwstawiali się bardziej bułgarskiemu nacjonalizmowi i ateizacji niż komunizmowi, opozycjonistów było zaledwie kilkudziesięciu. Wszyscy zresztą żyli pod czujnym okiem służb Bezpieczeństwa Państwowego¹⁴, a wielu z nich miało zakaz opuszczania miejsca zameldowania lub było poddane innym restrykcjom.

Jako pierwszy nielegalną działalność podjął w 1985 r. *Turecki Ruch Narodowyzwoleńczy w Bułgarii* (Турско национално-освободително движение в България), sprzeciwiający się polityce przymusowej asymilacji Turków w Bułgarii. Jego przywódca Ahmed Dogan¹⁵ doprowadził w 1990 r. do przekształcenia tej organizacji w

¹¹Połączenie kapitału krajowego i zagranicznego.

¹²Powodem dla tego stały się tezy XIII Kongresu Bułgarskiej Partii Komunistycznej, które zostały przyjęte w kwietniu 1986 roku. Na tym Kongresie BKP wyznaczono granice reform w sferze społecznej oraz politycznej, dopuszczając tym samym możliwość ich wprowadzenia. BKP poruszyła nawet najbardziej drażliwy z tematów – kwestię praw człowieka. (Woźnica R., *Bułgarska polityka wewnętrzna a proces integracji z Unią Europejską*, Kraków 2012, s. 18-20).

¹³Ibidem, s.14.

¹⁴Bezpieczeństwo Państwowe (Державна Сигурност, DS), które prowadziło inwigilację obywateli na bardzo szeroka skalę. Główną rolę spełniał VI Wydział DS (Шесто управление), który zajmował się zwalczaniem istniejącej lub wyimaginowanej opozycji politycznej. Ten wydział miał ogromny wpływ na życie kulturalne i media. Agenci DS byli obecni we wszystkich kręgach społeczeństwa. (Targalski J., *Bułgaria 1985 - 1992 (WERSJA ROBOCZA)*, <http://jozefdarski.pl/6047-bulgaria-1985-1992-wersja-robocza>, [dostęp 12.08.2012]).

¹⁵Był agentem Bezpieczeństwa Państwowego od 1974 roku, miał pseudonimy – *Angelow*, *Sergej*, i *Sawa*. Służby stworzyły specjalne warunki aby Dogana zatrudniono jako pracownika naukowego. Dogan został wprowadzony do nielegalnej grupy, która później przerosła w Turecki Ruch Narodowyzwoleńczy. Po jednorocznym nielegalnym działaniu i uzyskaniu przez agenta *Sawę* pozycji lidera, przywódców tureckiego ruchu narodowyzwoleńczego aresztowano i skazano na różne wyroki więzienia, w tym także agenta *Sawę*. Uwięzienie uwiarygodniło go jako lidera tureckiego ruchu narodowyzwoleńczego. Tę legendę przygotowano, aby agent *Sawa* uzyskał zaufanie tureckich służb specjalnych w celu przetrwania go w pewnym momencie do Turcji. Akcja ta dezaktualizowała się i agent

Ruch na rzecz Praw i Wolności (Движение за права и свободи)¹⁶. Powstania takiej organizacji nie można uważać za przypadek, gdyż na początku lat 70. rząd bułgarski rozpoczął kampanię przeciwko Pomakom, uważających się za Bułgarów wyznania muzułmańskiego. Twierdząc, że Pomacy zostali przed wiekami zmuszeni do przyjęcia islamu, podjęto metodami administracyjnymi próbę *przywrócenia* ich do narodu bułgarskiego poprzez zmianę imion i nazwisk, aby „brzmiały” bardziej słowiańsko¹⁷.

Do znanych opozycjonistów lat 80. należał także Ilija Minew¹⁸. W 1988 r. został przewodniczącym *Niezależnego Stowarzyszenia Obrony Praw Człowieka* (Независимото дружество за защита права човека - NDZPCz). Grupa liczyła zaledwie kilkadziesiąt osób, ale była to jedna z pierwszych niezależnych organizacji w Bułgarii. Mocną stroną tej organizacji było to, że w jej skład wchodził prawdziwi opozycjoniści, a nie jak w przypadku owej tureckiej organizacji czy późniejszych ugrupowań, dysydenci partyjni czy agenci DS¹⁹.

Po katastrofie w Czarnobylu, która zwiększyła zainteresowanie bułgarskiego społeczeństwa sferą ochrony środowiska naturalnego, powstawały organizacje zajmujące się problemami ekologicznymi. W 1988 roku został utworzony *Spoleczny Komitet Obrony Rusy* (Обществен комитет за екологична защита на Русе - OKEZR)²⁰.

Z kolei w 1989 roku powstało nielegalne *Niezależne Stowarzyszenie Ekoglasnost* (Независимо сдружение “Екогласност”), którego przewodniczącym został Petyr Słabakow²¹. Na Uniwersytecie Sofijskim został natomiast założony *Klub Poparcia Jawności i Przebudowy* (Клуб за подкрепа на гласността и преустройството в

Sawa został obarczony zadaniem stanięcia na czele opozycyjnie nastawionych Turków w Bułgarii. (Targalski J., *Bułgaria 1985 - 1992 (WERSJA ROBOCZA)*, <http://jozefdarski.pl/6047-bulgaria-1985-1992-wersja-robocza>, [dostęp 12.08.2012]).

¹⁶Woźnica R., op. cit., s. 26.

¹⁷W 1976 r. mniejszość turecka stanowiła około 8,4 proc. całej populacji państwa bułgarskiego, jej udział w społeczeństwie bułgarskim wciąż rósł. Taka sytuacja wywołała poczucie zagrożenia wśród członków bułgarskich władz. Pierwszy sekretarz BKP w Kyrdżali, Gieorgi Tanew napisał raport, w którym przestrzegał Bułgarów przed tureckim nacjonalizmem. Po ogłoszeniu tego dokumentu zaczęto jawnie głosić hasła o „przewróceniu” Turków do narodu bułgarskiego. W drugiej połowie 1984 r. rozpoczęto przymusową zmianę tureckich imion i nazwisk na bułgarskie. Od grudnia 1984 r. do lutego 1985 r. ich ofiarą padli wszyscy bułgarscy Turcy, a duża część mniejszości tureckiej wyemigrowała do Turcji. (Груев М., Калъонски А., *Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим*, София 2008, s. 116).

¹⁸Antykomunista, pracował, jako nauczyciel chemii w gimnazjum, popierał ruch nacjonalistyczny, był członkiem faszystowskiej organizacji - Bułgarski Legion Narodowy. W 1946 został wtrącony do więzienia. W latach 80. zorganizował grupę antykomunistyczną, która występowała w obronie praw obywatelskich.

¹⁹Burakowski A., Gubrynowicz A., Ukielski P., op. cit., s. 311.

²⁰Był on odpowiedzią na niezadowolone społeczeństwo bułgarskie wobec zanieczyszczenia środowiska naturalnego przez wyziewy emitowane w Giurgiu. W 1987 r. w Rusie odbyła się pierwsza demonstracja przeciwko temu.

²¹Bardzo znany artysta bułgarski.

България). Członkami tego klubu byli intelektualiści²². Łącznie klub zrzeszał 81 osób. Władzę w *Klubie Pierestrojki* sprawował Żeliu Żelew²³, który dzięki temu szybko zyskał popularność²⁴.

W tym samym roku, utworzona została Niezależna Konfederacja Pracy *Wsparcie* (Подкрепа – Podkrepa). Na jej czele stanął Konstantin Trenczew²⁵. Była to pierwsza alternatywna wobec tworzonych przez rządzących organizacja związkowych²⁶.

Z powstałych w 1989 r. nieformalnych organizacji opozycyjnych warto wspomnieć Komitet Obrony Praw Religijnych, Wolności Sumienia i Wartości Duchowych. Organizacja ta walczyła o prawa i wolności religijne, a także o odnowę moralną Cerkwi bułgarskiej.

Już jesienią 1988 r. bułgarskie kierownictwo utraciło poparcie wielu grup społecznych: intelektualistów, młodzieży, a nawet w znacznym stopniu aparatu administracyjnego. Nie przeprowadzono jednak żadnych zmian zakładanych przez *Koncepcję Lipcową*. Kierownictwo partii nie zdawało sobie sprawy, że wysiłki reformatorskie zamiast przyciągnąć poparcie, odsunęły od niego aparat partyjny.

Kiedy stało się jasne, że sytuacja w kraju jest fatalna, do bardziej zdecydowanych działań przystąpili spiskowcy ze ścisłego kierownictwa partyjno-państwowego. Obecnie istnieje kilka wersji tego, jak doszło do obalenia ekipy Żiwkowa. Jedno jest pewne: to nie dysydenci, a spiskowcy doprowadzili do upadku komunizmu w Bułgarii, gdyż bez nich obalenie przywódcy byłoby niemożliwe. Dysponowali oni większymi możliwościami działania i mieli liczne kontakty na świecie, a co za tym szło, łatwiej było im zdobyć poparcie zarówno Kremla, jak i polityków państw zachodnich²⁷.

Odsunięcie Todora Żiwkowa od władzy, w odróżnieniu od tragicznego końca Nikolae Ceausescu, odbyło się bardzo spokojnie. Pozwoliło to Bułgarskiej Partii

²²Wśród członków *Jawności i Przebudowy* byli bułgarski pisarz Radoj Ralin, poeta Dawid Owadija, dziennikarka Koprika Czerwenkowa, reżyser filmowy Duczo Ważna. (Woźnica R., op. cit., s. 27).

²³filozof i polityk. Pełnił funkcję prezydenta w latach 1990-1997.

²⁴Burakowski A., Gubrynowicz A., Ukielski P., op. cit., s.319 – 320.

²⁵Medyk, dysydenta, lider związku zawodowego.

²⁶Do tego czasu na terenie Bułgarii istniała jedynie prokomunistyczna Centralna Rada Bułgarskich Związków Zawodowych, która skupiała niemal wszystkich zatrudnionych.

²⁷Warto przypomnieć, że dużą rolę w odsunięciu Żiwkowa od władzy odegrał radziecki ambasador w Sofii Wiktor Szarapow, który ukończył sinologię w Moskiewskim Instytucie Orientalistycznym (1949-1954). W latach 1961-1965 pracował w redakcji *Prawdy*, która wysłała go jako swego korespondenta do Chin, a więc musiał już wtedy pracować dla Bezpieczeństwa Państwowego, ponieważ stanowisko korespondenta służyło za legendę dla pracowników wywiadu.

Szarapow przekonywał Żiwkowa do natychmiastowej dymisji, potwierdzając, że ten nie może liczyć na przychyłność Moskwy. Bułgarski przywódca został poinformowany, że Kreml życzy sobie by jego następcą był Mladenow, zaś zastępcą Mladenowa - Liłow. (Targalski J., *Bułgaria 1985 - 1992* (WERSJA ROBOCZA), <http://jozefdarski.pl/6047-bulgaria-1985-1992-wersja-robocza>, [dostęp 22.10.12]).

Komunistycznej zachować pozytywny wizerunek i autorytet nie tylko w oczach bułgarskiego społeczeństwa, ale i innych państw.

Upadek reżimu Żiwkova miał miejsce 10 listopada 1989 roku. Na arenie politycznej Bułgarii pojawiło się wówczas wiele nowych partii i organizacji. Zarejestrowano 96 partii politycznych i 150 organizacji społecznych, które brały aktywny udział w życiu politycznym Bułgarii.

Kształtowanie się nowej sceny politycznej

W Bułgarii znacznie później niż w Polsce czy na Węgrzech zaczęły powstawać nieformalne, niezależne organizacje społeczno-polityczne. Początkowo stawiały one sobie ograniczone cele, jak na przykład jawność życia politycznego, demokracja, ochrona środowiska, obrona praw człowieka oraz walka o niezależne związki zawodowe, aby w następnej kolejności podjąć walkę o obalenie ustroju totalitarnego.

Jak ocenia bułgarska badaczka Iskra Baewa, bułgarskie organizacje opozycyjne, które powstały przed 1989 rokiem, można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej grupy zaliczane są organizacje, w których początkowo działali nie-komuniści, które szybko ewoluowały w kierunku antykomunizmu. Druga grupa to komuniści reformatory, sprzeciwiający się przede wszystkim Żiwkowowi, opowiadający się za demokratyzacją socjalizmu. Do pierwszej grupy wchodziła *Niezależna Konfederacja Pracy Podkrepa*, a do drugiej – *Klub Poparcia Jawności i Przebudowy*. Powyższy podział nie odnosił się do *Niezależnego Stowarzyszenia Ekogospod*²⁸.

Szybki rozwój i masowość ruchów opozycyjnych zaskoczyły Bułgarską Partię Komunistyczną. Po usunięciu Żiwkova i jego otoczenia, partia planowała rozpocząć proces naprawy państwa²⁹. W marcu 1990 r. przeprowadzono referendum w sprawie zmiany nazwy partii. Odbyło się głosowanie w sprawie zmiany nazwy z Bułgarskiej Partii Komunistycznej na Bułgarską Partię Socjalistyczną (BSP). Decyzja o zmianie nazwy została podjęta przez kierownictwo partii 3 kwietnia. Jednocześnie centralny organ prasowy partii *Rabotniczesko Delo* (Работническо дело) zmienił nazwę na *Duma* (Дума).

²⁸Баева И., *Българският преход след 1989 г. В исторически контекст*, Исторически преглед 1996, s. 90-113.

²⁹Klejn Z., *Bułgaria, szkice z dziejów najnowszych*, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. A. Gieysztora, Pułtusk 2005, s. 208.

Spółeczeństwo początkowo pokładało nadzieję w demokratyzacji partii, która trzymała w swoich rękach pełnię władzy państwowej. Kiedy miesiąc po obaleniu Żiwkowa zebrało się plenum KC, na plac przed gmachem BKP przybył tłum ludzi, aby wesprzeć zwolenników reform w partii i *skruszyć silnie okopany w niej beton*, czyli tych, którzy od dawna byli przy władzy i byli przeciwni zmianom³⁰.

Przełomowym wydarzeniem w rozwoju antykomunizmu w Bułgarii było utworzenie w grudniu 1989 r. *Związku Sił Demokratycznych* (Съюз на демократичните сили, ZDS). Początkowo był on koalicją dziewięciu partii, organizacji, stowarzyszeń i ruchów opozycyjnych. W jego skład wchodziły: *Niezależne Stowarzyszenie Obrony Praw Człowieka w Bułgarii*, *Niezależne Stowarzyszenie "Ekogłasnost"*, *Niezależna Federacja Pracy Podkrepa*, *Bułgarska Robotnicza Partia Socjaldemokratyczna*, *BZNS im. Petkowa*, *Komitet Obrony Praw Religijnych, Wolności Sumienia i Wartości Duchowych*, *Klub Represjonowanych po 1945 roku*, *Niezależne Stowarzyszenia Studenckie* oraz *Ruch Inicjatywa Obywatelska*³¹.

Organem prasowym ZDS był dziennik *Demokracja* (Демократия), ukazujący się od 1990 r. Pierwszym redaktorem naczelnym pisma był Jordan Wasilew³²; następnie Wolen Siderow.

Jak już zostało wspomniane, ZDS składał się z wielu różnych partii. W 1990 roku między wszystkimi tymi ugrupowaniami zostało zawarte porozumienie o tworzeniu wspólnej platformy wyborczej. Porozumienie to umożliwiło start w nadchodzących wyborach jednolitemu blokowi opozycjnemu. W ten sposób powstała wspólna koalicja wyborcza, która została zarejestrowana pod nazwą SDS – Zjednoczona Opozycja (СДС – Единна опозиция).

Więc, warto powiedzieć, że pierwszy etap demontażu totalitaryzmu zakończył się w czerwcu 1990 r., kiedy rozpisano stosunkowo wolne wybory parlamentarne. Zgodnie z opinią A. Burakowskiego, data ta uznawana jest za datę upadku komunizmu w Bułgarii, chociaż jest to data dość umowna. Kluczowe wydarzenia tego okresu to powstanie pierwszej silnej partii opozycyjnej oraz rozmowy przy okrągłym stole, w wyniku których zapadła decyzja o wyborach i narodziła się idea przyszłego kształtu ustroju politycznego.

³⁰Ibidem, s. 210.

³¹Jackowicz J., *Bułgaria od rządów komunistycznych do demokracji parlamentarnej 1988-1991*, Wydawnictwo Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1992, s. 16.

³²literaturoznawca i polityk, pracował w wydawnictwach na Węgrzech. Członek "Grupy – 39", sprzeczał się podpisaniu nowej konstytucji.

Wybory do Wielkiego Zgromadzenia Narodowego odbyły się w dwóch turach 10 i 17 czerwca 1990 r. W wyborach brało udział 37 partii i ruchów politycznych oraz trzy koalicje. Jednak od początku było jasne, że tak naprawdę liczą się tylko dwie siły polityczne: SDS i BSP.

BSP uzyskała w parlamencie większość bezwzględną, zdobywając dwieście jedenastu mandatów. Premierem nowego rządu został Andrej Łukanow³³.

Wyniki wyborów zaskoczyły opozycję, która spodziewała się większego poparcia, co pozwoliłoby jej przejąć władzę, samodzielnie lub w koalicji. Przyczyn porażki SDS w wyborach socjolog Ewgenij Dajnow doszukiwał się w *bałkańskiej tożsamości* społeczeństwa bułgarskiego, które nie identyfikował się z Zachodem i okazał się zamknięte na nowe idee³⁴. W czasie kampanii wyborczej SDS silnie krytykowało BPS za okres komunistyczny, co było nie do przyjęcia dla wielu przedstawicieli średniego pokolenia, którzy z epoką socjalizmu wiązali swoje życiowe osiągnięcia.

Warto również zwrócić uwagę na sytuację gospodarczą w Bułgarii w chwili zdobycia władzy przez neokomunistów. Państwo zmagало się z wieloma problemami, które wymagały natychmiastowego rozwiązania. W zastraszającym tempie rósł dług zewnętrzny, topniały rezerwy walutowe, deficyt budżetu był kolosalny. Bułgaria pilnie potrzebowała nowych reform.

Andrej Łukanow zaproponował program anty kryzysowy, który polegał na: liberalizacji cen większości artykułów, radykalnej reformie systemu gospodarczego, prywatyzacji małych i średnich przedsiębiorstw oraz wprowadzeniu pakietu zabezpieczeń socjalnych. Jednak szybkie wprowadzenie takiego programu w życie nie było możliwe. Pogłębiający się z dnia na dzień kryzys gospodarczy wywołał wzrost niezadowolenia społecznego, a ludzie zaczęli występować przeciwko władzy BSP³⁵.

Jednakże brak zdecydowanych działań rządu prowadził do zapaści gospodarczej. Kontynuacja reform w kierunku gospodarki rynkowej przyniosła rezultat odwrotny do założonego. W praktyce premier Łukanow nie podjął realnej próby rozpoczęcia procesu reform. Jego gabinet zdecydował, aby zawiesić spłatę przez Bułgarię zadłużenia zagranicznego, zmniejszyć import, a także zablokować dostęp do bułgarskiego rynku obcemu kapitałowi.

³³Ekonomista, dyplomata. Członek partii komunistycznej od 1966 r., zajmował stanowisko wiceministra handlu wewnętrznego, a potem handlu zagranicznego. Pełnił obowiązki ostatniego premiera Bułgarii w okresie rządów komunistycznych. W 1996 r. został zamordowany, motyw zabójstwa pozostały nieznane.

³⁴Дайнов Е., *Преходът 1989 – 1999. Вместо история*, София 1999, s. 21.

³⁵Jackowicz J., op. cit. s. 41 – 42.

Jesienią pojawiły się problemy związane z zaopatrzeniem ludności w podstawowe dobra konsumpcyjne – producenci czekali na liberalizację cen i wstrzymali dostawy. W sklepach zaczęły tworzyć się ogromne kolejki. Sytuacja w kraju prowadziła do wzrostu niezadowolenia społecznego, skierowanego przeciwko rządowi i BSP, które obwiniano za wszystkie problemy. Przez kraj przetoczyła się fala strajków.

Sytuacja była krytyczna, żeby uniknąć całkowitego impasu kraju, była podjęta decyzja utworzenia rządu koalicyjnego³⁶. Na czele nowego rządu stanął Dymitr Popow³⁷. Parlament zatwierdził kształt nowej Rady Ministrów, w skład której weszło sześciu członków BSP, trzech – SDS, dwóch – BZNS, oraz czterech bezpartyjnych. Cel nowego rządu był następujący: przygotować i przeprowadzić reformę gospodarczą, przygotować oraz przeprowadzić wybory parlamentarne i samorządowe po uchwaleniu przez Wielkie Zgromadzenie Narodowe nowej konstytucji³⁸.

Data nowych wyborów do Zgromadzenia Narodowego została wyznaczona na 13 października 1991 r. Do uczestnictwa w wyborach zgłosiło się 41 partii i koalicji. Większość z nich była tworamii efemerycznymi. Załedwie kilka z nich miało głos w parlamencie. Na scenie politycznej liczyły się tylko Bułgarska Partia Socjalistyczna i Zjednoczona Opozycja³⁹. W przeprowadzonych wyborach 1991 roku zwyciężyła koalicja SDS uzyskując 34,36% głosów. Koalicja BSP uzyskała 33,14% głosów⁴⁰.

Wynik tych wyborów jeszcze raz potwierdził dwubiegunowy podział sceny politycznej oraz dominującą pozycję BSP i SDS. Przy czym ostatni przejął władzę całkowicie. Warto także powiedzieć, że przed wyborami, poważnym krokiem w kierunku demokracji było uchwalenie konstytucji 12 lipca 1991 r. Nowa ustawa zasadniczo likwidowała pewną tymczasowość, jaka w Bułgarii istniała w zasadzie od upadku Żiwkova i z punktu widzenia prawa zrywała z epoką komunistyczną.

Wybory parlamentarne w październiku 1991 r. były bardzo ważnym momentem w życiu politycznym Bułgarii. SDS udało się stworzyć gabinet, do którego wchodzili tylko przedstawiciele Zjednoczonej Opozycji. BSP została całkowicie odsunięta od władzy i przeszła do opozycji. To był koniec epoki realnego socjalizmu w Bułgarii.

³⁶W skład tego rządu weszli SDS i BSP.

³⁷Prawnik, sędzia. Pierwszy niekomunistyczny premier Bułgarii.

³⁸Woźnica R., op. cit. s. 63 – 64.

³⁹Тодорова С., *Кой какъв е в изборите 91 г. Лидери, партии, коалиции, съюзи*, София 1991, s. 90-101.

⁴⁰Бюлетин от изборите на народни представители проведени на 13 октомври 1991 г., София 1991.

Na początku 1992 r. przeprowadzono pierwsze powszechnie wybory prezydenckie. W wyborach zwyciężył Żelju Żelew, co oznaczało, że dawna opozycja przejęła z rąk komunistów wszystkie najważniejsze urzędy państwowe⁴¹.

Należy zaznaczyć, że rząd okazał się jednak zbyt słaby, by stanąć do konfrontacji z postkomunistami⁴². Jego agresywna polityka wobec byłych komunistów przysporzyła mu wrogów, zbyt wielu, by stawić im czoła, tym bardziej, że kraj pogrążał się w zapaści gospodarczej.

Oczywiście, podjęto próbę utworzenia kolejnego gabinetu Filipa Dimitrowa⁴³, ale w ówczesnej sytuacji politycznej nie miała ona szans powodzenia. Wobec tego zgodnie z zapisami konstytucji kolejnego kandydata na premiera wyznaczyła BSP. Został nim Petyr Bojadziew. Jednak, posiadał on podwójne obywatelstwo, tym samym nie spełniał wymogów konstytucyjnych⁴⁴. Kryzys rządowy został zażegnany 30 grudnia, gdy głosami deputowanych BSP i DSP Zgromadzenie Narodowe na premiera wybrało profesora ekonomii Ljubena Berowa, dotychczasowego doradcę prezydenta Żelewa⁴⁵.

Ale 2 września 1994 r., utraciwszy poparcie prezydenta Żelewa rząd Ljubena Berowa podał się do dymisji. Jego miejsce zajął kolejny gabinet przejściowy, kierowany przez Renetę Indżową⁴⁶, który miał sprawować władzę do czasu przedterminowych wyborów parlamentarnych. Grudniowe wybory, mające uporządkować coraz bardziej podzieloną scenę polityczną zakończyły się zwycięstwem postkomunistycznej Bułgarskiej Partii Socjalistycznej. Premierem został Żan Widenow⁴⁷.

Warto zauważyć, że wskaźniki ekonomiczne z 1995 r. sprzyjały rządzącym socjalistom. Wzrost produkcji przemysłowej przekraczał 5%, bezrobocie spadło do

⁴¹BSP swojej strony nie zdecydowała na wysunięcie kandydata na prezydenta, ze, w 1992, bo w partii był konflikt. Podczas obrad BSP oraz wyborów nowych władz partii ujawnił się wyraźny podział wewnątrz partii na dwie zwalczające się frakcje. Przewodniczącym jednej frakcji został Andrej Łukanow, a drugiej – Żan Widenow.

⁴²Parlament bułgarski uchwalił w I czytaniu 130 głosami za na 250 posłów rządowy projekt ustawy dekomunizacyjnej. Zakazuje ona piastowania stanowisk kierowniczych w administracji państwowej do roku 2003 osobom, które zajmowały "stanowiska odpowiedzialne" w aparacie Bułgarskiej Partii Komunistycznej lub współpracowały z komunistyczną policją polityczną. Już wcześniej uchwalono ustawę ujawniającą agentów w parlamencie i rządzie oraz ustawę o dostępie do akt bezpieczeństwa. (Targalskiego J., *Dekomunizacja w Bułgarii*, <http://jozefdarski.pl/4205-11-dekomunizacja>, [dostęp 01.09.12]).

⁴³Prawnik, psychoterapeuta, polityk i pisarz. Pierwszy w historii kraju premier z opozycyjną przeszłością, w którego gabinecie nie było ani jednego dawnego działacza partii komunistycznej.

⁴⁴Jeszcze pod czas rządu Żywkowa, Bojadziew był emigrantem politycznym. Przez długi okres mieszkał we Francji. Miał podwójne obywatelstwo – bułgarskie i francuskie. Zgodnie z konstytucją kandydat na premiera nie może mieć podwójnego obywatelstwa.

⁴⁵Woźnica R., op.cit., s. 81-82.

⁴⁶Pierwsza kobieta-premier w dziejach Bułgarii.

⁴⁷Ekonomista, członek Bułgarskiej Partii Komunistycznej od 1983, został przewodniczącym BKP/BSP w latach 1991-1996.

12,5%, zauważalny był wzrost wynagrodzeń w sektorze budżetowym, a także najniższych emerytur⁴⁸. Ale intensywne dofinansowywanie nieprzynoszących zysku zakładów państwowych ze środków publicznych, doprowadziło do wzrostu zadłużenia oraz kolejnego kryzysu finansowego państwa⁴⁹. Dodatkowo Bułgaria była dręczona patologiami: korupcja, *pseudoprywatyzacja*⁵⁰, niedofinansowanie w większych dziedzinach społecznych.

W rezultacie inflacja wzrosła do bardzo wysokiego poziomu, ceny produktów rosły w galopującym tempie. Wzrost cen na produkty pierwszej potrzeby przyczynił się do wybuchu niezadowolenia społecznego. Oprócz tego, nastąpił spadek aktywności przedsiębiorstw, rozpad systemu bankowego⁵¹, obniżenie wysokości emerytur i wynagrodzeń.

W połowie lipca 1996 r. wartość 1 dolara amerykańskiego wzrosła do 181 lewów, podczas gdy jeszcze pół roku wcześniej dolar kosztował 70 lewów. Tymczasem przed Bułgarią stała konieczność uregulowania zagranicznego długu zaciągniętego w Międzynarodowym Funduszu Walutowym (MFW) przez rząd opozycji demokratycznej Filipa Dimitrowa. Narodowy Bank Bułgarski stwierdził, że przy takim wzroście wartości dolara, który wkrótce doprowadził do hiperinflacji (300%), nie ma wystarczających środków, aby pokryć spłatę zadłużenia⁵².

Wyjście z trudnej sytuacji gospodarczej drugiej połowy lat 90. stało się możliwe m.in. dzięki podpisaniu na początku 1997 r. kolejnego porozumienia z MFW, wprowadzającego stabilizujący walutę mechanizm *currency board* (zarząd walutą). Wyniki programu reform stały się widoczne już w drugiej połowie 1997 r. Kolejne lata to okres postępującej stabilizacji i wzrostu gospodarczego. Istotny, pozytywny wpływ na przekształcenia gospodarki bułgarskiej miały również przygotowania do integracji z Unią

⁴⁸Walkiewicz W., *Jugosławia, Państwa sukcesyjne*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2009, s. 276.

⁴⁹*Икономика на България през 1995 г.*, годишен доклад, Агенция за икономическо програмиране и развитие, <http://www.minfin.bg/document/9017:2>, [dostęp 28.08.12].

⁵⁰Dopiero w styczniu 1996 prywatyzacja w kluczowych sektorach bułgarskiej gospodarki rozpoczęła się na większą skalę.

⁵¹W drugiej połowie 1996 roku około 1/3 banków zawiesiła swoją działalność i rozpoczęła się procedura upadłościowa.

⁵²Pogorszenie sytuacji ekonomicznej było także konsekwencją przyłączenia się Bułgarii do sankcji przeciwko Jugosławii – jednego z najważniejszych partnerów handlowych Bułgarii. Według oficjalnych źródeł, tylko w latach 1992-1994 wskutek wojny z Jugosławii Bułgaria poniosła straty sięgające 6 mld dolarów. Sofia nie miała żadnego interesu we wspieraniu rozpadu Jugosławii, a tym bardziej tendencji separatystycznych. (Walkiewicz W., *Jugosławia, Państwa sukcesyjne*, op. cit., s. 274).

Europejską, które obejmowały zarówno zmiany o charakterze czysto gospodarczym, jak i instytucjonalnym⁵³.

Rosnące niezadowolenie społeczne oraz pojawiające się symptomy kryzysu wymusiły na rządzie Widenowa przeprowadzenie reform. Premier postanowił zmodyfikować swą politykę gospodarczą zamykając nierentowne przedsiębiorstwa (lub je prywatyzując) oraz zakazując finansowania ich z budżetu państwa. Rząd zdecydował się na tzw. prywatyzację zbiorową⁵⁴.

Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna oraz wzrost przestępczości zmniejszyły elektorat partii socjalistycznej. Było to szczególnie widoczne po prawyborach⁵⁵ prezydenckich w 1996 r., kiedy opuszczony przez politycznych sojuszników Żeliu Żelew ustąpił miejsca kandydatowi SDS Petyrowi Stojanowowi⁵⁶.

W wyniku kryzysów, które dotknęły Bułgarię w 1996 r., jej gospodarka uległa katastrofalnemu pogorszeniu. Waluta narodowa zanotowała niebywały spadek swej wartości. Na początku 1996 r. lewy były wymieniane z dolarem amerykańskim w stosunku 71: 1, podczas gdy w grudniu wartość lewa spadła do stosunku 495: 1, a lutym 1997 r. – 3050:1⁵⁷.

W powietrzu wisiało silne napięcie społeczne. Cały kraj przypominał jeden wielki strajk – pokojowe demonstracje odbywały się w Sofii, Płodowie, Dupnicy i Haskowie. Ludzie chcieli tylko jednego – odsunięcia BSP od władzy.

Iskra Baewa, oceniając przyczyny klęski BSP, w swoim artykule mówi o tym, że partia rządząca nie była przygotowana do przemian politycznych i gospodarczych w kierunku gospodarki rynkowej. Socjaliści za późno zaczęli realizować reformy rynkowe w Bułgarii. Trwał już wówczas poważny kryzys (na przykład, na Węgrzech i w Polsce reformy zostały wprowadzone znacznie wcześniej), w czasie którego nie można było liczyć na jakiegokolwiek poparcie społeczne⁵⁸.

⁵³Gemra K., *Inwestycje w Bułgarii*, http://www.skarbiec.biz/inwestycje/30_11_2009.htm, [dostęp 26.07.12].

⁵⁴Woźnica R., op. cit., s. 87.

⁵⁵Prawybyry - to wybory wstępne, których wynik może być niewiązący lub wiążący w późniejszych właściwych wyborach. Służą do zbadania opinii publicznej lub wyłonienia kandydatów mogących startować w późniejszych wyborach właściwych.

⁵⁶Petyr Stojanow – ukończył Wydział Praw Uniwersytetu Sofijskiego, był adwokatem z długim stażem. Od 1989 r. członek Związku Sił Demokratycznych. Zajmował stanowisko wiceministra sprawiedliwości, a w 1995 roku objął już stanowisko wiceprzewodniczącego tego Związku.

⁵⁷*Transition Report Update 1996, European Bank for Reconstruction and Development*, s.13, <http://www.ebrd.com/pubs/econo/2548.htm>, [dostęp 28.07.2012].

⁵⁸Баева И., *БСП пред предизвикателствата на управлението*, Ново време 2005, 12, s. 21 – 26.

Sytuacja uległa pogorszeniu. Postkomuniści utracili zaufanie społeczne, co wywołało potrzebę zorganizowania nowego rządu, który przezwyciężyłby kryzys. W lutym 1997 r. parlament został rozwiązany, a premierem został Stefan Sofijanski⁵⁹. Ponadto, na kwiecień 1997 r. zwołano przedterminowe wybory.

Zbliżające się wybory przyniosły aktywizację w działalności wszystkich ugrupowań politycznych. Na krajowej konferencji SDS, która odbyła się w lutym 1997 r., została podjęta decyzja o stworzeniu jednolitej koalicji, która łączyła 15 ugrupowań politycznych, - Zjednoczonych Sił Demokratycznych (Обединени демократични сили, ODS)⁶⁰. Przywódcą nowej partii został Iwan Kostow⁶¹.

Bułgarskiej Partii Socjalistycznej również nie udało się zachować jedności, część członków utworzyła nową formację lewicową – Bułgarską Eurolewicę (Българска евролевица, BEL). Była to próba utworzenia alternatywy lewicowej. Jej przywódcą został Aleksandyr Tomow⁶².

Zgodnie z oczekiwaniami w przedterminowych wyborach parlamentarnych zwyciężyła koalicja ODS - 52,26% głosów i 137 mandatów⁶³.

Warto zaznaczyć, że system partyjny zatracił swój bipolarny charakter. Pojawiły się bowiem dwie nowe siły polityczne: BEL i Zjednoczenie Ocalenia Narodowego (Обединението за национално спасение ONS)⁶⁴.

Kryzys zimowy, którego doświadczyła Bułgaria na przełomie 1996 i 1997 r., uświadomił nowemu rządowi, że należy bezwzględnie przeprowadzić głębokie reformy ekonomiczne. Dłużej nie można było ich odkładać. W instytucjach państwowych wciąż odczuwana była niestabilność, szczególnie w administracji publicznej. Z drugiej strony, okres ten był doskonałą szansą dla ODS i jego sojuszników, by pokazać się w dobrym świetle, realizując nowy program rządzenia.

⁵⁹Ekonomista, latach 1973-1975 pracował w Ministerstwie Komunikacji i Informacji. Od 1991 członek Związku Sił Demokratycznych.

⁶⁰Koalicja została utworzona z Bułgarską Partią Socjaldemokratyczną, Ruchem na rzecz Praw i Swobód, BZNS).

⁶¹Ekonomista, pełnił obowiązki ministra finansów w rządzie Dimityra Popowa.

⁶²Ekonomista, skończył studia w Petersburgu. Jednym z założycielem centrum badań strategicznych – "Fundacja 21 wiek". W 1996 roku uczestniczył w wyborach prezydenckich.

⁶³Do parlamentu weszły jeszcze: Bułgarski Blok Biznesu (Български Бизнес Блок – БББ) – 4,93 % głosów i 12 mandatów, Eurolewica – 5,5 % i 14 mandatów, Demokratyczna Lewica (Bułgarska Partia Socjalistyczna, Klub Polityczny "Ekogłasnost") – 22,07 % i 58 mandatów, Zjednoczenie Ocalenia Narodowego – 7,6 % i 19 mandatów (Targalski J., 1997, <http://jozefdarski.pl/5824-1997>, [dostęp 25.07.12]).

⁶⁴Zjednoczenie Ocalenia Narodowego była stworzona przez DPS oraz BZNS im. Petkowa, Federację "Carstwo Bułgaria" (Федерация "Царство България"), Partię Zieloną i Nowy Wybór (Нов избор).

Iwan Kostow obiecywał w swoim *exposé* skuteczną realizację reform gospodarczych, walkę z przestępczością i korupcją oraz przygotowania do integracji z Unią Europejską i Sojuszem Północnoatlantyckim⁶⁵.

Nowy premier przedstawił program swojego rządu – *Bułgaria 2001*. Jego celem miało być przeobrażenie Bułgarii w nowoczesne, europejskie państwo, stabilne finansowo z rozwiniętą gospodarką rynkową⁶⁶. Udało się mu opanować inflację, ale nie zapobiegł niekontrolowanej prywatyzacji sektora państwowego i dalszemu wzrostowi.

W styczniu 1999 r. rozpoczął się drugi proces prywatyzacji. Do końca 2000 r. rządowi udało się przekazać w prywatne ręce większość nierentownych zakładów przemysłowych (np. kompleks metalurgiczno-hutniczy Kremikowici, zatrudniający w latach 90. ponad 20 tys. osób). W przypadku zakładów, o strategicznym znaczeniu dla kraju, rząd Kostowa, przekazując je prywatnym udziałowcom, zachowywał w rękach państwa złotą akcję⁶⁷. Warto odnotować, że negatywnym skutkiem prywatyzacji był znaczny wzrost bezrobocia, poziom życia wciąż był skrajnie niski, rosło niezadowolenie społeczne. Szczególnie silną negatywną reakcję wywołał wzrost korupcji wśród partii rządzącej⁶⁸. Korupcja za czasów Kostowa rozpleniła się w sposób niewyobrażalny⁶⁹.

Reformy ekonomiczne, w szczególności proces prywatyzacji, radykalne zmiany w administracji i sądownictwie oraz stosunek Bułgarii do konfliktu w Kosowie były mocno krytykowane przez opozycję⁷⁰ i naród bułgarski⁷¹. Kryzys zaufania do władzy stał się na tyle poważny, że konieczne było pojawienie się nowego podmiotu politycznego, który mógłby dać nadzieję na dokonanie realnych zmian.

⁶⁵Premier przypomina, że program przywodzi wstępną strategią przedakcesyjną, żeby Bułgaria mieściła się w ramach industrialnego, europejskiego państwa. Kostow rozumiał, że luksemburska decyzja o przyłączeniu kraju do Unii Europejskiej będzie oznaczała sukces dla wszystkich. (Strona Parlamentu Europejskiego,

<http://www.europarl.europa.eu/enlargement/applicants/pdf/vol2upd1.pdf>, [dostęp 20.06.2012].

⁶⁶Gulde A., *The Role of the Currency Board in Bulgaria's Stabilization*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/09/gulde.htm>, [dostęp 20.06.2012].

⁶⁷Woźnica R., op. cit., s. 96.

⁶⁸Fala prywatyzacji wyzwała u społeczeństwa bułgarskiego burzę niezadowolenia i przekonania, że prywatyzacja przyniosła wzbogacenie tylko rządzącym. Przyczyną tego stało się sprzedaż bułgarskiej rafinerii Neftorchim rosyjskiej grupie LUKoil.

⁶⁹Pod koniec jego urzędowania aż 92 % ankietowanych twierdziło, że rządzący są notorycznymi łapówkarzami, którzy szczególnie obłowili się przy prywatyzacji majątku narodowego. W ten sposób tłumaczono sobie sprzedaż linii lotniczych „Balkan” za 130 mln dolarów izraelskim spółkom oraz Bułgarskiej Telekomunikacji za 510 mln dolarów, a także innych przedsiębiorstw państwowych. (Koseski A., Willaume M., *Nowe kraje Unii Europejskiej – Bułgaria, Rumunia*, Wydawnictwo Dialog, Warszawa, 2007, s.59).

⁷⁰Przez BSP i DSP i BEL.

⁷¹Карасименов Г., *Партийната система в България*, София 2010, s. 113.

Beneficjentem społecznej frustracji stał się niegdysiejszy car Symeon II⁷². Car stworzył własną partię polityczną o nazwie – Narodowy Ruch Symeon II (Национално движение Симеон II, NDSV)⁷³.

Nowo powstała partia łatwo wkroczyła w bułgarskie życie polityczne⁷⁴. Sprzyjało temu kilka czynników. Po pierwsze, bułgarski system partyjny znajdował się w kryzysie. W znacznej mierze został obniżony poziom legitymizacji BSP i SDS. Obie partie straciły poparcie bułgarskiego społeczeństwa. Badania opinii publicznej prowadzone w latach 1999 - 2000 wskazywały, że 50% Bułgarów nie chce głosować na żadną z obu głównych partii politycznych. Ponadto, ostatnie reformy i zapobieganie kryzysowi ekonomicznemu wywołały socjalne problemy wśród ludności bułgarskiej, co przełożyło się na niezadowolenie i rozczarowanie partią rządzącą. Swoje zbawienie społeczeństwo bułgarskie widziało w nowej partii NDSV.

Trzecim, specyficznym czynnikiem było to, że Narodowy Ruch Symeon II miał charyzmatycznego lidera – Symeona Sakskoburggotskiego. Reprezentował on nowy typ polityka, nie niósł na sobie ciężaru odpowiedzialności za bułgarską politykę ostatnich 20 lat. Symeon Sakskoburggotski miał być niczym *deus ex machina*, który mógł wybawić Bułgarię od wszystkich problemów⁷⁵.

Program polityczny nowego ruchu został stworzony niezwykle szybko. Łączył w sobie zarówno liberalne, jak i populistyczne propozycje. Symeon II obiecywał wyborcom urzeczywistnienie ich marzeń: podwyżkę płac i emerytur, podwyższenie zasiłków rodzinnych, walkę z narkomanią, korupcją i zjawiskami mafijnymi, wyeliminowanie szarej strefy w gospodarce, a także obniżkę podatków oraz europejski standard opieki zdrowotnej. Wszystkie te obietnice miały zostać zrealizowane w 800 dni. Sprzeciwiał się natomiast lustracji teczkowej, ujawnianiu agentów wywiadu i kontrwywiadu oraz czystkom w armii. Oprócz tego, Symeon II zapowiedział możliwość integracji z Unią Europejską i NATO⁷⁶.

⁷²Symeon Borysow Sakskoburggotski – ostatni car Bułgarii, w dzieciństwie został zmuszony do opuszczenia ojczyzny, nigdy formalnie nie zrzekł się korony. Cała rodzina carska wyjechała z kraju, udając się początkowo do Egiptu, zaś w 1951 osiedliła się w Madrycie. W Hiszpanii Symeon studiował prawo i zarządzanie biznesem. W 1996 roku powrócił do kraju, odzyskał obywatelstwo bułgarskie i otrzymał paszport. (Czekalski T., Bułgaria, Wydawnictwo TRIO Warszawa, s. 300).

⁷³Pomagały mu w tym (stworzyli koalicję) mało znane ugrupowania – Partia Kobiet Bułgarskich (Партия на българските жени) oraz Ruch Odrodzenia Narodowego *Oboriszte* (Движение за национално възрождение *Оборище*).

⁷⁴Za dwa miesiące do wyborów parlamentarnych. Car został czarnym koniem rozgrywki wyborczej.

⁷⁵Карасименов Г., op. cit., s. 119-120.

⁷⁶Koseski A., Willaume M., op. cit., s. 49.

Monarcha był postrzegany przede wszystkim jako arbiter. Jako ktoś, kto by uspokajał, umiał wysłuchać, zrozumieć, zjednać. Powinien potrafić unikać skrajności, nie prowokować starć, łagodzić spory. Car miał symbolizować jedność społeczeństwa i państwa, stając się zarazem kimś w rodzaju rzecznika praw obywatelskich⁷⁷.

Członkowie NDSV byli profesjonalistami z różnych dziedzin. Część z nich ukończyła prestiżowe uczelnie zagraniczne, niejednokrotnie byli to przedstawiciele inteligencji twórczej. Reprezentowali nową generację polityków – tzw. klasę średnią. Co warto podkreślić, nigdy wcześniej nie brali udziału w życiu politycznym.

Reszta bułgarskich partii politycznych też nie chciała pozostać w cieniu. Demokraci rozpoczęli rozmowy w celu utworzenia jednego ugrupowania rządzącego, aby ponownie pokonać BSP. W ten sposób 23 lutego 2001 r. powstała nowa platforma wyborcza – *Porozumienie 2001* (Спорозумение 2001). W jej skład weszły: SDS, ugrupowania tworzące *Związek Narodowy* (BZNS – Sojusz Narodowy oraz Partia Demokratyczna), a także *Bułgarska Partia Socjaldemokratyczna*, (Българска социалдемократическа партия, BSDP). Liderem nowej koalicji został Iwan Kostow.

Członkowie BSP również byli skłonni stworzyć nową platformę polityczną. Tak powstała nowa koalicja – *Nowa Lewica*, która była stworzona z BSP, *Bułgarskiej Eurolewicy*, *Zjednoczonego Bloku Pracy* (Обеденен блок на труда, OBT) oraz *Ruchu Socjaldemokrati*. Każda z tych partii miała prawo zachować swoją ideową tożsamość. Później, już przed wyborami, *Nowa Lewica* zmieniła swoją nazwę na *Koalicja dla Bułgarii* (Коалицията за България KB) i dołączyło do niej jeszcze dziesięć innych ugrupowań politycznych.

Wybory parlamentarne w 2001 r. były pierwszymi wyborami przeprowadzonymi po upływie pełnej kadencji parlamentu po 1997 r. Ich zdecydowanym zwycięzcą okazał się NDSV, uzyskując nieoczekiwany rezultat – 42,74% głosów i 120 mandatów⁷⁸.

Odnosząc zwycięstwo, NDSV zmienił dotychczasowy układ sił politycznych zdominowany przez ODS i BSP. Koalicja cara zmieniła model bułgarskiego systemu partyjnego z systemu złożonego z dwóch partii dominujących (BSP i ODS) i partii mniejszych (DPS, BEL i ONS) w system złożony z jednej partii dominującej (NDSV) i dwóch partii średnich (BSP i ODS). Tak przebiegła transformacja nowego systemu

⁷⁷Klejn Z., op. cit., s. 220.

⁷⁸Narodowy Ruch cara Symeona podzielił te mandaty z Ruchem na rzecz Praw i Swobow, którym tworzył jedyną koalicję, to zjednoczenie było specyficznym programem nowego rządu. DPS zdobył ok. 24 mandaty.

partyjnego w Bułgarii. Jeżeli prześledzimy ewolucję aparatu partyjnego, to zobaczymy, że w okresie 1989-2001 przeważają ugrupowania bipolarne – BSP i ODS.

Porażka głównych sił politycznych, które wprowadzały zmiany w kraju od 1989 roku, świadczy przede wszystkim o rozczarowaniu Bułgarów efektami długoletnich reform, demokratyzacji i restrukturyzacji. Społeczeństwo bułgarskie jeszcze długo przypominało neokomunistom o kryzysie z 1996 roku, a demokratom nie mogło wybaczyć skorumpowania.

NDSV można nazwać pierwszym postkomunistycznym systemem partyjnym. Drugi postkomunistyczny system zaczyna się kształtować po 2001 r., kiedy na scenie politycznej pojawia się konkurencja wśród różnych partii⁷⁹.

⁷⁹Warto odnotować, że rząd Symeona II zaproponował swoją gotowość do utworzenia koalicji rządowej z pozostałymi partiami politycznymi. Zaproszenie zostało wystosowane do wszystkich formacji politycznych zasiadających w parlamencie. ODS nie przyjęła zaproszenia propozycji współrządzenia, i na początku DSP też odrzuciła możliwość współtworzenia koalicji. Ale potem, w dniu 24 lipca 2001 roku, kiedy Zgromadzenie Narodowe głosowało nad wotum zaufania dla rządu Symeona II Saksoburggotskiego, parlamentarzysty BSP poparli kandydaturę Cara Symeona. (Кънчева Б., *Симеон се закле пред патриарха и Евангелието*, 25.07.2001 http://novinar.bg/news/simeon-se-zakle-pred-patriarha-i-evangelieto_MzAwOzA=.html, [dostęp 18.11.2012]).

ROZDZIAŁ II

FENOMEN PARTII ATAKA NA BUŁGARSKIEJ SCENIE POLITYCZNEJ

2005 - 2009

Sytuacja polityczna i gospodarcza przed 2005 r.

Rząd Symeona przystąpił do wypełniania swoich obowiązków, gdy sytuacja ekonomiczna w kraju była stosunkowo stabilna. Zostały nawiązane dobre stosunki międzynarodowe, a Bułgaria została oficjalnym kandydatem do NATO i UE. Mimo to sytuacja wewnątrz kraju wciąż była dramatyczna. Liberalowie przeprowadzili reprivatyzację z ekstremalną konsekwencją, zwracając potomkom dawnych właścicieli także poletka wytyczone jeszcze w czasach, gdy Bułgaria była pod władzą tureckiego sułtana. W ten sposób zlikwidowane zostały wielkie kombinaty rolnicze, zaś nowi właściciele najczęściej nie mieli środków, doświadczenia ani chęci prowadzenia gospodarstw. Sektor agrarny załamał się, kompletnie rolniczy kraj musiał sprowadzać żywność. Niewiele lepiej sytuacja przedstawiała się w przemyśle, gdzie wiele zakładów upadło, inne zaś znalazły się w rękach gangsterów. Rząd musiał zwalczać coraz bardziej zuchwałych przestępców. Niemal, co tydzień policja zbierała z ulic Sofii i innych miast zwłoki ofiar bandyckich porachunków. Według opublikowanego przez londyński *Times* raportu Europolu, przestępczość zorganizowana w Bułgarii miała coraz większe wpływy i mogła nawet zdobyć kontrolę nad środkami, przyznanymi Sofii przez UE. Nikt nie wiedział także, jak rozwiązać problem Romów - w ośmiomilionowej Bułgarii społeczność romska, licząca kilkaset tysięcy ludzi, wciąż wegetuje przeważnie bez dostępu do oświaty, pracy czy opieki zdrowotnej⁸⁰.

Po ogłoszeniu, że Bułgaria jest oficjalnym kandydatem na członka UE, sytuacja gospodarcza w kraju stała się jeszcze gorsza. Nowy rząd starał się wypełnić wymogi Unii Europejskiej, a to oznaczało, że o 10% wzrosły ceny energii elektrycznej i gazu, jednocześnie na farmaceutyki rodzimej produkcji nałożono podatek VAT⁸¹. Mimo to Bułgaria wstąpiła do UE w 2007 r. razem z Rumunią.

⁸⁰Czekalski T., *Bułgaria*, Wydawnictwo TRIO Warszawa 2007, s. 315.

⁸¹Ceny na leki zostały podniesione o 5-6% z podatkiem VAT. Dla leków, ratujących życie, podatek był pokrywany z budżetu, (*Министрите одобриха проектобюджета за 2002 г.*, Дневник 2001, http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2001/10/31/117247_ministrите_odobриха_проектобюджета_за_2002_g/ [dostęp 15.05.12]).

Opozycja nie raz atakowała rząd Symeona oskarżając go o pasywność w reformowaniu kraju.

W związku z powyższym, popularność nowego rządu i samego premiera szybko spadała⁸². Krytycy zwracają uwagę, że premier nie sprowadził dla narodu manny z nieba, ale potrafił zatroszczyć się o siebie – uzyskał od państwa zwrot dawnych majątków rodziny królewskiej, których wartość ocenia się na 148 mln euro⁸³.

Symboliczne 800 dni premiera Symeona II Sakskoburggotskiego pokazały społeczeństwu, że nie był on w stanie dokonać cudu i wielkie nadzieje związane z jego powrotem były płonne⁸⁴.

Wychodzenie z zapaści gospodarczej było procesem długotrwałym. Wskaźnik inflacji pozostawał na wysokim poziomie i przekraczał 40%, choć wykazywał tendencję spadkową. W tym czasie wzrost produkcji przemysłowej osiągnął poziom 2,7% rocznie. Systematycznie zwiększała się wartość eksportu, który w 2000 r. wzrósł o 23% w porównaniu z rokiem poprzednim. Społeczne frustracje wywoływał wysoki poziom bezrobocia, sięgający w latach 1999-2000 17-18%⁸⁵.

Podjęcie działań w kierunku zamknięcia elektrowni atomowej w Kozłoduju wzbudziło falę niezadowolenia społecznego w Bułgarii. Była to największa w kraju elektrownia, zaspokajająca 40% potrzeb energetycznych kraju. Pozwalała Bułgarii być głównym eksporterem energii w Europie Południowo-Wschodniej. Z drugiej jednak strony, stanowiła realne zagrożenie dla środowiska naturalnego.

Chociaż kwestia zamknięcia elektrowni wywołała falę społecznych protestów, to przyniosła także wzrost aktywności prezydenta Georgia Pyrwanowa⁸⁶, który na forum

⁸²W ciągu trzech miesięcy utracił 30% poparcia społecznego (*Алфа рисърч: НД Симеон II - 31%, ОДС - 18%, БСП - 14%*, Дневник, 2001, 01.VI, http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2001/06/01/23947_alfa_risurch_nd_simeon_ii_-_31_ods_18_bsp_-_14/, [dostęp 15.05.12]).

⁸³Ф. Чоджумова, Маратонските игри на Симеон с имотите, http://novinar.bg/news/maratonskite-igri-na-simeon-s-imotite_MzMyNTsyMQ==.html [dostęp 25.11.12].

⁸⁴Trudno jednak krzyczeć: “Car jest nagi!”. Rząd Symeona ma na swoim koncie niebagatelne osiągnięcia. Turystyka rozwijała się dynamicznie, bezrobocie spadło z 19% do 15,3 %. Kurs waluty związanej z euro jest stabilny. W 2004 roku Bułgaria została członkiem NATO . Bruksela chwali osiągnięcia Sofii. Dramatem byłego cara było to, że przeciętny obywatel wciąż nie odczuwał skutków ożywienia gospodarczego. Nie ma gwarancji, że inne partie potrafiłyby rządzić lepiej. Liberalowie z Sojuszu Sił Demokratycznych wciąż są ze sobą skłóceni, a byli komuniści z Bułgarskiej Partii Socjalistycznej nie mają zaufania młodych wyborców. Ruch Narodowy Symeona II utrzymał koalicję z partią bułgarskich Turków i dotrwał do końca kadencji. Na nowe rozdanie trzeba było czekać do wyborów w 2005 r (K. Kęciek, *Czy car jest nagi?*, Przegląd, 2004, <http://www.przeglad-tygodnik.pl/pl/artykul/czy-car-jest-nagi> [dostęp 13.09.12]).

⁸⁵Czekalski T., op. cit., s. 317-318.

⁸⁶Po raz pierwszy został wybrany na stanowisko prezydenta w styczniu 2001 roku, a potem został pierwszym w historii Bułgarii prezydentem wybranym na kolejną kadencję w 2006 roku.

międzynarodowym zabiegał o wdrożenie decyzji o likwidacji elektrowni. W 2000 r. Bułgarii udało się wynegocjować pomoc Unii Europejskiej w wysokości 212 mln dolarów na likwidację elektrowni. Zamknięcie elektrowni pozbawiło Bułgarię eksportu energii elektrycznej w regionie i skazało na import energii z Turcji oraz konieczność budowy nowej elektrowni atomowej w Belene. Realizacja tej inwestycji przez rosyjską firmę Atomstrojeksport i niemiecką RWE została wstrzymana jesienią 2009 r. z powodu kryzysu ekonomicznego.

Sytuacja społeczna również nie przedstawiała się pomyślenie. W 2005 r. na 100 osób pracujących przypadało 70 emerytów. W 2005 r. wskaźnik diety spadł do poziomu 1,09 na kobietę (2,02 w latach 1975-1980) i był jedynym z najniższych w Europie.

Średnia długość życia z początkiem XXI w. nie przekraczała 71 lat i była niższa o cztery lata od średniej z lat 70. Systematyczny spadek liczby ludności, spowodowany m.in. migracją, doprowadził do tego, że w latach 1986-2001 populacja Bułgarii spadła z 8,8 mln do 7,9 mln.

Ubytek ludności bułgarskiej de facto był jeszcze większy, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że ogromna rzesza Chińczyków i przybyszów z Bliskiego Wschodu przybyła tranzytem do Bułgarii w latach 90., a w następnej dekadzie zdecydowała się tu pozostać i założyć rodziny⁸⁷.

Najwięcej problemów stwarzała sytuacja z mniejszością turecką. Znaczący wpływ na nią miał fakt, że większość etnicznych Turków zamieszkuje tereny wiejskie. Według danych z powszechnego spisu ludności z 2001 r. zaledwie 26% ogólnej liczby Turków zamieszkiwało w miastach. Tym samym grupa ta jest obarczona pełnym brakiem dostępu do infrastruktury, posiada ograniczone szanse edukacyjne, utrudniony dostęp do ośrodków zdrowotnych i kulturalnych. Tereny wiejskie w znacznie większym stopniu niż duże ośrodki miejskie dotykał problem bezrobocia. Trudna sytuacja ekonomiczna, w jakiej znalazła się większość przedstawicieli mniejszości tureckiej w Bułgarii, była przyczyną kolejnej fali działań mafijnych⁸⁸.

Sytuacja polityczna przed następnymi wyborami parlamentarnymi nie przedstawiała się dobrze. Na początku 2005 r. kryzys władzy był widoczny we wszystkich grupach partyjnych. W ODS brakowało zdecydowanego lidera, co rodziło

⁸⁷Czekalski T., op. cit., s.319.

⁸⁸Ibidem, s.320.

konflikty wewnętrzne⁸⁹. Z partii wystąpił Stefan Sofjański, który założył własną partię – *Sojusz Wolnych Demokratów* (Съюз на свободните демократии, SSD). Momentem przełomowym w partii było ogłoszenie przez Iwana Kostowa na XIII Narodowej Konferencji ODS nowego programu partii demokratów⁹⁰. W 2004 r. także były premier założył swoją partię – *Demokrati na rzecz silnej Bułgarii* (Демократи за силна България, DSB), która miał już przygotowany program do wyborów parlamentarnych⁹¹.

Tymczasem narastał kryzys w stosunkach pomiędzy DPS i NDSV. Ahmed Dogan domagał się większego wpływu swej partii na decyzje podejmowane przez rząd. Lider *Ruchu na Rzecz Praw i Wolności* (Движение за права и свободи, DPS), mówił o tym, że polityk musi mieć *czujnik* na biznes, i domagał się od nowego rządu ochrony interesów biznesowych dla członków swojej partii. Dogan potrzebował od ministra finansów 700 mln lewów na projekty w dziedzinie infrastruktury oraz na udział w prywatyzacji kompleksu energetycznego. Oprócz tego, DPS brał udział w prywatyzacji zakładów tytoniowych Bulgartabak, polegającej na wyprzedazy ich w całości koncernowi British American Tobacco⁹².

Zjawisko partii *Ataka* na bułgarskiej scenie politycznej

W tym trudnym dla Bułgarii momencie na scenie politycznej pojawia się partia *Ataka*, która dzięki populistycznym hasłom zwróciła na siebie uwagę bułgarskiego społeczeństwa. Nowo powstała partia miała ogromną szansę, graniczącą z pewnością, że zostanie się do parlamentu w następnych wyborach i zaprezentuje się tam z lepszej strony. Jednak działacze *Ataka* skandowali negatywne hasła przeciwko istniejącej władzy. Twierdzili, że państwem nie mogą kierować menedżerowie (chodziło o rząd Symeona II) oraz poruszali bolesny dla Bułgarii temat przystąpienia do Unii Europejskiej i kwestię mniejszości Turków i Romów. Należy zauważyć, że nowa formacja polityczna niosła w sobie duży ładunek nacjonalizmu, choć nie było to zupełnie nowe zjawisko na

⁸⁹W 2001 roku Iwan Kostow podał się do dymisji, jego zastępcą została Ekaterina Michajłowa – działaczką Związku Chrześcijańsko-Demokratycznym, kontynuatorkę programu Kostowa.

⁹⁰Владимирова П., *Костов се разделя с СДС*, Дневник 2004, 18 II, <http://www.dnevnik.bg/analizi/2003/11/17/60761> [dostęp 20.06.12].

⁹¹Учредителна декларация на Демократи за силна България, 2004, 17 III, <http://dsb.bg/bg/blogs/article/2225> [dostęp 20.06.12].

⁹²Русева Л., *Масова доганизация*, Дневник 2003, 17 XI, http://www.dnevnik.bg/analizi/2003/11/17/60761_masova_doganizacija/ [dostęp 20.06.12].

bułgarskiej scenie politycznej. Do momentu pojawienia się partii *Ataka*, w polityce bułgarskiej istniało już kilka partii o podłożu nacjonalistycznym.

W kręgach lewicowych istnieje kilka organizacji nacjonalistycznych *Ogólnokrajowy Komitet na rzecz ochrony interesów narodowych Dobromir Zadgorski* (Общонационалният комитет за защита на националните интереси на Добромир Задгорски), *Związek Towarzystwa Trackiego* (Съюзът на тракийските дружества)⁹³, *Zjednoczona Partia Pracy* (Отечествената партия на труда), *Partia Nowa Zora* (Политическа партия “Нова Зора”). Z punktu widzenia bułgarskiego analityka Rusłana Jordanowa, główną cechą lewicowych nacjonalistów jest szacunek do Rosji i nienawiść do Ameryki⁹⁴.

Lewicowi nacjonaści bardzo różnią się od tych z kręgów prawicowych. Prawicowy nacjonalizm rozwija się w latach 90., w okresie buntów przeciwko Żanowi Widenowi⁹⁵. Przykładem tego nurtu jest partia *WMRO-Bułgarski Ruch Narodowy* (ВМРО – Българско национално движение) z charyzmatycznym liderem Krasimirem Karakaczanowym⁹⁶. Jest to umiarkowanie nacjonalistyczny ruch, którego członkowie zaczynają zachowywać się agresywnie, gdy poruszana jest kwestia macedońska. To jedna z niewielu bułgarskich partii prawicowych, która nie wpisuje się w nastroje: antyamerykańskie, antytureckie, antyromskie i prorosyjskie. Warto podkreślić, że Karakaczanow stara się utrzymać dobre stosunki z partią DPS. Partia ta brała aktywny udział w bułgarskim życiu politycznym, choć samodzielnie nigdy nie dostała się do Zgromadzenia Narodowego. Innymi organizacjami prawicowymi, ale mniej znacznymi niż poprzednia, są: *Bułgarskie Forum Demokratyczne* (Българският демократически форум)⁹⁷ i *Bułgarski Sojusz Nacjonalistyczny* (Български национален съюз)⁹⁸. Ostatnie ugrupowanie ciężko nazwać partią. Jest to raczej organizacja, dla której głównymi hasłami są nacjonalizm i patriotyzm. Również ona nie raz była oskarżana o

⁹³Organizacja patriotyczna, uchodźców trackich i ich potomków w Bułgarii.

⁹⁴Йорданов Р., *Националистите чакат водач обединител*, Тема 12.07.2007, <http://temanews.com/index.php?p=tema&iid=197&aid=4999> [26.11.12].

⁹⁵W czasy rządu premiera Żana Widenowa, wyniku kryzysów w 1996 roku, które dotknęły Bułgarię jej gospodarka katastroficznie się pogorszyła. W powietrzu wisiało napięcie społeczne, cały kraj przypominał jeden wielki strajk – demonstracji odbyły się w Sofii, Płodowie, Dupnice i Haskowo. Ludzie chcieli tylko jednego – usunięcie od władzy BSP i Widenowa.

⁹⁶Bułgarski polityk, od 1997 przewodniczący partią Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna - Bułgarski Ruch Narodowy (WMRO-BRN). Były tajny współpracownik bułgarskiej Służby Bezpieczeństwa, Karakaczanow nigdy tego faktu nie ukrywał, bo dzięki współpracy z bezpieczeństwem, mógł zajmować się problematyką macedońską.

⁹⁷Spadkobierca faszystowskiej organizacji – Soujsu Bułgarskich nacjonalistycznych legionów. Profaszystowska i ultranacjonalistyczna organizacja, która organizowała pogromy Żydów i ideologicznych przeciwników.

⁹⁸Potem w 2006 roku organizacja zmienia nazwę na Gwardia.

neofaszystowskie, neonazistowskie i homofobiczne idee. Utrzymuje przyjazne stosunki z partią *WMRO-Bułgarski Ruch Narodowy* i organizacją *Krew i Honor*⁹⁹.

Wróćmy do partii *Ataka*. Liderem nowej partii został Wolen Siderow – bułgarski dziennikarz i polityk. Ukończył technikum na kierunku fotografia. Pracował jako fotograf w Narodowym Muzeum Literatury. Uczestnicząc w życiu politycznym od 1990 r., był pierwszym redaktorem naczelnym pisma *Demokracja* (Демократия), będącego głównym organem prasowym SDS. Siderow kierował pismem do 1992 r. Pracował również dla wydawnictwa *Monitor* (Монитор)¹⁰⁰. Ponadto, na początku lat 90. pracował jako *press agent* w takich firmach jak *Multigroup*¹⁰¹, *Gazprom*¹⁰² i *Overgas*¹⁰³. W 2000 r. dostał dziennikarską nagrodę od Związku Dziennikarzy Bułgarskich (Съюз на българските журналисти) za książki – *Bumerang zła* (Бумерангът на злото), *Władza Mamonów* (Властта на Мамона) i *Bułgarofobia* (Българофобия). W swoich książkach Siderow mówił o idei narodowej, odrzucał pluralizm demokratyczny, krytykował elity polityczne. Głównych wrogów społeczeństwa bułgarskiego widział w mniejszościach etnicznych – romskiej i tureckiej¹⁰⁴. W nacjonalizmie widział jedyny ratunek dla Bułgarii. Później pracował w takich portalach informacyjnych jak *24 godziny* (24 часа) i *Praca* (Work), gdzie ciągle mówił o tym, że wkrótce Turcja opanuje Bułgarię bez jednego strzału. W 2002 r. rozpoczął studia teologiczne na Uniwersytecie Szumenskim. Ukończył je w 2009 r.

⁹⁹Organizacja neonazistowska wywodząca się z Wielkiej Brytanii. Nazwa *Krew i Honor* nawiązuje do motta Hitlerjugend - Blut und Ehre. Organizacja propaguje rasizm, homofobię i antysemityzm. *Krew i Honor* funkcjonuje w kilkunastu krajach, między innymi w Bułgarii.

¹⁰⁰*Monitor* – bułgarski tygodnik społeczno-polityczny. Został założony w 1998 przez grupę – *168 godziny* (168 часа) i *24 godziny* (24 часа). Pretendował na niezależnie wydanie w Bułgarii. Od 2007 współwłaścicielem tygodnika został Symeon Saksoburggotski.

¹⁰¹*Multigroup* – spółka twórcza, która została zarejestrowana w 1998 r., przez Ilie Povlova, jako firma, zajmująca importem i exportem antyków. Członkami tej grupy byli eksagenci bezpieki i komuniści. W Moskwie przedstawicielem *Multigroup* był Aleksandr Atanasow – brat Adreja Łukanowa. W 2002 roku Iliya Pavlov zarejestrował setki firm w Bułgarii i za granicą, stał się właścicielem kilkudziesięciu przedsiębiorstw państwowych, m.in. "Grand Hotel Varna" (1994), "Grand Hotel Bułgaria" (1996), i *Balkantourist*.

¹⁰²*Gazprom* – rosyjski koncern państwowy, największy światowy wydobywca gazu ziemnego. Kontroluje 16 procent udokumentowanych rezerw gazu na świecie.

¹⁰³*Overgas* – największa bułgarska kompania gazowa, założona w 1992 roku, głównym celem, jest zaopatrywanie alternatywnych źródeł energii i gazu ziemnego dla całej Bułgarii.

¹⁰⁴Bułgaria była państwem zróżnicowanym pod względem etnicznym, a mniejszości narodowe stanowiły istotny odsetek całej ludności kraju. Wielowiekowa niewola, w jaką dostała Bułgaria w rezultacie podbojów jej obszarów przez Turków spowodowała, że w spuściznie po imperium Osmańskim pozostała struktura ludnościowa o znacznym w niej udziale ludności pochodzenia tureckiego oraz innych odłamów stanowiących dziś muzułmańską mniejszość etniczną. (Żmigrodzki M., *Przeobrażenia polityczno-ustrojowe i sąd konstytucyjny w Bułgarii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1997, s. 85).

Przełomowym dla kariery politycznej Siderowa okazał się rok 2003 – kandydował wówczas na mera Sofii. Co prawda otrzymał wówczas jedynie niespełna 2 tys. głosów i przegrał wybory, to jego popularność zaczęła szybko rosnąć, szczególnie po publikacji książki *Bułgarofobia* (Българофобия) i pojawieniu się w telewizji kablowej SKAT (Скат)¹⁰⁵ jego autorskiego programu pt. *Ataka* (Атака)¹⁰⁶. Na antenie Siderow ostro krytykował elity polityczne, którym zarzucał korupcję i przedkładanie interesów mniejszości etnicznych ponad narodowe. Ciągłe mówił o *turkizacji* i *islamizacji* Bułgarii.

Dla otoczenia Siderowa i dla społeczności bułgarskiej nie było zrozumiałe, jak były redaktor demokratycznego czasopisma, uczestnik opozycji przeciwko reżimowi komunistycznemu został tak skrajnym nacjonalistą. Odpowiedź na to pytanie Wolen Siderow daje w swojej książce – *Podstawy Bułgaryzmu* (Основи на Българизма). Mówi o tym, że sam jest przykładem ewolucji człowieka, który został urodzony w czasach komunistycznych, gdzie istniał internacjonalizm i równość, i nie było miejsca na poglądy narodowe. Po upadku komunizmu, kiedy kraj został wykorzystywany przez bułgarskie elity polityczne, ostatnią nadzieją na uwolnienie Bułgarii od kryzysu ekonomicznego i politycznego był Zachód. Siderow twierdzi, że nikt wtedy nie wiedział, że system kapitalistyczny również będzie wykorzystywał Bułgarię. Wówczas jedynym wyjściem dla człowieka myślącego, patrioty, który jeszcze zachował prawo nazywać się Bułgarem, stała się walka z zachodnim okupantem i niedoskonałym systemem politycznym. Taka walka jest możliwa tylko dzięki nacjonalizmowi. Tylko w ten sposób można uratować Bułgarię. Tak opisana ewolucja poglądów jest według Siderowa normalna i naturalna, jako że jest reakcją człowieka, którego rozczarowały ideały demokratyczne¹⁰⁷.

Zdaniem bułgarskiego historyka Antoniny Żelazkowej, Wolen Siderow jest postacią, która ma wpływ na społeczeństwo, ale która nie zdążyła zająć dobrego miejsca w życiu politycznym w tak zwanym okresie przejściowym (tutaj A. Żelazkowa ma na myśli lata 90.) i teraz gra na hasłach populizmu.

¹⁰⁵SKAT (Скат) – telewizja bułgarska, która powstała w 1992 roku. Przewodniczącym tej telewizji był nacjonalista i licealny przyjaciel Wolena Siderowa – Waleri Simeinow. Założyciel oddziału partii SDS w Burgasie.

¹⁰⁶Nazwa programu telewizyjnego – *Ataka*, została przyjęta za nazwę przyszłej partii Siderowa. Długo można domyślać, dlaczego była wybrana właśnie taka nazwa, nigdzie nie ma możliwości znaleźć odpowiedzi na to pytanie. Zostaje tylko domyślać, że ta nazwa symbolizuje “atak” na istniejący system rządzący i niezadowolone sytuacją gospodarczą i społeczną. Możliwie, że w samej nazwie ukryto populistyczne hasło do ataku na władzę.

¹⁰⁷Сидеров В., *Основи на българизма*, ПП АТАКА, 2011, s.3-4.

Jak przyznał sam Wolen Siderow w jednym z wywiadów, idea utworzenia partii to jego dawne marzenie, którego nie mógł zrealizować już od 2003 r., gdyż prawo o partiach nie pozwalało mu na to.

Przed wyborami parlamentarnymi w 2005 r. Siderow dążył do utworzenia własnej formacji politycznej. 17 kwietnia tego samego roku została utworzona partia *Ataka* (Атака), która ze względów formalno-prawnych została zarejestrowana dopiero dwa miesiące później. Siderow przed wyborami utworzył Koalicję *Ataka* (Коалиция Атака)¹⁰⁸, w której udało mu się skupić partie o nacjonalistycznym duchu. W zjeździe założycielskim nowej partii wzięło udział 500 delegatów. W skład nowej koalicji weszły: *Narodowy Ruch na rzecz Ocalenia Ojczyzny* (Национално движение за спасение на Отечество)¹⁰⁹, *Bułgarska Partia Narodowo-Patriotyczna* (Българска национално-патриотична партия), *Nowy Świt* (Нова Зора), oraz *Związek Sił Patriotycznych Obrona* (Съюз на патриотичните сили “Защита”)¹¹⁰. Oprócz tego, nowa koalicja została poparta również przez inne ugrupowania: *Niezależny związek oficerów Bułgarii* (Независим национален съюз на офицерите в България), *Ruch Narodowy Bojna Družba* (Национално движение Бойна дружба), *Ruch Jedność* (Движение Единство), *Niezależny Związek Besarabskich Bułgarów* (Независим съюз на бесарабските българи), *Klub Głosuj* (Клуб Гласувай), *Stowarzyszenie jest siłą* (Сдружението прави силата)¹¹¹.

Podczas próby zarejestrowania Koalicji w Centralnej Komisji Wyborczej okazało się, że tylko dwa pierwsze spośród wyżej wymienionych ugrupowań dysponowały niezbędną dokumentacją i posiadały status partii politycznej. W związku z tym tylko one mogły znaleźć się w oficjalnym składzie Koalicji *Ataka* (kandydaci pozostałych partii mogli jednak strataować z jej list wyborczych). Oficjalnym liderem koalicji został Wolen Siderow.

Należałoby także powiedzieć o tym, kto wchodził lub wciąż wchodzi do zarządu partii *Ataka*:

¹⁰⁸Jak przyznaje się sam Siderow w jednym z wywiadów, utworzenie koalicji *Ataka*, to był etap tymczasowy, dlatego, że nie było czasu zarejestrować własną partię, dlatego była podjęta próba utworzenia koalicji, a partia *Ataka* została zarejestrowana w maju 2005 roku, (*Искаме ли мейшере вместо Конституция*, 17.10.2005, http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=619&Itemid=88 [dostęp 25.09.11]).

¹⁰⁹*Ruch na rzecz Ocalenia Ojczyzny* powstał w 2003 roku, przewodniczącym został Ilija Kirow.

¹¹⁰Związek Sił Patriotycznych “Obrona” powstał w 1998 roku w mieście Płowdiw. Liderem partii został prawnik – Jordan Weliczkow, który przez długi czas pracował, jako prokurator w instytucjach państwowych. A potem był ambasadorem w Kanadzie.

¹¹¹Według jednej z wersji za utworzeniem partii stoją były agenci służb bezpieczeństwa.

- Kapka Georgiewa – żona Wolena Siderowa; ukończyła pedagogikę w Sofii, dziennikarka z wieloletnim stażem. Jeden z współtwórców partii. Pracowała jako redaktorka i analityk polityczny w takich wydaniach informacyjnych – *24 godziny* (24 часа), *Trud* (Труд), *Monitor* (Монитор). Od 2005 r. główny redaktor dziennika *Ataka*¹¹².
- Dymitr Stojanow – zastępca przewodniczącego, syn Kapki Georgiewej, absolwent wydziału prawa na Uniwersytecie w Sofii. Został najmłodszym posłem Zgromadzenia Narodowego. W latach 2005-2007 był obserwatorem do Parlamentu Europejskiego¹¹³
- Paweł Szopow – prawnik, poseł w Zgromadzeniu Narodowym z ramienia Związku Sił Demokratycznych w latach 1991-1997. W 1989 r. był członkiem Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej, która wchodziła w skład SDS¹¹⁴.
- Desisław Czukołow – wykształcenie wyższe uzyskał na Uniwersytecie Ruseńskim na kierunku europeistyka. Uzyskał mandat deputowanego do Zgromadzenia Narodowego z ramienia Koalicji *Ataka*. W krajowym parlamencie pełnił m.in. funkcję sekretarza (od 8 marca 2006 r.) oraz zastępcy przewodniczącego parlamentarnej komisji ds. klęsk żywiołowych i awarii (od 24 sierpnia 2005 r.), członka komisji ds. samorządu, regionalnej polityki i użyteczności publicznej (od 31 marca 2006). Został członkiem Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, brał udział w komisji dotyczącej migracji, uchodźców i ludności (od 2005 r.). Ponownie uzyskał mandat deputowanego do Zgromadzenia Narodowego w 2009 r., także z ramienia Koalicji *Ataka*¹¹⁵.
- Stanisław Staniłow – bułgarski profesor, archeolog i historyk. Urodził się w 1943 r. Absolwent Wielkotypnowskiego Uniwersytetu na kierunku historia. W latach 1986-1990 był agentem KGB w Bułgarii¹¹⁶.

W niniejszej pracy nie zostali przedstawieni wszyscy przedstawiciele partii *Ataka*. Przyczyną tego jest ograniczony dostęp do informacji o członkach partii. Można jednak wskazać pewne tendencje, które rządzą tą partią. W zarządzie partii znalazły się stosunkowo

¹¹²Od 2009 roku jest rozwiedziona z Wolenem Siderowem. Latem 2012 roku Kapka Georgiewa utworzyła razem ze swoim synem - Dimitrem Stojanowem - swoją własną formację polityczną o nazwie *Narodowodemokratyczna Partia Bułgarii* (Българска партия Национал-демократичната партия). Na czele nowej partii stoi Dimitr Stojanow, który planuje przeciągnąć do nowej partii część członków *Ataka*. Narodowodemokratyczna partia Bułgarii planuje wziąć udział w marcowych wyborach do parlamentu w 2013 roku.

¹¹³W 2011 roku Dymitr Stojanow został wyrzucony z partii *Ataka*, dlatego że domagał się dymisji lidera partii Wolena Siderowa. (Димитър Стоянов е изключен от Атака, Дневник, http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2011/11/19/1207873_dimitur_stoianov_e_izkljuchen_ot_ataka/ [dostęp 26.11.12].).

¹¹⁴Павел Димитров Шопов, Народно събрание на Република България, <http://www.parliament.bg/bg/MP/95> [dostęp 26.11.12].

¹¹⁵Десислав Чуколов, <http://www.desislav.com/>, [dostęp: 26.11.12].

¹¹⁶Personi, <http://personi.dir.bg/person.php?id=357>, [dostęp 26.11.12].

młode osoby. Zaledwie kilku członków było w wieku uznawanym za *dojrzały*. Młodzi działacze wcześniej nie zajmowali się polityką, w *Ataka* stawiali swoje pierwsze kroki na polu politycznym. W większości są absolwentami kierunków humanistycznych. W dużej mierze jest to partia *rodzinna*, gdyż w zarządzie ugrupowania znaleźli się osoby spokrewnione z liderem.

Wiadomo, że żadna partia polityczna nie istnieje bez wsparcia finansowego. Istnieje wiele teorii na temat tego, kto finansuje tę partię. Według niektórych – stoi za nią Rosja. Jako dowód podaje się, że w 2002 r. Siderow jako dziennikarz-nacjonalista został zaproszony do Moskwy na konferencję, poświęconą globalnym problemom historii światowej¹¹⁷. Siderow wystąpił tam z wykładem *Globalizacja – ostatni krok w próbie kolonizacji prawosławnego Wschodu* (Глобализацията – последен етап от опита за колонизация на Православния Изток). W swoim wykładzie Siderow poruszał temat ekspansji Zachodu na Wschód, zagrożenia religii prawosławnej. Według niego jedynym sposobem ocalenia jest zjednoczenie się świata prawosławnego. Tym samym Siderow zyskał zaufanie rosyjskiej elity politycznej i zaproponowano mu utworzenie takiej partii, która broniłaby narodowych interesów Bułgarów we własnym kraju. Oczywiście, nie odbyło się to bez rosyjskiego poparcia finansowego¹¹⁸.

Oprócz tego, warto podkreślić, że partia *Ataka* jak prawie każda partia polityczna, posiada swój własny dziennik. Nosi on nazwę *Ataka* (АТАКА - БЪЛГАРСКИ НАЦИОНАЛЕН ВСЕКИДНЕВНИК). Gazeta powstała w 2005 r. Ponadto, ma swoją stronę w Internecie. W piśmie porusza się różne tematy. Piszemy o wewnętrznej sytuacji Bułgarii, wydarzeniach na świecie, sprawach ekonomicznych, zamieszcza wywiady z przedstawicielami partii i innymi przedstawicielami władzy, eseje.

Program polityczny partii *Ataka*

Program polityczny partii *Ataka* został opisany w *20 punktach partii Ataka* (20 точки на партия АТАКА)¹¹⁹ i *Schemacie programowym* (Програмна схема).

Główny nacisk w programie kładziony jest na polepszenie systemu gospodarczego, systemu opieki zdrowotnej, pomocy społecznej i edukacji. Znalazły się też punkty dotyczące

¹¹⁷Konferencja odbyła się w Moskiewskiej Socjalno-Humanistycznej Akademii, która wcześniej była Partijną Szkołą Młodzieży.

¹¹⁸Радев М., *Колко волен е Волен Сидеров*, mediapool.bg, 2006, <http://www.mediapool.bg/колко-волен-е-волен-сидеров-news122491.html> [dostęp 26.05.12].

¹¹⁹Политическа партия Атака, *20 точки на партия АТАКА*, <http://www.ataka.bg>, [dostęp 02.08.2011].

bezpieczeństwa narodowego, wyznania państwowego oraz wolności mediów. Oprócz tego, w programie nie brakuje rozdziałów, poruszających kwestie polityki wewnętrznej i zewnętrznej. Z całą pewnością można powiedzieć, że w programie znalazły się tematy żywotne dla każdego społeczeństwa.

Warto już na wstępie przedstawić podstawowe hasła, które znalazły się w programie, a w ślad za tym podjąć próbę analizy programu politycznego nowo powstałej partii:

- Bułgaria – jednonarodowe, monoetniczne państwo, niepodlegające podziałom z powodu: wiary, narodowości, kultury.
- Oficjalnym językiem państwa jest bułgarski. Narodowe środki masowego przekazu, finansowane z budżetu państwa, powinny transmitować audycje tylko i wyłącznie w języku bułgarskim. Zakaz istnienia etnicznych partii i separatystycznych organizacji i wprowadzenie sankcji przeciwko nim¹²⁰.
- Wprowadzenie kary za znieważenie bułgarskich świątyń narodowych i obrażanie państwa bułgarskiego.
- Priorytetem władzy państwowej musi być: system opieki zdrowotnej, pomoc społeczna, edukacja, wartości estetyczne i materialne bułgarskiego narodu, a nie wejście do różnych politycznych lub wojskowych bloków międzynarodowych¹²¹.
- Państwo powinno zapewnić ochronę zdrowia, gwarancje socjalne i warunki duchownego i materialnego dobrobytu wszystkim Bułgarom.
- Każdy bułgarski inwestor, producent, biznesmen, który chce polepszyć życie w swoim kraju, jest traktowany priorytetowo w stosunku do działacza obcego w sferze biznesu i handlu. Przedsiębiorstwa, handel i banki muszą być w rękach bułgarskich przedsiębiorców.
- Podatki i dochody w Bułgarii powinny być dostosowane do potrzeb ludności bułgarskiej, a nie regulowane przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy.
- Prywatyzacja – podlega rewizji.
- Państwo musi podtrzymywać państwowy i prywatny biznes, niezależnie od tego, czy znajduje się poza granicami państwa czy wewnątrz kraju.

¹²⁰To jest zapisano w Konstytucji Bułgarskiej od 1993 roku. Konstytucja zabrania także tworzenia partii na podstawie etnicznej, rasowej lub wyznaniowej (art. 11 ust. 4)

<http://www.online.bg/law/const/const0.htm> [dostęp 26.08.2012].

¹²¹Tutaj chodzi o wstąpienie do NATO i EU.

- Budżet państwa jest planowany na korzyść narodu bułgarskiego, a nie na rzecz władzy. Konieczna jest redukcja aparatu administracji państwowej.
- Zostanie stworzony program rozwiązywania problemów demograficznych.
- Natychmiastowe wycofanie wojsk z Iraku.
- Wyjście z NATO. Bułgaria już nie będzie brała udziału w blokach wojennych. Zachowanie pełnej neutralności, brak jakichkolwiek baz wojskowych na terenie państwa.
- Wprowadzenie referendum do uzyskania odpowiedzi na ważne pytania, dotyczące min. 10% ludności bułgarskiej.
- Zakaz sprzedaży bułgarskiej ziemi rolniczej obcokrajowcom.
- Negocjacje z Unią Europejską i zawieranie nowych porozumień, korzystnych dla Bułgarii. Rezygnacja z zamknięcia elektrowni jądrowej Kozłoduj.
- Zaprzestanie spłaty zaległości Międzynarodowemu Funduszowi Walutowemu i Bankowi Światowemu.
- Organizacja operacji *Czyste ręce*, skierowanej przeciwko skorumpowanym biurokratom i służbom policyjnym.
- Konfiskata bezprawnie nabytego majątku, a na podstawie uzyskanych środków, stworzenie funduszu ochrony zdrowia. Wprowadzenie sądów nad zdrajcami narodowymi.
- Ustalenie minimalnej płacy za pracę (stawki godzinowej), odpowiedniej do europejskiej.

Odzyskajmy Bułgarię!

Szczegółowiej program partii *Ataka* został opisany w *Schemacie programowym* (Програмна схема)¹²². 20 punktów to właściwie skrócona wersja *Schematu*. Według tego dokumentu, partia postulowała przeprowadzenie radykalnych zmian w społeczeństwie bułgarskim. Poniżej bardziej szczegółowa wersja programu w oparciu o *Schemat*:

1. Gospodarka

Stworzenie modelu społecznego kapitalizmu¹²³, ustalenie współzależności między własnością prywatną a państwową. Ponowne przejście umów prywatyzacyjnych.

¹²²Програмна схема, партия Атака, <http://www.ataka.bg/index>, [dostęp 30.11.12].

¹²³Spółeczny kapitalizm – teoria filozoficznego i politycznego ruchu, który kwestionuje myśl, że cele socjalizmu i kapitalizmu są różne. Istotą kapitalizmu socjalnego jest to, że makroekonomia pracuje efektywniej, kiedy pod uwagę znajduje się aspekt socjalny. Poparcie biednych warstw społeczeństwa podnosi wydajność pracy.

Ustawienie priorytetów strategicznych w gospodarce bułgarskiej, które będą stymulowane przez państwo – nowe technologie, wynalazki, chemia, elektronika, przemysł zbrojeniowy, rolnictwo.

Rozliczenie środków, potrzebnych dla ludności bułgarskiej i ustalenie realnego produktu krajowego brutto (PKB). Oparcie PKB o własne siły i zasoby. Stworzenie specjalnego bułgarskiego programu poszukiwania nowych zasobów – tak ludzkich, jak i naturalnych.

Przygotowanie wariantów projektu niezależności finansowej od Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego. Odciągnięcie zasobów od szarej strefy. Redystrybucja środków w budżecie na rzecz zwiększenia inwestycji w dziedzinach strategicznych – badań i innowacji patentowych oraz wynalazków. Przekazanie pieniędzy z budżetu na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne w celu zmniejszenia obciążeń poszczególnych pracowników bułgarskich. Usunięcie wszystkich administracyjnych i prawnych barier dla przedsiębiorców. Likwidacja obowiązku licencjonowania. Wprowadzenie polityki tanich kredytów dla każdego przedsiębiorcy.

Likwidacja podatku od zysków kapitałowych. Wprowadzenie skoordynowanego komputerowego systemu podatkowego i celnego, umożliwiającego kontrolę przestrzegania prawa.

Przegląd zadłużenia zagranicznego. Ustalenie minimalnej płacy za pracę, odpowiadającej stawkom europejskim. Utworzenie specjalnego programu, finansowanego z budżetu dla utrzymania programistów w Bułgarii.

2. Bezpieczeństwo narodowe, porządek, przestępczość i walka z mafią

Przegląd doktryny wojskowej. Utworzenie patroli złożonych z policjantów oraz podwyższenie wynagrodzenia dla policjantów. Opracowanie programu zwalczania narkomanii i walka z handlarzami narkotyków, nałożenie surowych kar.

Przywrócenie wywiadu i kontrwywiadu oraz zagwarantowanie ich suwerenności.

Zatrudnienie byłych oficerów wojska o patriotycznych postawach do służby celnej i policji podatkowej.

Opracowanie bazy przestępczości z ostatnich dziesięciu lat na podstawie pełnej informacji od policji i służb bezpieczeństwa. Opracowanie programu działania w sytuacjach nadzwyczajnych. Wprowadzenie rządowego programu ograniczania i likwidacji romskiej przestępczości.

3. Ochrona zdrowia

Wprowadzenie angielskiego systemu ochrony zdrowia¹²⁴ i finansowanie wydatków na ochronę zdrowia z budżetu państwa do momentu, gdy wynagrodzenia Bułgarów nie będą równe wynagrodzeniom europejskim.

4. Ubezpieczenie społeczne

Zapewnienie dochodu dla każdej osoby. Wprowadzenie emerytur równych średniej europejskiej. Wprowadzenie możliwości dodatkowego ubezpieczenia. Utworzenie funduszu emerytalnego, dzięki któremu każdy, kto będzie płacił składki emerytalne, ma zagwarantowaną emeryturę.

5. Edukacja, nauka, technologie, kultura

Powrót do tradycyjnej bułgarskiej i europejskiej edukacji (nie amerykańskiej). Wprowadzenie specjalnych inwestycji na różnych obszarach edukacji.

Utworzenie specjalnego państwowego funduszu w celu rozpowszechnienia i propagowania bułgarskiej kultury w kraju i zagranicą. Otwarcie instytutu bułgarystyki z dostatecznym budżetem do przyciągania krajowych i zagranicznych specjalistów, którzy pomogliby odkryć wszelkie możliwe źródła prawdziwej bułgarskiej historii oraz wyjaśnić rolę i znaczenie Bułgarów w cywilizacji światowej.

Założenie funduszu ochrony wartości kulturowych na ziemiach bułgarskich. Alokacja pieniędzy z budżetu państwa na promocję kultury bułgarskiej. Utworzenie funduszu stypendialnego dla utalentowanej młodzieży. Ustawa o ochronie języka bułgarskiego.

6. Wyznanie

Natychmiastowy zwrot majątku Cerkwi. Religia prawosławna będzie oficjalną religią państwa. Wprowadzenie wychowania religijnego w szkole podstawowej. Przekształcenie Bułgarskiej Cerkwi Prawosławnej w samodzielną jednostkę, niezależną finansowo od państwa i odgrywającą istotną rolę w społeczeństwie bułgarskim.

7. System sądowy

Ściganie skorumpowanych sędziów. Utworzenie szybko działającego sądownictwa. Powrót kary śmierci.

8. Media

¹²⁴National Health Service (Krajowa Służba Zdrowotna) - wspólna nazwa dla trzech z czterech systemów służby zdrowia w Wielkiej Brytanii. Powstała w 1948 r. w Anglii, jest finansowana ze środków publicznych. Są one utrzymywane głównie dzięki wpływom z podatków, w mniejszym zakresie z polis zdrowotnych. NHS świadczy pełny zakres usług medycznych.

Likwidacja wysokiego podatku VAT dla wydawnictw. Odwołanie sądowego nakazu ścigania dziennikarzy.

9. Polityka wewnętrzna

Wprowadzenie możliwości przeprowadzania referendum w istotnych sprawach państwowych.

Możliwość wprowadzenie prawa, pozwalającego na odwoływanie posłów, jeżeli nie spełniliby oczekiwań wyborców.

Możliwość rejestracji kandydatów na posłów bez poparcia i utworzenia partii politycznej. Pełne finansowanie wyborów z budżetu państwa. Równe szanse dla wszystkich kandydatów do publicznej reprezentacji, niezależnie od wielkości partii i jej udziału w parlamencie.

Ustawa o partiach politycznych, która pozwala na rejestrację i uczestnictwo w wyborach bez członkostwa w jakiegokolwiek partii.

10. Polityka zewnętrzna

Stosunki z UE, Rosją, Stanami Zjednoczonymi i krajami sąsiednimi, ich wpływ na rozwój Bułgarii. Uczestnictwo w blokach wojskowych i organizacjach międzynarodowych.

Utworzenie doktryny państwowej o niekwestionowanej suwerenności. Zachowanie neutralności i odstąpienie od uczestnictwa w blokach wojskowych. Utrzymanie armii na terytorium państwa, tylko ze względu na potrzeby kraju i na realną możliwość finansowania. Bułgaria będzie otwarta na współpracę ze wszystkich innymi krajami. Negocjacje z Unią Europejską nie będą wpływały na poziom życia społeczeństwa bułgarskiego. Jeżeli stosunki z Indiami okażą się być bardziej korzystne dla Bułgarii niż stosunki z UE, to Bułgaria będzie współpracowała z Indiami. To samo dotyczy Chin, Japonii, Rosji i byłych republik Związku Radzieckiego.

Zasada nieingerowania w wewnętrzne sprawy krajów sąsiednich i zakaz interwencji któregośkolwiek kraju w sprawy Bułgarii.

Intensyfikacja stosunków rosyjsko-bułgarskich i relacji ze światem arabskim, i krajami Dalekiego Wschodu.

Według powyższych dokumentów widzimy, że partia *Ataka* postuluje idee skrajnie nacjonalistyczne. Nawołuje do radykalnych zmian w bułgarskiej konstytucji –

instytucjonalizacji bułgarskiej cerkwi prawosławnej oraz przyznania religii prawosławnej statusu oficjalnej religii państwowej. Jednak wiadomo jest, że realizacja tych postulatów jest właściwie niemożliwa z powodu istnienia w Bułgarii dwóch znaczących mniejszości etnicznych – Turków i Romów, którzy są wyznawcami islamu.

Według danych Bułgarskiego Instytutu Statystyki (Национален статистически институт, NSI), w 2006 roku w Bułgarii mieszkało 585 024 osób deklarujących pochodzenie tureckie. Liczba ta stanowi 8,8% ludności kraju, a Romowie to 4,9% ludności Bułgarii (320 761 osób)¹²⁵.

Ponadto, *Ataka* uważa, że narodowe środki masowego przekazu, finansowane z budżetu państwa, powinny transmitować audycje wyłącznie w języku bułgarskim. Zgodnie z Konstytucją Republiki Bułgarii – obywatele, których językiem ojczystym nie jest język bułgarski, mają prawo oprócz obowiązkowej nauki bułgarskiego, uczyć się i posługiwać swoim językiem (art. 36 ust. 2)¹²⁶. W praktyce powinno to oznaczać, że jeżeli mniejszości etniczne mogą posługiwać się językiem ojczystym, to powinny mieć także swoje czasopisma, programy telewizyjne i radiowe albo przynajmniej powinny być transmitowane audycje w języku tureckim i romskim¹²⁷. Tak więc, niezależnie od tego, czy jest to finansowane z budżetu państwa czy nie, audycje powinny być transmitowane nie tylko w języku bułgarskim, ale w innych językach mniejszości zamieszkujących Bułgarię.

Ataka w swoim programie proponuje wprowadzenie kar za znieważenie bułgarskich świątyń narodowych oraz znieważanie państwa bułgarskiego. W programie brak dokładnej informacji, jakie miałyby być to kary, ale biorąc pod uwagę skrajnie nacjonalistyczny charakter partii, można przypuszczać, że będą one surowe, z karą śmierci włącznie.

Ponadto, partia ta postuluje przywrócenie kary śmierci za zabójstwa i ciężkie przestępstwa. Jednak postulat ten jest niezgodny z aktualną konstytucją Bułgarii, która nie przewiduje stosowania takiej kary oraz gwarantuje ochronę życia ludzkiego.

W jednym z punktów programu pojawia się propozycja, aby wprowadzić zasadę pierwszeństwa dla każdego bułgarskiego inwestora, producenta, biznesmena przed obcokrajowcem. Tym samym otwarcie promowana jest dyskryminacja, która jest pogwałceniem praw człowieka. Taka propozycja także z ekonomicznego punktu widzenia

¹²⁵Население по етническа група и майчин език към 2011 г., <http://censusresults.nsi.bg/Census/Reports/2/2/R9.aspx> [dostęp: 19.11.12].

¹²⁶*Constitution of Bulgaria, Article 36 (2)*, <http://www.online.bg/law/const/const2.htm>, [dostęp 20.11.12].

¹²⁷Na przykład, Bułgarskie Radio (nadaje 3 programy krajowe, posiada 6 stacji lokalnych). Nadaje ono serwis zagraniczny w 12 językach: bułgarskim, tureckim, greckim, serbsko-chorwackim, francuskim, włoskim, niemieckim, angielskim, portugalskim, hiszpańskim, albańskim i arabskim.

wyduje się być mocno populistyczna. Łatwo bowiem wyobrazić sobie sytuację, gdy na rynku bułgarskim konkurować mieliby ze sobą np. Turek czy też Hiszpan i Bułgar, który otrzymywałby z państwowego budżetu specjalną dotację, która stawiałaby go w uprzywilejowanej pozycji względem przedsiębiorców z innych państw. Dotacja trafiałaby do niego niezależnie od tego, czy jego biznes przynosi zysk. Z drugiej strony w przypadku takich uregulowań prawnych przedsiębiorcy obcego pochodzenia mniej chętnie będą inwestować w Bułgarii, co z całą pewnością przełoży się na ilość środków, które zasilają budżet państwa chociażby w postaci podatków oraz ograniczy ilość miejsc pracy. Wydaje się, że w zakresie spraw gospodarczych kierowanie się narodowością potencjalnego inwestora jest z góry skazane na porażkę. Trudno zatem zgodzić się z postulatem członków partii *Ataka*, którzy twierdzą, że przedsiębiorstwa, handel oraz banki powinny być jedynie w bułgarskich rękach.

Partia *Ataka* wyraża swój sprzeciw wobec sprzedaży ziemi rolnej w Bułgarii obcokrajowcom, chociaż na dzień dzisiejszy bułgarskie prawo na to pozwala. Zablokowanie takiej możliwości może oznaczać dla Bułgarii poważny spadek dochodów, gdyż ziemia w tym kraju cieszy się dużym popytem zarówno wśród Europejczyków, jak i obywateli państw zrzeszonych w WNP. Wynika to ze stosunkowo niskiej ceny ziemi oraz dogodnych warunków klimatycznych, które sprzyjają rozwojowi rolnictwa.

Działacze partii *Ataka* zawarli punkt dotyczący zwalczania przestępczości romskiej. Sformułowanie tego punktu w ten sposób nie można rozpatrywać inaczej niż jako przykład dyskryminacji Romów, poprzez utwierdzanie w dyskursie stereotypu Roma – złodzieja i handlarza narkotyków¹²⁸. Zwalczanie przestępczości jest ważnym zadaniem państwa, jednak nie można generalizować, iż jej źródłem są przedstawiciele jednej grupy etnicznej. Takie postawienie sprawy sugeruje, że wśród przedstawicieli narodu bułgarskiego nie ma przestępców. Jednak partia *Ataka* celowo tak sformułowała ten punkt programu, gdyż dzięki temu może grać na nacjonalistycznych emocjach społeczeństwa, pobudzając swój niezbyt liczny elektorat.

Członkowie partii bronią tego punktu w programie, mówiąc, iż w Bułgarii bardzo często dochodzi do okrutnych zbrodni i ciężkich przestępstw popełnianych przez „cygańskie bandy”. Partia *Ataka* wielokrotnie informowała na swojej stronie internetowej o przestępstwach Romów – *romska agresja dotyka wszystkich wsi i miast kraju. Niedawno, bez powodu Romowie napadli na starszego mieszkańca miasta Plewen. Bili go aż do momentu,*

¹²⁸Бессонов Н., Н. Деметр, *История цыган – новый взгляд*, Воронеж 2000, <http://gypsy-life.net/history-main.htm> [dostęp 22.11.2012].

gdy do sprawy wtrąciła się policja¹²⁹. Innym przykładem było zabójstwo profesora historii i archeologii, którego dokonali Romowie oraz zabicie innego Bułgara na podwórku własnego domu, co wywołało oburzenie ludności bułgarskiej¹³⁰.

W kwestiach gospodarczych partia *Ataka* proponuje wprowadzenie priorytetów strategicznych, stymulowanych przez państwo. Miałyby to być: przemysł chemiczny, rolnictwo oraz przemysł zbrojeniowy. Pojawia się jednak obawa, że partia chciałaby w ten sposób obrać kurs na gospodarkę planową, co z całą pewnością zahamowałoby rozwój państwa.

Kolejnym pomysłem omawianej partii, dotyczącego gospodarki jest wprowadzenie programu tanich kredytów dla przedsiębiorców. Brak jednak informacji, skąd miałyby zostać zdobyte środki na ten cel. Wprowadzenie w życie takiego projektu mogłoby skończyć się wielką porażką dla bułgarskiego budżetu.

Partia zaproponowała także wprowadzenie niezależności finansowej od MFW i Banku Światowego, co można uznać za pomysł trafiony, gdyż obie organizacje poza pomocą państwom, mają swoje wady. MFW i Bank Światowy wobec państw rozwijających się, do których należy zaliczyć Bułgarię, stosują strategię silnego przewiązania do ich środków finansowych. W zamian za pomoc finansową, państwa są zobowiązane do wprowadzania reform ekonomicznych i innych działań umacniających ich samodzielność i niepodległość.

W tymże punkcie partia *Ataka* proponuje wprowadzenie komputerowego systemu podatkowego i celnego. Pomysł ten należy z całą pewnością uznać za niezwykle słuszny, gdyż umożliwi to kontrolę przestrzegania prawa, być może ograniczy korupcję (choć jest to mało prawdopodobne) i zmotywuje społeczeństwo do płacenia podatków. Jednak z drugiej strony, wprowadzenie takiego systemu wymaga długiego okresu czasu i nie jest to projekt, który uda się zrealizować w ciągu jednego roku, nawet jeżeli wszyscy, co jest wątpliwie, zagłosują za jego wprowadzeniem.

Ataka także zakłada dokonanie rewizji procesu prywatyzacji. Ale nie znalazły się jednak szczegółowe informacje, na temat tego, jakie działania miałyby zostać podjęte na rzecz walki z nielegalną prywatyzacją lat 90. Przyczyną wprowadzenia tego punktu jest prawdopodobnie fakt, iż nacjonaliści nie wzięli udziału w prywatyzacji, a chcieliby *stracone pieniądze* odzyskać dla siebie.

¹²⁹Вестник Атака. Ромите загражава смърта на член на партиите Атака <http://www.ataka.bg>, [dostęp 15.08.2011].

¹³⁰Сидеров С., С ормачина мафияте ли ще борим мафията <http://www.vestnikataka.com> [dostęp 02.09.2011].

Program w zakresie bezpieczeństwa narodowego proponuje utworzenie policyjnych patroli i podwyższenie wynagrodzenia dla pracowników policji. Wprowadzenie tego postulatu w życie miałyby wzmocnić aparat policyjny oraz zwalczyć biurokrację i korupcję w szeregach policji. Innym postulatem partii *Ataka* było zapewnieniem służbom wywiadu i kontrwywiadu niezależności, co oznaczałoby, że służby te mogłyby działać bez poszanowania obowiązującego prawa, stając się przy tym świetnymi wspólnikami rządzących.

W obszarze polityki wewnętrznej partia *Ataka* zgłosiła postulat wprowadzenia możliwości wystawiania kandydatów do parlamentu, nieprzynależących do partii politycznych. Zgodnie z tą propozycją finansowanie wyborów brałoby na siebie państwo. Zapewniony zostałby równy dostęp wszystkich kandydatów do publicznej prezentacji swojego programu, bez względu na wielkość partii i liczbę zasiadających posłów w parlamencie. Postulat ten wynika z tego, że w 2005 roku nowoutworzona partia *Ataka* nie mogła brać udziału w wyborach, jeśli nie utworzyła koalicji z innymi partiami.

Oprócz tego, partia *Ataka* postuluje w swoim programie zniesienie sądowego nakazu ścigania dziennikarzy. Taka pozycja nacjonalistów wynika najprawdopodobniej z tego, że lider partii Wolen Siderow jest znanym skandalizującym dziennikarzem, który w swoich wywiadach nierzadko obraża przedstawicieli mniejszości tureckiej, romskiej oraz mniejszości seksualnych.

Kolejnym obszarem, który omawiany jest w programie wyborczym to polityka zagraniczna. Obejmuje ona relacje z Unią Europejską, USA, Rosją i państwami sąsiadującymi. Według nacjonalistów naczelną zasadą powinno być nieingerowanie w wewnętrzne sprawy państw sąsiadujących oraz zakaz ingerencji jakiegokolwiek państwa w sprawy wewnętrzne Bułgarii. Tak radykalne postawienie sprawy rodzi pytania, czy w przypadku sugestii np. Niemiec czy też USA, Bułgaria wypowie im wojnę. Jest to kolejny przykład populistycznego hasła, które nie ma oparcia w realiach polityki światowej.

Warto zauważyć, że najbardziej opozycyjną opozycję partia nacjonalistów przybiera wobec Stanów Zjednoczonych. Wyraża się to w sprzecznie wobec amerykańskiej polityki w regionie. Partia *Ataka* jako jedyna w Bułgarii protestowała przeciwko wstąpieniu do NATO i jest gorącą przeciwniczką sojuszu bułgarsko-amerykańskiego. W 2006 roku nacjonaści zorganizowali manifestację przeciwko rozlokowaniu amerykańskich baz na terenie Bułgarii.

W stosunku do Turcji partia *Ataka* jest bardzo sceptyczna. Stara się nie dopuścić do wpływu tego państwa na wewnątrzpolityczne procesy w Bułgarii. *Ataka* występuje przeciwko członkostwu Turcji w UE. Zdaniem członków partii współistnienie Bułgarii i Turcji w

jednym bloku polityczno-wojskowym nie oddała groźby ekspansjonizmu tureckiego. Jako przykład takich praktyk przywołuje się turecką aneksję Północnego Cypru w 1974 roku ¹³¹.

Kierownictwo partii liczyło na pomoc Rosji w walce przeciwko rozlokowaniu amerykańskich baz. W opinii nacjonalistów Rosja jest siłą, która pozwala prowadzić Bułgarii samodzielną politykę i dbać o interes narodowy. Moskwa nie dopuści do pełnej zależności Bułgarii od USA i ich sojuszników, a także powstrzyma ekspansję Turcji. Jednocześnie politycy partii *Ataka* zdają się nie zauważać, że Rosja uważa Bułgarię za swoją strefę wpływów. Być może woli protektorat słowiański niż zachodni.

W programie znalazła się także obietnica ustalenia płacy minimalnej na poziomie odpowiadającym stawkom w Europie. Tego typu deklarację należy traktować z dużym przymrużeniem oka, gdyż rozwój bułgarskiej gospodarki nie odpowiada jeszcze standardom europejskim ¹³². Populistyczne hasła tego typu pozwoliły podbić serca bułgarskiego elektoratu.

Jednym z najbardziej populistycznych haseł zgłaszanych przez *Ataka* jest pomysł, aby państwo obowiązkowo zapewniało każdemu obywatelowi dochód. Tymczasem, jest to z ekonomicznego punktu widzenia niemożliwe. Dodatkowo partia ta obiecuje podniesienie wysokości emerytur do średniej europejskiej, czyli ze 131 euro (dane z 2005 roku) do 1030 euro ¹³³. W bułgarskim budżecie nie ma środków na takie podwyżki.

Populistyczne hasła znalazły się w punkcie dotyczącego edukacji i nauki. Przewodniczący *Ataka* postulował przeprowadzenie specjalnych inwestycji dla rozwoju nauki i kultury w kraju. Jednak zabrakło informacji, w jaki sposób miały się znaleźć środki na ten cel. Dalekim od rzeczywistości wydaje się być głoszenie pomysłu otwarcia instytutu bułgarystyki z odpowiednim budżetem, gdyż powszechnie wiadome jest, iż nauka i kultura właściwie w każdym państwie nie jest najważniejszą pozycją w planie wydatków. Wydaje się, że są ważniejsze cele, które powinny być finansowane z budżetu państwa niż rozwój kultury i nauki. Taki postulat to przykład *taniego* populizmu, używanego do zdobycia kilku głosów wśród nacjonalistycznej nastawionej elity intelektualnej.

Ataka występuje w swym programie przeciwko korupcji (*operacja czyste ręce*) w Bułgarii. Populizm tego hasła wynika z faktu, iż korupcja jest zjawiskiem powszechnym,

¹³¹Атака в България. Геополитика постмодерна. <http://www.geopolitica.ru>, [dostęp 04.09.2011].

¹³²Patrz wyżej o sytuacji ekonomicznej Bułgarii przed 2005 roku w poprzednim paragrafie rozdziału.

¹³³262 лв. средна пенсия в България, Economy News.bg <http://www.economynews.bg/262-лв-средна-пенсия-в-българия-news11045.html> [dostęp 23.11.12].

towarzyszącym władzy właściwie wszędzie. Jest to jedno z najbardziej popularnych haseł w kampaniach wyborczych.

W programie wyborczym nacjonalistów można zauważyć pewne sprzeczności, np. w jednym z punktów zostało napisane, że należy wstrzymać się od udziału w blokach wojskowych i politycznych, a w innym – że należy podpisać z Unią Europejską nowe porozumienie, które byłoby bardziej korzystne dla Bułgarii. Warto jeszcze raz podkreślić, że Ataka była jedyną partią, która zagłosowała przeciwko przystąpieniu Bułgarii do UE, ponieważ dołączenie do wspólnoty europejskiej wiązało się z koniecznością zamknięcia elektrowni atomowej Kozłoduj, zapewniającej dostawę prądu ogromnej części Bułgarii¹³⁴. W prasie członkowie partii Ataka polityków, którzy pozwolili zamknąć elektrownię (chodziło o rząd Symeona II), nazwali *zdrajcami narodowymi*¹³⁵.

Podsumowując analizę partii *Ataka* należałoby powiedzieć, że powyższa formacja polityczna występowała za przeprowadzeniem radykalnych zmian, postulowała m.in. uznanie prawosławia jako oficjalnej religii państwowej, przywrócenie kary śmierci za ciężkie przestępstwa kryminalne oraz utworzenie programu do walki z przestępczością wśród mniejszości romskiej i tureckiej, zakazanie prowadzenia programów w Bułgarskiej Telewizji Narodowej w innych językach niż bułgarski.

W polityce zewnętrznej *Ataka* proponowała uwolnienie się od wpływów Zachodu. Kierownictwo partii występowało przeciw wstąpieniu Bułgarii do NATO. Krytykowało zasady, na jakich przyjęto Bułgarię do UE, dążyło do ich rewizji.

To wszystko może świadczyć o tym, że program partii jest skrajnie nacjonalistyczny, antyzachodni i pozbawiony podstaw demokratycznych. Program obfituje w populistyczne hasła, które łatwo docierają do niewyrobionego bułgarskiego wyborcy.

Uzyskanie przez koalicję nacjonalistyczną miejsc w Zgromadzeniu Narodowym było niespodzianką dla innych partii politycznych. Udało się to dzięki organizowaniu różnych manifestacji i transmisji programu Ataka w telewizji SKAT¹³⁶. W swoich wystąpieniach Wolen Siderow krytykował skorumpowaną władzę i winił Turków i Romów za problemy Bułgarii. Często można było usłyszeć hasła nacjonalistyczne –

¹³⁴Na przykład, oprócz zamknięcia elektrowni atomowej Kozłoduj przez UE, która zabezpieczała miejscami pracy, dla większość ludności bułgarskiej. Za tym nastąpił kryzys w rolnictwie, winna, w którym okazała się Unia Europejska. Bruksela wprowadziła restrykcje wobec zakładów mięsnych i mleczarni, dlatego że oni nie spieniały wymagań unijnych.

¹³⁵Карамфилов Д., *Лобисти затвориха III и IV блок на АЕЦ*, http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=26097&edition_id=408&format=html [dostęp 23.11.12].

¹³⁶АТАКА с Волен Сидеров - 08.06.2005 - Азис- следващият балансър <http://video.google.com/videoplay?docid=-7852015139784208460> [dostęp 26.08.2012 r.].

*Prawdziwy patriota popiera Atakę albo Bułgarzy nie będą dyskryminowani w swoim państwie!*¹³⁷.

Skandowanie haseł populistycznych w programie partii i prowadzenie różnych manifestacji zachęciło naród bułgarski do głosowania na *Ataka*. Nowa formacja polityczna uzyskała 8,14% głosów i 22 miejsca w parlamencie. Udział koalicji nacjonalistycznej w parlamencie można nazwać ewolucją bułgarskiego systemu partyjnego, dlatego że, po raz pierwszy taka formacja dostała się do Zgromadzenia Narodowego. *Ataka*, w jakiejś mierze, stała się fenomenem, bo temu ugrupowaniu politycznemu po pierwsze, udało się przyciągnąć do siebie różne partie nacjonalistyczne, które nie odniosły żadnego sukcesu politycznego po 1989 roku. Po drugie, głównym elektoratem zwolenników koalicji stała się znaczna część *zdezorientowanych* ludzi, którzy stracili nadzieję na poprawę swego bytu. Do tej grupy można zaliczyć wojskowych i pracowników służb specjalnych, ludzi niezadowolonych z rządów NDSV i radykalnie nastawioną młodzież.

Warto odnotować, że do momentu, gdy *Ataka* dostała się do parlamentu, w Bułgarii rzadko mówiło się o mniejszościach romskich i tureckich. Po wyborach w 2005 r. w Internecie Bułgarzy i Turcy prowadzili między sobą spory, skandując antytureckie i antyromskie hasła¹³⁸.

Po wejściu do Bułgarskiego Parlamentu, do dziennika *Ataka* przesyłano dziesiątki listów z gratulacjami za śmiałość w tworzeniu takiej partii politycznej. Czytelnicy pisali, że są już zmęczeni byciem ludźmi *drugiego gatunku* w swoim państwie. Ogromna fala niezadowolenia była wymierzona przeciwko mniejszości romskiej, której zarzucano kradzieże i zabójstwa, uchylanie się od pracy i pobieranie środków pieniężnych od państwa¹³⁹.

Partia *Ataka* zupełnie nie zgadzała się z zasadami demokratycznego państwa i przeciwstawiała się wolnościom i swobodom obywatelskim, zawartym w konstytucji. Przede wszystkim w zakresie ochrony praw mniejszości etnicznych oraz zewnętrznych interesów państwa. Program partii i wystąpienia publicznie Wolena Siderowa zawierały

¹³⁷ Сидеров С., *Мнение за тройната коалиция 2005*,

<http://vbox7.com/play:f9c67e049b&al=2&vid=25754> [dostęp 26.08.2012].

¹³⁸ Głównie, dyskusje powstały na stronach internetowych dziennika *Ataka* –

<http://forum.vestnikataka.bg/> i na portalu wojennie-historycznym *Bojna Sława* (Bojna Sława)

<http://forum.boinaslava.net>

¹³⁹ Янчовски П., *Не искам да съм човек втора употреба, познавам и свестни цигани, но те са изключение*, Вестник АТАКА, 12.07.05.

http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=676&edition_id=1&format=html [dostęp 26.08.2012].

hasła ksenofobiczne i rasistowskie, próbując zburzyć wieloetniczny model funkcjonowania państwa. Przedstawiciele koalicji *Ataka* w wywiadach zaprzeczali, jakoby wyrażali rasistowskie poglądy, czy też występowali przeciwko mniejszościom etnicznym. Deklarowali oni, że są za równością wszystkich obywateli wobec prawa, a zasadę tę łamało wielu przedstawicieli mniejszości, którzy nie postępowali zgodnie z prawem obowiązującym w Bułgarii¹⁴⁰. Jednocześnie zwolennicy partii odwoływali się do nastrojów bułgarskiego społeczeństwa, mniejszości tureckiej i romskiej. Poruszali kwestie geopolitycznego stanowiska Bułgarii wobec integracji z Unią Europejską oraz wstąpieniem do NATO. Wszystko to sprawiało, że *Ataka* bez przeszkód mogła liczyć na miejsca w parlamencie.

Wraz z pojawieniem się w bułgarskim życiu politycznym koalicji *Ataka*, partie *demokratyczne* stały się jedynym orędownikiem wolności demokratycznych. W parlamencie pojawiła się nowa linia konfliktu: nacjonalizm – europeizm, która była reakcją na udział Bułgarii w różnych strukturach międzynarodowych i przyłączenia się do procesu globalizacji. Partia *Ataka* wpisuje się w zjawisko charakterystyczne dla państw, które przymierały się do integracji z UE. Na Węgrzech istnieje Ruch na rzecz Lepszych Węgier (Jobbik) z podobnymi poglądami jak bułgarscy nacjonaści (retoryka antyromska i antyżydowska); na Słowacji – Słowacka Partia Narodowa (Slovenská národná strana).

¹⁴⁰Величков Й., *Атака не подкрепя нито една коалиция*, varnacity.info, 08.07.05
http://www.varnacity.info/search.php?page=news_show&nid=1106 [dostęp 20.10.2012].

ROZDZIAŁ III

DZIAŁALNOŚĆ PARTII ATAKA W LATACH 2005-2009

Wizerunek partii *Ataka* na forum parlamentu

Sytuacja w parlamencie bułgarskim po wyborach 2005 r. była fatalna, większość posłów nie mogła się ze sobą porozumieć ze względu na konflikty ideowe. *Koalicja dla Bułgarii* (Коалиция за България)¹⁴¹, która zwyciężyła w wyborach, musiała stworzyć koalicję z innymi partiami¹⁴², żeby uzyskać większość i poparcie w parlamencie.

Marszałkiem nowego parlamentu został Georgi Piriński¹⁴³, przedstawiciel *Koalicji dla Bułgarii*. Na czele rządu większościowego stały *Koalicja dla Bułgarii*, NDSV i DPS¹⁴⁴. Głównym celem nowego rządu było przyspieszenie przystąpienia Bułgarii do Unii Europejskiej¹⁴⁵ i przeprowadzenie nowych reform.

Warto zauważyć, że Petyr Beron¹⁴⁶ został wybrany na stanowisko wicemarszałka z ramienia partii *Ataka*.

Działalność parlamentarna nowej formacji politycznej *Ataka* rozpoczyna się od ekscentrycznego przemówienia Wolena Siderowa na otwarciu 40. Zgromadzenia Narodowego¹⁴⁷. W swoim przemówieniu lider partii złożył podziękowania wszystkim wyborcom *Ataka*, którzy – jak stwierdził – *złamali strukturę zdrajców politycznych i*

¹⁴¹Warto powiedzieć, że o utworzenie takiej koalicji dążyła partia BSP. 13 kwietnia 2005 roku podpisano porozumienie wyborcze Koalicji dla Bułgarii, do którego oprócz BSP przystąpiło siedem innych ugrupowań politycznych: Komunistyczna Partia Bułgarii, Partia Bułgarskich Socjaldemokratów, Ruch Polityczny Socjaldemokratów, Bułgarski Sojusz Ludowy im. Aleksandra Stambolijskiego, Ruch na Rzecz Humanizmu, Partia Zielonych w Bułgarii oraz Partia "Roma".

¹⁴²Szczerze powiedziawszy, gotowość do stworzenia koalicji rządowej wyraził tylko lider DPS Ahmed Dogan.

¹⁴³Bułgarski ekonomista i polityk. W lata 90. był aktywnym działaczem komunistycznym, pełnił obowiązki wiceministra handlu zagranicznego. Zajmował stanowisko ministra spraw zagranicznych w rządzie Żana Widenowa (1995-1996).

¹⁴⁴Nikt nie chciał tworzyć koalicji z *Ataką*.

¹⁴⁵A. Симов, *Всички от левицата, НДСВ и ДПС подкрепиха Пирински*, Дума 2005, 12 VII, <http://old.duma.bg/2005/0705/120705/index.html> [dostęp 01.08.12].

¹⁴⁶Petyr Beron - działacz opozycji antykomunistycznej, autor wystaw fotograficznych. W latach 1969-1989 był tajnym współpracownikiem Bezpieczeństwa Państwa - DS, miał pseudonim – "Bonczew", przekazywał informację o działalności ruchu "Ekogłasnost". Pracował w ruchach ekologicznych. W roku 1992 został kandydatem w wyborach prezydenckich z ramienia partii Bułgarski Blok Biznesu razem z Żorżem Ganczewym również byłym tajnym współpracownikiem DS. (Targalski J., *Bułgaria 1985 - 1992* (WERSJA ROBOCZA, <http://jozefdarski.pl/6047-bulgaria-1985-1992-wersja-robocza> [dostęp 22.11.12]).

¹⁴⁷40-Zgromadzenie Narodowe – realizowało władzę ustawodawczą z 11 lipca 2005 po 11 lipca 2009. Za ten czas zgromadzenie narodowe przyjęło 718 ustaw i dwie poprawki do konstytucji i sześć kodeksów.

zmienili bieg bułgarskiej historii. W ten sposób nacjonalistyczna koalicja została po raz pierwszy wprowadzona do parlamentu bułgarskiego. *Głos oddany za Ataka to głos za odrodzeniem Bułgarii* – powiedział Siderow.

Siderow mówił o tym, że celem nowego ugrupowania jest odbudowanie państwa i uniezależnienie Bułgarii od Unii Europejskiej. Oskarżył też partię DPS o fałszerstwa wyborcze¹⁴⁸.

Dotrzymując obietnic wyborczych partia *Ataka* od razu złożyła projekt ustawy o wyprowadzeniu bułgarskich wojsk z Iraku¹⁴⁹ i przeznaczeniu 1 mld lewów, który wiąże się z utrzymaniem bułgarskiej armii w Iraku, na organizację opieki zdrowotnej¹⁵⁰.

W swoim przemówieniu w Zgromadzeniu Narodowym, Wolen Siderow jeszcze raz potwierdził, że *Ataka* obiecuje wypełnić wszystkie obietnice ogłoszone w programie wyborczym. Lider partii silnie występował przeciwko *mafii politycznej i zdrajcom*. Przedstawiciele klasy politycznej nazwał *stadem świń, które przez swoją grubą skórę nie czują problemów narodu*. Kilka razy w swoim przemówieniu nazwał partię DSP niekonstytucyjną. Zakończył swoją mowę następującymi słowami – *Bułgaria przede wszystkim, Bułgaria dla Bułgarów*¹⁵¹.

Wydaje się bezspornym, że propozycje Siderowa byli zaskakujące i nieoczekiwane dla zebranych posłów. Ponadto mówiący podczas swoich wypowiedzi znajdował się pod wpływem silnych emocji. O czym może świadczyć pejoratywne zwrócenie się do elity politycznej – *stado świń*. Warto także odnotować, że Wolen Siderow w swych wystąpieniach używał powszechnie znanego słownictwa. Łatwo da się zrozumieć to, o czym mówi. W ten sposób chciał on pokazać, że jest taki sam jak jego współobywatele. W jego przemówieniach często można było spotkać wulgaryzmy, przekleństwa. Dla niego nie miało znaczenia, gdzie się przemawia, czy w parlamencie bułgarskim, czy na ulicy¹⁵². Na przykład, Siderow w swojej książce *Bułgarofobia* (Българофобия) nazywa Achmeda Dogana – *mikroblem systemu kanalizacyjnego*¹⁵³.

¹⁴⁸Siderow był niezadowolony tym, że partia DPS dostała 12.81% głosów i 34 miejsca w parlamencie.

¹⁴⁹Bułgaria wyprowadziła swoje wojska z Iraku 27 grudnia 2005 r.

¹⁵⁰Сидеров В., *АТАКА промени хода на историята ни*, Изказване на В. Сидеров при откриването на 40-ото Народно събрание, 11.07.2005, http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=587&Itemid=88 [dostęp 25.08.12].

¹⁵¹Симов А., *40-ото НС влезе в ритъм отраз*, Дума 2005, 12 VIII <http://old.duma.bg/2005/0705/120705/index.html> [dostęp 25.08.12].

¹⁵²Przykłady przemówień Wolena Siderowa można zobaczyć tutaj – http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=88

¹⁵³Сидеров В., *Българофобия*, op. cit., s.23.

W przemówieniu parlamentarnym działacz *Ataka* ogłosił, że wypełnia wszystkie obietnice, złożone w programie wyborczym. Jednak nie wziął pod uwagę, że realizacja owych obietnic zależy nie tylko od niego i od członków *Ataka*, a omawiane są one i przyjmowane przez Zgromadzenie Narodowe, w którym biorą udział przedstawiciele wszystkich partii. Ostatnią wypowiedź Siderowa – *Bułgaria przede wszystkim, Bułgaria dla Bułgarów* można uznać za wypowiedź skrajnie nacjonalistyczną i populistyczną, bo w niej został zawarty brak szacunku do innych narodowości zamieszkujących w Bułgarii (głównie Turków i Romów). Lider partii nie zwrócił uwagi nawet na to, że na posiedzeniu parlamentu znajdowali się przedstawiciele mniejszości tureckiej (partia Ahmeda Dogana), którego słowa te musiały obrazić.

Już z omówionego w poprzednim rozdziale programu wiemy, że głównym atutem tej partii jest negatywny stosunek do mniejszości narodowych – Turków i Romów. A z punktu widzenia Wolena Siderowa pozbycie się Zgromadzenia Narodowego partii, która reprezentuje interesy mniejszości tureckiej w parlamencie musi mieć kluczowe znaczenie. Sprawa ta była przedmiotem jego kolejnego przemówienia (27 lipca 2005 r.), co nie spotkało się z pozytywnym przyjęciem przedstawicieli partii DPS. Wolen Siderow nawoływał do usunięcia *Ruchu na rzecz Praw i Wolności* z parlamentu, uzasadniając to tym, że w bułgarskim parlamencie nie ma miejsca dla partii, która występuje w interesie Turków. Siderow w swoim przemówieniu obrażał przedstawicieli partii tureckiej, oskarżając ich o korupcję, ludobójstwo ludności bułgarskiej i bezprawne przywłaszczenie majątku Bułgarów. Wzywał partię WMRO do poparcia wniosku wykluczenia DPS z parlamentu. Poseł parlamentu Luben Korniezw¹⁵⁴, próbował uspokoić członków partii tureckiej, którzy wygwizdali wystąpienie lidera bułgarskich nacjonalistów. Równocześnie zaapelował do Siderowa, by ten był bardziej powściągliwy w słowach. Wystąpienie zakończyło się tym, że część członków DSP na znak protestu opuściło Zgromadzenie Narodowe¹⁵⁵.

Jednak działalność w 40 Zgromadzeniu Narodowym dla *Ataka* nie zakończyła się powodzeniem. W okresie 2005-2009, ich parlamentarna grupa napisała szereg poprawek do różnych projektów ustaw, deklaracji, ale żadna z nich nie została przyjęta. Na

¹⁵⁴Prawnik, w latach 1991-1999 pracował jako sędzia w Trybunale Konstytucyjnym. Członek Koalicji na rzecz Bułgarii.

¹⁵⁵Сидеров В., *Не искаме кабинет с мандат на турска партия!*, 27.07.2005, http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=88 [dostęp 21.04.12].

początku zapoznamy się z wybranym spisem proponowanych ustaw, oraz przystąpimy do analizy niektórych ich.

Projekty ustaw, zaproponowane przez partię Ataka w latach 2005-2009:

- 11 lipca 2005 – pierwsza ustawa 40 Zgromadzenia Narodowego – oddanie na rzecz Bułgarii przywłaszczonego majątku przez Simeona Sakskoburggotskiego.
- 11 lipca 2005 – zmiana ustawy, dotyczącej bułgarskiego radia i telewizji. Partia proponowała zmianę pierwszego punktu ustawy – Bułgarska telewizja i radio państwowe transmitują programy krajowe, przeznaczone dla Bułgarów zamieszkujących za granicą. Transmisja przeznaczona była nawet dla tych Bułgarów, którzy nie znają języka bułgarskiego. Wówczas transmisja jest nadawana w ich ojczystym języku. Partia *Ataka* proponowała, żeby wszystkie programy, które są emitowane dla Bułgarów poza granicami państwa, były wyłącznie w języku bułgarskim¹⁵⁶.
- 21 lipca 2005 - zmiany w kodeksie karnym. Karanie osób udzielających kredytu bez przedstawienia dowodów środków utrzymania. Odrzucono w dniu 13 lipca 2006 r.¹⁵⁷.
- 25 lipca 2005 – nowelizacja ustawy o prywatyzacji. Wszystkie podmioty prywatyzowane po 11 maja 1992 r. powinny stać się własnością państwa. Dotyczyć to miało nie tylko majątku, ale i papierów wartościowych.
- 10 października 2005 – projekt nowelizacji ustawy o prawie autorskim. *Ataka* występowała przeciwko pobieraniu opłaty za wypożyczanie video.
- 11 listopada 2005 – zmiana w kodeksie ubezpieczenia zdrowotnego. Partia *Ataka* występowała przeciwko obowiązkowemu ubezpieczeniu zdrowotnemu, powołując się na niezgodność z art. 52 konstytucji, w którym zapisano, że ubezpieczenie zdrowotne w Republice Bułgarii jest dobrowolne. Ustawodawca (czyli państwo) nie może kazać ludziom płacić za ubezpieczenie zdrowotne¹⁵⁸.
- 16 listopada 2005 – nowelizacja ordynacji wyborczej posłów. Kandydatem na posła mogła zostać osoba, która zamieszkuje na terenie Bułgarii przez całe życie. W ciągu poprzedzających trzech lat taka osoba powinna pełnić obowiązki przed państwem i narodem (kandydat na posła powinien brać aktywny udział w życiu politycznym

¹⁵⁶ Законопроект за изменение на Закона за радиото и телевизията,
http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=82&Itemid=57, [dostęp 23.08.12].

¹⁵⁷ Законопроект за изменение и допълнение на Наказателния кодекс
http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=57, [dostęp 23.08.12].

¹⁵⁸ Предложение за изменение и допълнение в Закона за здравното осигуряване
http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=66&Itemid=57, [dostęp 23.08.12].

Bułgarii). Oprócz tego, taka osoba powinna przedstawić właściwą informację o sobie służbom specjalnym¹⁵⁹.

- 17 stycznia 2006 – nowelizacja ustawy, dotyczącej energii. Ustawa powiązana z produkowaniem, eksportem i importem energii oraz z użyciem energii elektrycznej i gazu ziemnego. Energetyka bułgarska musi należeć do państwa. *Ataka* proponowała stworzenie nowej polityki energetycznej, kontrolę metod produkcji, stabilizację cen na energię¹⁶⁰.
- 05 lipca 2006 – ustawa o konfiskacie nielegalnych majątków w Bułgarii i zagranicą na korzyść państwa bułgarskiego.
- 14 grudnia 2005 – nowelizacja ustawy o ochronie zdrowia. Nowa ustawa zmusiłaby osoby, którzy są uzależnione od narkotyków, są chore psychiczne albo mają głębokie upośledzenie umysłowe do poddania się obowiązkowemu leczeniu w szpitalu.
- 06 lipca 2006 - wprowadzenie poprawki do kodeksu karnego. Zakaz profanowania symboli narodowych (herb, flaga, hymn). Kara – pozbawienia wolności do trzech lat.
- 14 lipca 2006 – zmiana ustawy o wyborze prezydenta i wiceprezesa w Bułgarii. Kandydat na takie stanowisko musi posiadać obywatelstwo bułgarskie i mieć prawo do stałego pobytu w Republice Bułgarii.
- 03 października 2006 – zmiana ustawy o fladze narodowej. W instytucjach państwowych (Zgromadzenie Narodowe, sądownictwo, Bułgarski Bank Narodowy, Bułgarska Telewizja Narodowa) nie może być innej flagi oprócz bułgarskiej.
- 15 grudnia 2006 – zmiana ustawy dotyczącej obywatelstwa, zakaz posiadania podwójnego obywatelstwa dla Bułgarów, z wyjątkiem obywateli bułgarskiego pochodzenia z bułgarską świadomością, którzy zamieszkują w sąsiednich obszarach Republiki Bułgarii – Grecji, Macedonii, Serbii, Rumunii¹⁶¹.
- 14 marca 2007 – zmiana ustawy o środkach masowego przekazu. Mass media muszą pracować na potrzeby władz publicznych albo na korzyść osób prawnych. Władza będzie głównym usługodawcą dla bułgarskich mass mediów. W czasie emisji bułgarskich programów 65% informacji powinno dotyczyć spraw krajowych.

¹⁵⁹ Закон за избиране на народни представители - 16.11.2005,
http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=77&Itemid=57, [dostęp 23.08.12].

¹⁶⁰ Закон за изменение и допълнение на Закона за енергетиката,
http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=57, [dostęp 23.08.12].

¹⁶¹ Закон за изменение и допълнение на закона за българското гражданство - 05.12.2006
http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=1425&Itemid=57, [dostęp 23.08.12].

- 15 stycznia 2008 – nowelizacja ustawy o produktach leczniczych. Ustalenie stałych cen na wszystkie produkty farmaceutyczne w całym państwie¹⁶².
- 09 kwietnia 2008 – zmiana ustawy o komunikacji elektronicznej. Zachowanie informacji poufnej przy pomocy służb bezpieczeństwa w terminie do 12 miesięcy.
- 09 kwietnia 2008 – zmiana ustawy o metodach śledczych. Zakaz zbierania informacji o obywatelach na podstawie pochodzenia etnicznego, poglądów politycznych, przynależności do jakichkolwiek partii politycznych, organizacji. Specjalne metody śledcze mogą być użyte tylko w przypadku przestępstw związanych z terroryzmem, handlem ludźmi, narkotykami, bronią i materiałami wybuchowymi.
- 10 kwietnia 2008 – zmiana ustawy, dotyczącej zabezpieczenia społecznego. Pracownicy, specjaliści w energetyce jądrowej, którzy są bezpośrednio związani z eksploatacją i utrzymaniem odpadów promieniotwórczych i wypalonego paliwa jądrowego, mają prawo wcześniej przejść na emeryturę.

Jak widzimy projekty ustaw dotykały najróżniejszych sfier życia społeczeństwa bułgarskiego. Większość z nich przejawiała nacjonalistyczny charakter i była niemożliwa do zrealizowania. Znaczna część tych ustaw była skierowana do przedstawicieli władzy – *Ataka* występowała o odrzucenie nielegalnej prywatyzacji, przeciwko rozdrobnieniu przemysłu energetycznego, a w niektórych ustawach można dostrzec postulaty ograniczające prawa człowieka. Warto zauważyć, że jeżeli projekty te zostałyby zrealizowane, to Bułgaria ponownie stałaby się państwem totalitarnym.

Pierwszy blok ustaw, który zostanie zanalizowany, dotyczy nielegalnej prywatyzacji. Postulat ten znalazł się już w programie wyborczym *Ataka*. Zaproponowana przez nich ustawa przedstawiała projekt zwrotu całej sprywatyzowanej własności po 1992 roku na rzecz państwa. Prywatyzacja ta nie była dokonana w pełni zgodnie z literą prawa – obecnie większość sprywatyzowanych majątków oraz papierów wartościowych należy do członków aktualnej władzy i ich rodzin. W związku z tym jest absolutnie pewne, że obecna władza nie odda dobrowolnie swojej własności, niezależnie od tego, jaką drogą własność ta została nabyta. Istotne jest również to, że między 1992 rokiem a momentem rozpatrywania projektu ustawy w 2005 roku minęło dużo czasu. Przywódcy partii *Ataka* nazywają ten proces *pseudoprywatyzacją*, gdyż według nich polegało to na oszukaniu ludności bułgarskiej

¹⁶²Законопроект за изменение и допълнение на закона за лекарствените продукти в хуманната медицина
http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=179&Itemid=57 [dostęp 23.08.12].

poprzez kradzież państwowych zasobów na korzyść polityków. Przedstawiciele partii dopuszczali prywatyzację tylko w wypadku, kiedy byłoby to z korzyścią dla państwa.

Ataka domagała się utworzenia tymczasowej komisji ds. prywatyzacji centrum kinowego *Bojana* Bułgarskiej Kompanii Telekomunikacyjnej (Българска телекомуникационна компания). Według zwolenników partii, wśród społeczeństwa bułgarskiego powinna być przeprowadzona dyskusja, dotycząca prywatyzacji centrum kinowego. Wolen Siderow uważał, że sprzedaż danego obiektu firmie *New image* jest związana z korupcją i dlatego należało to omówić na posiedzeniu parlamentu i utworzyć specjalną komisję. W przeciwnym razie, sprzedaż *Bojany* nie przyniesie korzyści Bułgarii, ponieważ zostanie sprzedana za niską cenę – tłumaczył lider *Ataka*¹⁶³. Powyższa koncepcja nie wywołała żadnej pozytywnej reakcji w parlamencie.

Te same kwestie są istotne również w przypadku projektu ustawy o konfiskacie nielegalnych nieruchomości w Bułgarii i poza granicami państwa. Podobne elementy pojawiają się również w przypadku spółek energetycznych – *Ataka* występowała o to, aby część spółek energetycznych, jako szczególnie wartościowych należała do państwa. A na działalność, która nie będzie zgodnie z prawem, powinno zostać nałożone moratorium¹⁶⁴. Bułgarska strategia energetyczna została przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe 17 lipca 2002 roku. Od początku było wiadomo, że spowoduje ona problemy w energetyce i gospodarce państwowej. Bułgarski rząd obiecywał, że będzie to strategia dla całego kompleksu energetycznego i zostanie bezzwłocznie wprowadzona. Najpierw podjęto decyzję o prywatyzacji spółek dystrybucyjnych (EDC), ale była to próba prywatyzacji tylko części branży energetycznej. Taka operacja oznaczała podział wspólnego i niepodzielnego kompleksu¹⁶⁵. Liderzy partii *Ataka* widzieli w tym załamanie się strategii prywatyzacyjnej w sektorze energetycznym. Przy prywatyzacji tych spółek dopuszczono się szeregu nieprawidłowości i oddano je w ręce prywatne po zbyt niskiej cenie, co spowodowało znaczne straty finansowe dla państwa bułgarskiego.

¹⁶³“Атака” иска спиране на приватизацията на “Бояна филм”, Атака 10.01.2006, http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=39549 [dostęp 05.05.12].

¹⁶⁴АТАКА внесе проект за одържаване на енергетиката. Всички продажби на предприятия от сектора са “нищожни по право”, мотивират се патриотите, Атака, 15.11.2006, http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=22411&edition_id=343&format=html [dostęp 25.08.12].

¹⁶⁵Do prywatyzacji podlegały trzy spółki dystrybucyjne w zachodniej Bułgarii (EDC Dystrybucja i Sofia oraz EDC Pleven), południowo-wschodniej Bułgarii (EDC Płowdiw i Stara Zagora) i północno-wschodniej Bułgarii (EDC Warna i Gorna Oriahowica). (Преглед на стопанската политика, Приватизацията на електроразпределителните дружества, http://ime.bg/pr_bg/131-4.htm [dostęp 05.05.12].

Ataka występowała z projektem ustawy, zmierzającej do odzyskania restytuowanego w 1998 roku majątku premierowi Symeonowi Saksoburggotskiemu. Mowa tu o czterech nieruchomości, w tym pałacu Wrana niedaleko Sofii, w którym mieszka obecnie Saksoburggotski. Warto zauważyć, zdaniem nacjonalistów – ta nieruchomość nigdy nie należała do rodziny carskiej i została zwrócona byłemu monarsze wbrew prawu i powinna być przekazana z powrotem państwu¹⁶⁶. Ustawa ta została odrzucona, ale w 2009 roku pojawiły się wątpliwości, czy nie doszło do nadużycia ze strony byłego monarchy i odzyskania wbrew prawu części majątków¹⁶⁷.

Projekt ustawy dotyczący zmiany kodeksu ubezpieczenia zdrowotnego również należałoby poddać krytyce. Zaproponowano zniesienie obowiązku ubezpieczenia zdrowotnego, co według działaczy partii wynika z artykułu 52 bułgarskiej konstytucji, w której zawarty jest zapis o dobrowolnym ubezpieczeniu zdrowotnym. Jednak w konstytucji jest zawarta również informacja, że wszyscy obywatele mają prawo do zabezpieczenia zdrowotnego i bezpłatnego korzystania z usług medycznych, a samo państwo chroni zdrowie obywateli. Finansowanie struktur odpowiadających za leczenie i usługi medyczne pochodzi z budżetu bułgarskiego, dzięki pracodawcom, z osobistych i zbiorowych składek ubezpieczeniowych. Zatem autorzy ustawy z partii *Ataka* zapominają o zmianie prawa dotyczącego opieki zdrowotnej, które uregulowałoby obowiązkowe i dobrowolne ubezpieczenie zdrowotne. System opieki medycznej w Bułgarii jest oparty na monopolu państwowym i to państwo ma obowiązek udzielenia pomocy medycznej wszystkim obywatelom Bułgarii¹⁶⁸.

Nawet, jeżeli ubezpieczenie zdrowotne jest dobrowolne, to w konstytucji zawarty jest zapis o obowiązku zapewnienia ochrony zdrowotnej przez państwo. Zatem fundusze na to muszą być pobierane od obywateli. Jeżeli, zgodnie z propozycją partii *Ataka*, wprowadzić dobrowolne ubezpieczenie zdrowotne, to system opieki zdrowotnej w Bułgarii mógłby zostać pozbawiony środków finansowych. Z tych powodów powyższy projekt również został odrzucony.

¹⁶⁶Ale Symeon Saksoburggotski i jego siostra Maria Luiza odzyskali majątki po swoim ojcu carze Borysie III (1918–1943) w 1998 r. Wtedy Trybunał Konstytucyjny uznał za niezgodną z konstytucją ustawę z 1946 roku o nacjonalizacji.

¹⁶⁷Parlament zakazał byłemu carowi i jego siostrze dysponowanie odzyskanymi majątkami. Saksoburggotski zaskarżył tę decyzję w Międzynarodowym Trybunale Praw Człowieka w Strasburgu. Według obrońców Saksoburggotskiego, teza, że majątki nie należą do rodziny carskiej, jest absurdalna – gdyby majątki były państwowe, nie zostałyby znacjonalizowane w 1946 r. (*Bułgaria próbuje odzyskać majątek byłego cara*, Wprost <http://www.wprost.pl/ar/227398/Bulgaria-probuje-odzyskac-majatek-bylego-cara/>, [dostęp 25.11.12]).

¹⁶⁸Закон за здравното осигуряване, отразена деноминацията от 05.07.1999 г. <http://lex.bg/laws/ldoc/2134412800> [dostęp 25.11.2012].

Inna ustawa, która również dotyczyła ochrony zdrowia, postulowała wprowadzenie obowiązku leczenia ludzi uzależnionych od narkotyków oraz ludzi mających głębokie upośledzenia umysłowe w przeznaczonych do tego placówkach. Takie przepisy byłyby pogwałceniem praw człowieka. Nie można bowiem nikogo zmusić do poddania się leczeniu.

W związku z takim projektem pojawia się niebezpieczeństwo wykorzystania tego typu ustawy przeciwko osobom nastawionym opozycyjnie do rządzącego reżimu. Mogliby być oni umieszczani w zamkniętych placówkach. Taka strategia neutralizowania przeciwników politycznych była już stosowana pod rządami faszystów i komunistów.

Inną ustawą dotyczącą zdrowia społecznego było ustalenie stałych cen na wszystkie produkty farmaceutyczne. Gdyby ta ustawa została wprowadzona w życie, to oznaczałoby to monopol władzy na rynku farmaceutyczny, żadnej konkurencji pomiędzy producentami i brak motywacji do prowadzenia biznesu.

Partia *Ataka* zaproponowała także grupę ustaw dotyczących bułgarskich mediów. W jednej z tych ustaw znalazło się postanowienie, zgodnie, z którym transmisja bułgarskiego radia i telewizji przeznaczonych dla Bułgarów mieszkających poza granicami państwa, powinna odbywać się w języku bułgarskim, mimo że dla większości z planowanych odbiorców, bułgarski nie jest językiem ojczystym. Warto wziąć pod uwagę opinię działaczy *Ataka*, którzy walczyli o to, by popularyzować język i kulturę narodową również wśród Bułgarów żyjących poza granicami państwa. Realizacja takiego projektu byłaby przydatna dla tych ludzi, którzy pracują poza granicami Bułgarii, także dla bułgarskich rodzin, które mają dzieci, urodzone już zagranicą, ale chcą, aby znały one także język bułgarski. Można to rozpatrywać jako dobry pomysł, choć warto pamiętać o tym, że wśród młodej generacji Bułgarów żyjących za granicą, język bułgarski nie jest zbyt dobrze znany. Został bowiem wyparty przez język lokalny, nowego miejsca życia. Możliwie, że nie każdy z nich zachce uczyć się bułgarskiego, bo to jest język trudny i niezbyt popularny. W związku z taką sytuacją, media, transmitując wyłącznie w języku bułgarskim, mogą stracić znaczną liczbę odbiorców. Projekt ustawy został odrzucony.

Inna propozycja ustawy, dotycząca tego tematu, głosiła, żeby władza była głównym usługodawcą dla bułgarskich mediów. Jej wprowadzenie w życie groziłoby ograniczeniem wolności słowa w państwie i istnieniem tylko jednego dostępnego dyskursu – dyskursu rządu. Jedną z absurdalnych propozycji było to, aby 65% informacji w mediach dotyczyło wyłącznie Bułgarii, co ogranicza dobór przedstawianych informacji. Do tego dochodziłby zakaz emitowania programów w językach obcych, a nawet jakichkolwiek programów zagranicznych.

Interesującą ustawą, której należałoby poświęcić uwagę, jest projekt nowelizacji ordynacji wyborczej. Można wyłącznie przypuszczać, że idea nowelizacji ordynacji powstała po mianowaniu Symeona Saksburggotskiego na premiera Bułgarii, ponieważ posiada on podwójne obywatelstwo i długi czas przebywał poza krajem¹⁶⁹.

Kolejnym istotnym elementem tej ustawy jest wprowadzenie warunku, zgodnie z którym kandydat na posła powinien przedstawić właściwą informację na swój temat służbom specjalnym, dotyczącą jego majątku, związków z byłym systemem komunistycznym, informacje o sprywatyzowanych nieruchomościach. Jeśli doszłoby do wprowadzenia powyższej ustawy, ułatwiłoby to możliwość szantażowania posłów, a w następstwie odsuwanie ich od władzy. Oprócz tego, jedna z ustaw *Ataka* wprowadza zakaz podwójnego obywatelstwa w Bułgarii, co jednak nie jest czymś szczególnie negatywnym, bowiem szereg państw wprowadziło taki zakaz¹⁷⁰.

W ślad za tym, ustawa, dotycząca wyboru prezydenta i premiera, łamałaby reguły konstytucji bułgarskiej. W projekcie tym zawarto postulat, by stanowisko prezydenta lub premiera mogli pełnić tylko obywatele Bułgarii mieszkający w kraju przez całe życie. W konstytucji natomiast istnieje zapis, który wskazuje, że na prezydenta może zostać wybrany każdy obywatel bułgarskiego pochodzenia, który ukończył 40 rok życia, odpowiada warunkom wyboru na przedstawiciela ludowego oraz przez ostatnie 5 lat przebywał w kraju¹⁷¹.

Zmiana ustawy o fladze narodowej ma charakter zarówno nacjonalistyczny, jak i antyunijny. Charakter antyunijny dlatego, że po wstąpieniu do Unii Europejskiej, w niektórych instytucjach rządowych pojawiły się dwie flagi – państwowa i unijna.

Na podstawie powyższej analizy, należy uznać, iż większość z tych ustaw nosiła w sobie element nacjonalistyczny, głównie skoncentrowany na kwestii języka bułgarskiego i łamaniu przepisów bułgarskiej konstytucji. Projekt ustawy o bezpieczeństwie zdrowotnym – obowiązkowe leczenie w szpitalu osób uznanych za chore psychicznie i uzależnionych od narkotyków wskazuje na faszystowski element wśród działaczy partii. Ponadto, propozycje

¹⁶⁹W 1946 roku carska rodzina została wydalona od Bułgarii, ale nikt nie odebrał im obywatelstwa bułgarskiego. Potem w 1991 roku Symeon złożył wniosek na uzyskanie bułgarskiego paszportu, motywując to tym, że potrzebuje go, jako bułgarski wysłannik do Madrytu, żeby dołączyć się do referendum poświęconego przyszłości Bułgarii. Paszport bułgarski on uzyskał znacznie później, ale nie wiadomo jaki paszport posiadał do tego momentu. Albo włoski paszport dyplomatyczny albo hiszpański paszport, no nie jak obywatel Hiszpanii.

¹⁷⁰Na przykład podwójne obywatelstwo nie jest dozwolone w Niemczech, Hiszpanii, Czechach, Słowacji, Ukrainie, Łotwie, Litwie.

¹⁷¹*Constitution of Bulgaria, Article 92 (2)*, <http://www.online.bg/law/const/const2.htm>, [dostęp 25.11.12].

ustaw, dotyczących nielegalnej prywatyzacji nieruchomości po 1992 roku i prywatyzacji spółek energetycznych, można uznać za nierealne i populistyczne. Działacze partii w tych ustawach twierdzili, że wszystko musi należeć do państwa bułgarskiego, ale ciężko powiedzieć, co przywódcy *Ataka* rozumieli pod pojęciem *państwo* – społeczeństwo bułgarskie czy nowych gospodarzy majątku i spółek energetycznych.

Działalność pozaparlamentarna partii *Ataka* także miała w sobie charakter skrajnie nacjonalistyczny, bazowała się ona na manifestacjach antytureckich i romskich, w prowokacyjnych artykułach w dzienniku *Ataka*. W partyjnym czasopiśmie *Ataka*¹⁷² pojawił się artykuł pod tytułem – *Plan Bajazyd 2*¹⁷³, *jak Bułgarzy zostaną Turkami*. Autorem był Dimityr Abramow¹⁷⁴.

Artykuł opowiada o tym, że rząd Bułgarii pracuje tylko na własną korzyść – DPS i NDSV podzieliły strefy wpływów. Autor wyraża zaniepokojenie tym, że muzułmańskich meczetów pojawia się coraz więcej, szczególnie w niektórych obwodach, zamieszkałych głównie przez Turków. Przyrost naturalny jest tam wielokrotnie wyższy niż na terenach zamieszkiwanych przez Bułgarów i nikt nie używa tam języka bułgarskiego. W tym stanie rzeczy autor tekstu widzi zagrożenie dla przyszłości społeczeństwa bułgarskiego. *W chwili obecnej Turcy mieszkają tylko w takich miastach jak Kyrdżali, Razgrad, a za jakiś czas znów opanują cały kraj i Turcja powiększy swoje terytorium*¹⁷⁵.

Awramow twierdzi, chociaż nie podaje żadnych wiarygodnych danych, że Turcja wprowadza teraz plan – *Bajazyd 2* (Баязид 2) – zdobycia Bułgarii na drodze pokojowej. Przy tym autor zapewnia, że plan ten zaczął działać jeszcze podczas rządów Mustafy Kemala¹⁷⁶. Pojawia się tzw. doktryna *Turków wewnętrznych*, niebezpiecznej symbiozy nacjonalizmu i islamu. Według tej doktryny pochodzenie etnicznie przyrównywano do wyznawanej religii. Pomacy mogą oderwać się od swoich korzeni bułgarskich, a tureckojęzyczne społeczeństwo Bułgarii stanie się piątą kolumną Ankary.

¹⁷²Prawie w każdym numerze czasopisma istnieje artykuł poświęcony mniejszościom tureckiej i romskiej.

¹⁷³Nazwa artykułu „Bajazyd 2” pochodzi z imienia osmańskiego sułtana – Bajazyda I, który w XIV wieku opanował w ciągu kilku lat cały Półwysep Bałkański. W 1393 roku dobił Bułgarię i zlikwidował Carstwo Tyrnowskie.

¹⁷⁴Аврамов Д., Планът "Баязид-2", Как българиите станаха турци,
http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=636&edition_id=1&format=html
[dostęp 04.06.12].

¹⁷⁵Ibidem, http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=636&edition_id=1&format=html [dostęp 04.06.12].

¹⁷⁶Mustafa Kemal był mianowany na stanowisko atasze wojskowego w 1913 roku w Bułgarii, i jak pisze autor artykułu, już od tego momentu istniał plan strategii podboju kraju.

Dalej autor artykułu dowodzi, że pierwszym zadaniem islamistów będzie próba udowodnienia prawdziwego pochodzenia bułgarskich muzułmanów – genetycznie – poprzez wspólne korzenie tureckie, a nie nawoływanie do podbojów.

Po zrealizowaniu tych planów gospodarka i polityka Bułgarii wpadnie w ręce Turków i kraj znów stanie się dawną prowincją Ankary.

Niestety, autor artykułu nie podaje żadnych propozycji, jak rozwiązać problem bułgarsko-turecki. Natomiast, powstaje pytanie, czy istnieje w ogóle taki problem, czy też jest to rozgrywka władzy, żeby odwrócić uwagę społeczeństwa bułgarskiego od problemów realnych.

Oprócz tego, partia *Ataka* wyrażała ogromną nienawiść nie tylko do mniejszości narodowych, ale i do samej Turcji. Lider partii nie raz krytykował zamiar przestąpienia Turcji do Unii Europejskiej (temat ten był rozwinięty w poprzednim rozdziale).

Oprócz tego, Wolen Siderow występuje przeciwko temu, żeby Tracja Wschodnia nazywała się europejską częścią Turcji, nie tylko z przyczyn geograficznych, ale i z powodu przemian demograficznych. Jak uważa działacz nacjonalistyczny, *Turcy nigdy nie stanowili większości na tym terenie*. Jednak opinia ta jest błędna, gdyż po podbojach tureckich (XIV-XV w.) na tym terenie pojawił się silny element ludności pochodzenia tureckiego, który szybko zasymilował się z zamieszkującymi tu Bułgarami i Grekami. Na dzień dzisiejszy ten obszar jest zaludniony właściwie wyłącznie przez Turków z małym odsetkiem zislamizowanej mniejszości romskiej. Z drugiej strony, możemy przypuszczać, że Siderow patrzy na to z perspektywy nacjonalisty – bułgarska i grecka ludność została w średniowieczu zislamizowana i mamy tam do czynienia nie z ludnością turecką, a z zislamizowaną ludnością bułgarską i grecką.

Oprócz tego, lider bułgarskich nacjonalistów przypominał o wydarzeniach 1913 r., kiedy przez armię Ismail Envera zostali zabici Bułgarzy w Tracji, a część z nich opuściła swoje majątki. Siderow uważał, że teraz Turcja musi uznać ludobójstwo Bułgarów i wypłacić kontrybucje Bułgarii w wysokości 10 mld dolarów¹⁷⁷. Tylko wówczas Bułgaria może dostrzec w Turcji dobrego sąsiada.

Partia *Ataka* wypowiedziała także wojnę wszystkim bułgarskim Romom. Organ prasowy *Ataka* ciągle pisał o romskich kradzieżach, napadach i aktach wandalizmu. Członkowie partii zaproponowali zainstalowanie na ulicach Bułgarii kamer, które

¹⁷⁷Сидеров В., *Тракийският геноцид*, Вестник Атака, 23.10.2005, http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=813&edition_id=3&format=html [dostęp 04.06. 12].

mogłyby nagrywać wydarzenia na ulicy. W ten sposób kilka miejsc przestępstw na ulicach Plodiwa zostało nagranych przez kamerę i dzięki temu udało się odnaleźć przestępców pochodzenia romskiego, którzy zajmowali się kradzieżami. Wszystkie materiały video o tych wydarzeniach zostały przedstawione przez posła partii *Ataka* – Stelę Bankową¹⁷⁸, która w organie prasowym *Ataka* często opisywała przestępstwa Romów na bułgarskich obywatelach¹⁷⁹. Mogła to być bójka pomiędzy Romami a Bułgarami albo kradzież drewna przez Romów, czy też akty wandalizmu w różnych bułgarskich miastach, skutkująca złymi relacjami między tą ludność a Bułgarami.

W swojej książce *Bulgarofobia* (Българофобия) Wolen Siderow podkreślił, że w 2000 r. nastąpiło pogorszenie w polityce mniejszościowej. Prawo w ogóle nie działało. Rząd Symeona II wprowadził nową konwencję o ochronie praw mniejszości w Bułgarii i stworzeniu nowego departamentu. Z punktu widzenia Siderowa to tylko powiększało aparat biurokratyczny i wydatki podatników.

Przywoływał fakt, iż społeczność światowa uważała, że Bułgarzy uciskają Romów – biją ich, nie dają autonomii etnicznej. Jak twierdzi nacjonalistyczny lider, taka błędna informacja jest przekazywana przez organizacje pozarządowe, które podają ją do Stanów Zjednoczonych i Komitetu w Helsinkach. W swoich raportach organizacje opisują „przemoc bułgarskich policjantów wobec Romów w więzieniach” i nietolerancyjny stosunek do nich ze strony społeczeństwa bułgarskiego.

Jednakże, jak zaznacza Wolen Siderow, nikt nie bierze pod uwagę przestępczości wśród mniejszości romskiej: okrutnych masowych gwałtów, kradzieży. Obrońcy praw człowieka, przytoczą argument, że Romowie kradną, bo nie mają pracy, a przecież wiadomo, że Romowie nie chcą pracować ani studiować¹⁸⁰.

Siderow uważał, że rząd bułgarski prowadził błędną politykę wobec mniejszości. Zamiast rozdzielać mniejszości na mniejsze grupy, należałoby – zdaniem lidera partii *Ataka*, skupić się na ich integracji z bułgarskim społeczeństwem.

Zwolennicy partii *Ataka* stali się znani ze swoich antymuzułmańskich manifestacji. W 2006 r. zebrano 35 tys. podpisów przeciw głośnikom zainstalowanym na

¹⁷⁸Ukończyła filologię bułgarską. W latach 2002-2005 była członkiem koalicji NDSV. Od 2005 r. poseł do Zgromadzenia Narodowego od Koalicji *Ataka*.

¹⁷⁹АТАКА обяви война на циганската престъпност. Депутатката Стела Банкова показва видеокадри от разрушени вилни зони край Плевен, Вестник Атака, 08.11.2005, http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=1973&edition_id=22&format=html [dostęp 23.09.11].

¹⁸⁰Сидеров С., *Българофобия*, Бумеранг 2011, s. 287-288.

meczecie *Bania Baszy Dżamija* (Баня Баши джамия)¹⁸¹ w Sofii, przez które transmitowano tradycyjne muzułmańskie modlitwy. Problem polegał na tym, że meczet znajdował się niedaleko cerkwi *Świętej Niedzieli* (Църква Света Неделя)¹⁸² i transmisja przeszkadzała modlitwom prawosławnych i wszystkim mieszkańcom centrum. 18 lipca 2006 r. odbyła się manifestacja przeciwko temu. Doszło wówczas do zamieszek między zwolennikami partii *Ataka* i wyznawcami islamu.

Wolen Siderow często podkreślał, że transmisja muzułmańskich modlitw jest niezgodna z prawem. Głosił, że to naruszenie art. 37 ust. 2 konstytucji - wolność sumienia i wyznania nie może być wykorzystana przeciwko bezpieczeństwu narodowemu, porządkowi publicznemu, zdrowiu lub moralności publicznej oraz praw i wolności innych osób¹⁸³. Zwracał uwagę, że nikt nie wie, o czym jest mowa przez te głośniki. Być może są to hasła nawołujące do Dżihadu. Jednocześnie Siderow powiedział, że *Ataka* nie występuje przeciw islamowi, ale używanie głośników nie jest zapisane w Koranie oraz we Francji i Niemczech takie głośniki są zabronione. Podobne manifestacje odbyły się w latach 2011-2012¹⁸⁴.

Działalność *Ataka* zarówno parlamentarna, jak i pozaparlamentarna miała charakter totalitarny i nacjonalistyczny. Niektóre z proponowanych ustaw partii *Ataka* łamały prawo konstytucyjne, ograniczały prawa człowieka. Działalność poza parlamentem w większości ograniczała się do wypadów przeciwko mniejszości tureckiej i romskiej.

Ataka i wybory prezydenckie w 2006 r

Sytuacja polityczna przed wyborami prezydenckimi w 2006 r. była ciężka z uwagi na kryzys rządowy. Taka sytuacja mogła być hamulcem na drodze do akcesji, gdyż wkrótce Bułgaria miała przystąpić do Unii Europejskiej. Burzliwa sytuacja polityczna spowodowała osłabienie głównych sił politycznych i wzrost nastrojów populistycznych,

¹⁸¹Ten meczet został zbudowany w XVI w. według projektu słynnego tureckiego architekta Sinana, którego dziełem jest też m.in. meczet sułtana Selima II w Edirne (Turcja) (*Джамия Баня Башъ*, http://pochivka.com/carkvi/n75-21508-Джамия_Баня_Башъ [dostęp 21.07.12].

¹⁸²Cerkiew ta, położona w samym sercu miasta, została zbudowana w średniowieczu na fundamentach należących do rzymskiego miasta Ulpia Serdica - funkcjonującego wcześniej. W 1856 r. świątynię zniszczył pożar. Odbudowana siedem lat później, stała się jedną z głównych cerkwi młodego państwa.

¹⁸³*Конституция на Република България*, <http://www.parliament.bg/bg/const> [dostęp 21.08.12].

¹⁸⁴*Бой на протеста на Атака пред джамията в София*, <http://vbox7.com/play:80d4b167&al=2&vid=608845> [dostęp 21.08.12].

co oznaczało, że partia *Ataka* mogłaby osiągnąć dobre wyniki w wyborach prezydenckich.

Jednak przed samymi wyborami prezydenckimi *Ataka* straciła część swojego elektoratu w związku ze skandalem wokół Wolena Siderowa. Chodziło o kolizję, która miała miejsce 14 lutego 2006 r., kiedy samochód Siderowa miał stłuczkę na magistrali *Trakja*. Wypadek ten stał się niezwykle głośny w Bułgarii. Wolen Siderow uważał, że był to zamach na jego życie. Kierowca auta Siderowa (Lubomir Barydżajew) miał przebić oponę w samochodzie sprawcy. Autem sprawcy kierował Jakow Dokow, syn bardzo znanego w Bułgarii biznesmena, który jest właścicielem sześciu firm turystycznych. Potem, Wolen przyzna się prasie bułgarskiej, że nie wiedział, co robić w takiej sytuacji i pierwszą reakcją była agresja.

Istnieją różne wersje przebiegu zdarzeń. Paweł Czernew¹⁸⁵ – zeznawał, że był w samochodzie razem z Wolenem Siderowem i był kierowcą samochodu. Po kilku dniach, wycofał się ze swoich zeznań, a Lubomir Barydżajew przyznał się, że to on był kierowcą. Paweł Czernew tłumaczył swoją zmianę zeznań tym, że Wolen Siderow poprosił go, by krył Lubomira Barydżajewa, który był już wcześniej skazany.

Warto zauważyć, że Siderow był niezadowolony z faktu, iż śledztwo wszczęto przeciwko niemu i kierowcy, a nie przeciwko sprawcy wypadku.

Ostatecznie Lubomir Barydżajew dostał wyrok w zawieszeniu, a Siderow i Czernew stracili immunitet poselskie. Czernew dodatkowo został wyrzucony z partii *Ataka* i z parlamentu. Siderowowi po pewnym czasie udało się odzyskać immunitet poselski¹⁸⁶.

Incydent ten był nie raz opisywany przez bułgarską prasę, prowadząc do niezadowolenia społeczeństwa bułgarskiego. Z drugiej strony, historia ta przyniosła Siderowowi dodatkową sławę. Nie mogło to przeszkodzić partii *Ataka* w udziale w wyborach prezydenckich.

¹⁸⁵Z zawodu jest prawnikiem, w latach 90. Popierał ruch *Ekogłasnost*, od 1997 r. pełnił obowiązki prezesa w młodzieżowej patriotycznej organizacji pozarządowej – *WMRO Wspomogatelna* (БМРО-Спомагателна). Pisał artykuły, dotyczące tematów patriotycznych do portalu internetowego – *24 godziny* (24 часа). W 2001 poseł do Zgromadzenia Narodowego od partii *VMRO – Gergovden* (БМРО – Гергьовден), w 2005 roku osobiście zaproszony przez W. Siderowa do udziału w partii *Ataka*. W latach 2007-2008 był przewodniczącym partii *Wolność* (Свобода).

¹⁸⁶*Пред медиу връчиха призовка на Волен Сидеров*, news.bg, http://news.ibox.bg/news/id_833399591 [dostęp 23.09.2012].

Termin wyborów prezydenckich wyznaczono na 22 października 2006 r. Druga tura, w przypadku gdyby żaden z kandydatów nie uzyskał co najmniej 50% głosów, miała odbyć się tydzień później.

W wyborach na prezydenta uczestniczyło ośmiu kandydatów. Faworytem w przedwyborczych sondażach był Georgi Pyrwanow¹⁸⁷, popierany przez Bułgarską Partię Socjalistyczną. Petyr Stojanow¹⁸⁸ z ramienia Związku Sił Demokratycznych zrezygnował z udziału w wyborach na rzecz Nedełczo Beronowa¹⁸⁹, a z ramienia partii *Porządek, Prawo i Sprawiedliwość* startował Georgi Markow¹⁹⁰. Partia *Ataka* wysunęła kandydaturę Wolena Siderowa i Pawła Szopowa na stanowisko prezydenta i wiceprezydenta.

W pierwszej turze wyborów zdecydowanym zwycięzcą został Georgi Pyrwanow, który otrzymał 64% głosów. Drugie miejsce zajął Wolen Siderow z wynikiem 21,5%¹⁹¹.

Zgodnie z bułgarską konstytucją do wybory prezydenta już w pierwszej turze głosowania konieczna jest frekwencja na poziomie min. 50 %. Tymczasem do urn poszło niewiele ponad 40% Bułgarów.

Druga tura wyborów odbyła się 29 października i znów zdecydowanym zwycięzcą został Georgi Pyrwanow – 76,9%, a Wolen Siderow otrzymał – 24,1%¹⁹².

Podczas wyborów *Europejska Partia Ludowa* zachęcała wszystkich Bułgarów do głosowania na Georgia Pyrwanowa, uważając, że tylko przy takim kandydacie Bułgarii uda się przystąpić do Unii Europejskiej. Z tego też powodu Siderow występował przeciwko prowadzeniu negocjacji z Unią¹⁹³. Jest rzeczą bardzo interesującą, że lider partii komunistycznej – Władimir Spasow¹⁹⁴ zachęcał do głosowania na Wolena Siderowa.

¹⁸⁷Od 1981 do 2001 członek partii BSP. W 1989 r. jednym współzałożycielem partii *Komitetu Ochrony interesów narodowych* (Общонародният комитет за защита на националните интереси) Współpracował z Bezpieczeństwem Państwowym w latach 1989-1993. Od 2002 do stycznia 2012 r. pełnił obowiązki prezydenta Republiki Bułgarii.

¹⁸⁸Prawnik, członek Związku Sił Demokratycznych. W latach 1997-2002 prezydent Republiki Bułgarskiej.

¹⁸⁹Prawnik, polityk i sędzia Trybunału Konstytucyjnego (od 1997 r). W latach 1997-2001 wchodził do Związku Sił Demokratycznych. W 1996 r. brał udział w wyborach prezydenckich w Bułgarii, jako niezależny kandydat.

¹⁹⁰Sędzia, od 1989 r. członek partii SDS, od 1992 r. Współpracownik Bezpieczeństwa Państwowego, miał pseudonim – *Nikołaj*.

¹⁹¹ЦИК България, Избори за президент и вицепрезидент на република България 2006, http://pvr2006.cik.bg/results_1/ [dostęp 12.06.12].

¹⁹²Ibidem.

¹⁹³ЕНП призова да се подкрепи Първанов срещу Сидеров, mediapool.bg, <http://www.mediapool.bg/енп-призова-да-се-подкрепи-първанов-срещу-сидеров-news122694.html>, [dostęp 12.06.12].

¹⁹⁴Były przewodniczący Bułgarskiej Partii Komunistycznej (Българска комунистическа партия) w 1995, która wcześniej miała nazwę Partia Robotnicza (Партията на трудовия народ) zarejestrowana w 1990 roku. Z tego powodu w bułgarskim życiu politycznym powstało dużo problemów z tą zmianą, bo nowa zmieniona nazwa kojarzyła się ze starą nazwą Bułgarskiej Partii Socjalistycznej.

W kadencji wyborczej Siderow znów posługiwał się antyturecką i antyromską retoryką. Ponownie głosił potrzebę usunięcia Achmeda Dogana i jego partii z parlamentu, twierdząc, że działalność tej partii jawnie przyczynia się do *turkizacji* Bułgarii. Siderow był krytycznie nastawiony do przystąpienia Bułgarii do Unii Europejskiej oraz rządzącej władzy, którą nazwał *ekipą żydomasonów*. Nie krył swojego negatywnego stosunku do mniejszości seksualnych. Siderowa często porównywali z francuskim nacionalistą – Jean-Marie Le Penem¹⁹⁵.

Biorąc powyższe pod uwagę, nie było możliwe, aby Wolen Siderow wygrał wybory prezydenckie. Wówczas Bułgaria stałaby się nowym państwem totalitarnym. Tym bardziej, że przed Bułgarią stały bardzo ważne zadania. Trzeba było wypełnić główny wymóg Brukseli – przygotować kraj do przystąpienia do Unii Europejskiej, wprowadzić szereg reform. Społeczeństwo bułgarskie było podatne na populistyczną retorykę Siderowa, ale ostatecznie, okazało się, że był to niewielki procent ludności – 25%. Można powiedzieć, że udział lidera partii *Ataka* w tych wyborach przypominał dobrze zorganizowany spektakl, którego celem nie było zwycięstwo, a jedynie zwrócenie na siebie uwagi.

Rola partii *Ataka* w wyborach do Parlamentu Europejskiego

Z dniem 1 stycznia 2007 roku Bułgaria przyjęła na siebie prawa i obowiązki związane z członkostwem w UE¹⁹⁶. Już na pierwszym posiedzeniu Zgromadzenia Narodowego w tym roku przedstawiciele wszystkich sił politycznych, za wyjątkiem *Ataka*, postulowali kontynuowanie reform w celu zapewnienia Bułgarii przystąpienia do Unii Europejskiej. Siderow sprzeciwiał się przystąpieniu Bułgarii do UE, ponieważ uważał, że kraj będzie wtedy politycznie uzależniony od woli Unii Europejskiej¹⁹⁷.

¹⁹⁵Дзимас С., Сидеров - "Льо Пен на България",

<http://focus-news.net/?id=a645> [dostęp 12.06.12].

¹⁹⁶Barroso J.M., *Presentation of Bulgaria and Romania accession report in European Parliament*, SPEECH 06/535, 25.09.2006, <http://europa.eu/rapid/pressReleaseAction>, [dostęp 23.09.11].

¹⁹⁷Uzasadniając takie powiedzenie, warto dodać, że z punktu widzenia przywódców *Ataka* przystąpienie do wspólnoty europejskiej spowodowało mocne dostosowanie do standardów unijnych (np. w takich dziedzinach jak rolnictwo, system podatkowy, polityka społeczna i kontrola finansowa). Oraz obniżenie stosunków z krajami niebędącymi w UE. Ograniczenia niektórych firm w produkcji (np. bułgarskie firmy rolnicze nie mogli eksportować swoją produkcją na rynek europejski, jeżeli nie spełniali wymogów systemu unijnej kontroli weterynaryjnej). Oprócz tego, to spowodowało pojawienie się większej konkurencji na rynku, wzrost cen niektórych produktów. A żeby otrzymać dotacje od UE np. rolnicy, muszą spełnić odpowiednie wymagania.

Bułgaria wzięła udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego 20 maja 2007 r. Do podziału było 18 mandatów, o które ubiegało się 218 kandydatów z 14 partii¹⁹⁸ i dwóch kandydatów niezależnych¹⁹⁹. Podobne wybory odbyły się w Rumunii. Po raz pierwszy w tych wyborach wprowadzone zostały ograniczenia dla Bułgarów zamieszkujących poza krajem. Aby zgłaszać, musieli oni minimum 60 dni przed wyborami przebywać w Bułgarii albo w innym kraju Unii Europejskiej. Dwie partie koalicji rządzącej – DPS i BSP wystąpiły przeciwko temu ograniczeniu, ale prezydent Georgi Pyrwanow stał na stanowisku, że jest to odwrócenie od demokratycznych tradycji bułgarskiego prawa wyborczego²⁰⁰.

Warto zauważyć, że nie patrząc na to, iż przywódcy partii *Ataka* byli przeciwni przystąpieniu Bułgarii do UE, to wzięli oni aktywny udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego.

Europosłami zostali: pięciu kandydatów z ramienia partii *Obywatele na rzecz Europejskiego Rozwoju Bułgarii* (Граждани за европейско развитие на България GERB), pięciu kandydatów z ramienia BSP, czterech kandydatów z ramienia tureckiej partii DSP, trzech kandydaci z *Ataka* i jeden kandydat z Narodowego Ruchu na rzecz Stabilności i Postępu. Europosłami z ramienia partii *Ataka* zostali Dimityr Stojanow, Sławczo Binew²⁰¹ i Desisław Czukołow²⁰².

Dimityr Stojanow został wybrany do Komisji UE ds. rozwoju wewnętrznego, a następnie został członkiem Komisji UE ds. rozwoju rolniczego w obwodach wiejskich. Był on także jednym z autorów pisemnych deklaracji w następujących sprawach: sprawa ludobójstwa dokonanego przez Turków na Bułgarach w latach 1876-1877, sprawa ochrony zewnętrznej granicy UE przed kłusownictwem i inną nielegalną działalnością gospodarczą oraz sprawa otwarcia pierwszego, drugiego, trzeciego i czwartego bloku elektrowni jądrowej w Kozłoduju²⁰³.

¹⁹⁸Partia Zielonych, Związek Wolnych Demokratów, Porządek, Prawo i Sprawiedliwość, Koalicja Bułgarskich socjaldemokratów, Demokraci na rzecz Silnej Bułgarii, Bułgarska Partia Socjalistyczna, Związek Sił Demokratycznych, Bułgarska Partia Agrarna, Obywatele na rzecz Europejskiego Rozwoju Bułgarii, Narodowy Ruch na rzecz Stabilności i Postępu, *Ataka*, Ruch na rzecz Praw i Wolności, Komunistyczna Partia Bułgarii, Sojusz Obywatelski na rzecz Bułgarii.

¹⁹⁹Na przykład kandydatami niezależnymi byli - Nikola Iwanow, Maria Sekredzieva.

²⁰⁰Колева Ю., *Първанов пусна закона за евроизборите с някои опасения*, http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2007/03/05/316553_purvanov_pusna_zakona_za_evroizborite_s_niakoi/, [dostęp 23.09.11].

²⁰¹Bułgarski sportowiec, biznesmen, wiceprezydent bułgarskiej federacji taekwondo. Karierę polityczną związał z nacjonalistyczną partią *Ataka*. Człowiek z ciemną przeszłością – został ofiarą wojny gangsterskiej. Utworzył agencję ochroną – “Obrona”, w skład której wchodziłi były zapaśnicy, policjanci.

²⁰²Życiorys Czukołowa – I rozdział, s. 35.

²⁰³Zaś autorami wystąpili Desisław Czukołow, Sławczo Binew.

Sławczo Binew został członkiem Komisji Europejskiej ds. finansów, następnie został członkiem Komisji UE ds. kultury i edukacji oraz członkiem podgrupy ds. sportu, członkiem podgrupy przyjaźni międzygrupowej z Azerbejdżanem, członkiem podgrupy przyjaźni międzygrupowej z Chinami, członkiem podgrupy przyjaźni międzygrupowej z Serbią²⁰⁴.

Desisław Czukołow pełnił obowiązki członka we frakcji – *Tożsamość, Tradycja i Suwerenność*, brał udział w Komitecie Rynku Wewnętrznego i Ochrony Konsumentów, był zastępcą członka Komisji Spraw Konstytucyjnych²⁰⁵.

Warto zaznaczyć, że nowopowstała frakcja – *Tożsamość, Tradycja i Suwerenność* powstała w Parlamencie Europejskim dzięki zjednoczeniu przedstawicieli nacjonalistycznych z Francji, Belgii, Włoch, Bułgarii i Rumunii. Inicjatorami organizacji frakcji byli przedstawiciele partii *Ataka* i partii Wielkiej Rumunii (Partidul România Mare lub PRM)²⁰⁶. Na czele tego ugrupowania politycznego stał – Bruno Gollnisch²⁰⁷. Według jego słów, partia będzie występowała za zjednoczenie wszystkich państw europejskich i tożsamość narodową, a także prowadzenie negocjacji na temat rozszerzenia granic UE, ale bez członkostwa Turcji. Partia będzie sprzeciwiała się polityce migracyjnej wspólnoty europejskiej²⁰⁸.

Poza tym, że europosłowie z ramienia partii *Ataka* brali udział w różnych komisjach i podgrupach, to zaprezentowali się w Parlamencie Europejskim w nie najlepszy sposób. Szczególnie Dimitryr Stojanow, który przez swoje nacjonalistyczne wypowiedzi był powszechnie znany nie tylko w Bułgarii, ale i w całej Unii Europejskiej.

Stojanow oskarżył i obraził europosłankę romskiego pochodzenia – Liwię Jarokę²⁰⁹ w liście do niej. Po pierwsze, Stojanow zwracał się do niej nieprawidłowo, gdyż zamiast używać jej autentycznego nazwiska Jaroka, ciągle powtarzał – Laroka, co już wydaje się obraźliwe. Po drugie, kwestionował jej kompetencje, stwierdzając, że w

²⁰⁴Слави Бинев, Европейски парламент / Членове на ЕП, http://www.europarl.europa.eu/meps/bg/38610/SLAVI_BINEV.html [dostęp 12.06.12].

²⁰⁵Desisław Czukołow <http://www.desislav.com/>, [dostęp 12.06.12].

²⁰⁶Nacjonalistyczna rumuńska partia. W wyborach parlamentarnych w 2004 roku zajęła trzecie miejsce w Senacie Rumunii, zdobywając - 13.6% i 21 mandatów w Senacie.

²⁰⁷Francuski polityk, wykładowca akademicki, jeden z liderów *Frontu Narodowego*, który publicznie sprzeczał istnieniu Holocaustu.

²⁰⁸Григорьев Е., *Евроадикалы Крайне правые сколачивают фракцию в законодательном органе ЕС*, Независимая газета, 16.01.2011, http://www.ng.ru/world/2007-01-16/7_radikaly.html [dostęp 1.12.2012].

²⁰⁹Pierwsza kobieta romskiego pochodzenia, która dostała się do Parlamentu Europejskiego z ramienia węgierskiej partii konserwatywnej. W Parlamencie Europejskim brała udział w komisji dotyczącej praw człowieka, wolności obywatelskiej i prawodawstwa. Ukończyła studia w Warszawie na Uniwersytecie Europejskim. Założycielka romskiej radiostacji na Węgrzech, radio – S. Wodza ruchu młodzieżowego – Dumny jestem, że jestem Romem.

Bułgarii są ludzie dużo lepiej znający się na prawach człowieka niż Liwia Jaroka, która nie może wiedzieć o problemach Romów, gdyż sama nigdy nie cierpiała głodu, braku szacunku i środków do życia.

Stojanow był niezadowolony z faktu, iż Liwia Jaroka otrzymała wyróżnienie zostając przywódcą młodzieży, choć miała 32 lata, a organizacje młodzieżowe przyjmują do 26 r.ż.

List ten wywołał publiczne oburzenie. Stojanow został oskarżony o rasizm, brak szacunku do swoich kolegów europosłów, a nawet o chorobę psychiczną. Bułgarscy europosłowie Kristian Wigenin²¹⁰ (BSP), Antonia Pyrwanowa²¹¹ i Stanomir Ilczew²¹² (NDSV) wystąpili z propozycją, żeby na Stojanowa zostały nałożone poważne sankcje. Zaproponowali stworzenie specjalnej komisji etycznej i publiczne przeprosiny Liwii Jaroki²¹³.

Ostatecznie Dimityr Stojanow, napisał list do Liwii Jaroki, w którym przeprosił ją, choć zastrzegł, że on także został obrażony oskarżeniami o rasizm. A jego zachowanie – jak tłumaczył – wynikało jedynie z dumy, że jest Bułgarem.

Wydaje się, że jedynym wyjaśnieniem takiego zachowania owego europosła była chęć zwrócenia na siebie uwagi. Jeżeli taka była jego motywacja – to osiągnął sukces, bo we wszystkich bułgarskich mediach bardzo długo pisało się o tej sprawie.

Podobny incydent miał miejsce z przedstawicielem Bułgarskiej Partii Komunistycznej – Atanasem Paporizowem²¹⁴. Członek partii komunistycznej został oskarżony o to, że obraził holenderskiego europosła romskiego pochodzenia – Els de Chrun i jej macedońskiego asystenta Marcina Demirowskiego - swoimi negatywnymi słowami o Romach w trakcie negocjacji, dotyczących prowadzenia festiwalu tanecznego²¹⁵.

²¹⁰Był ekspertem politycznym wydziału spraw zagranicznych i stosunków międzynarodowych Bułgarskiej Partii Socjalistycznej (2001–2002). Później został członkiem Rady Naczelnej BPS. W 2005 roku uzyskał mandat posła do Zgromadzenia Narodowego Bułgarii z listy Koalicji dla Bułgarii.

²¹¹Lekarka i polityk. W wyborach w 2005 uzyskała reelekcję z listy Ruchu Narodowego Simeon II. W 2009 została wybrana do Parlamentu Europejskiego z listy Narodowego Ruchu na rzecz Stabilności i Postępu.

²¹²Dziennikarz i polityk. Od 2001 r. został członkiem Ruchu Narodowego Symeon II.

²¹³*Атака направи расистки скандал Страсбург*, dnevnik.bg, 28.09.06, http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2006/09/28/284572_ataka_napravi_rasistki_skanal_v_strasburg/ [dostęp 23.09.12].

²¹⁴Ukończył stosunki gospodarcze na MGIMO, w Moskwie. W latach 2007-2009 został posłem do Parlamentu Europejskiego. Był członkiem Rady Naczelnej w latach 1990–2007 Bułgarskiej Partii Socjalistycznej.

²¹⁵*Елс Де Хрун ни намеси във втори евроскандал*, vesti.bg., <http://www.vesti.bg/?tid=40&oid=951035> [dostęp 25.09.2012].

Oprócz tego, Dimityr Stojanow był powszechnie znany ze swoich antyromskich i antyżydowskich wypowiedzi w Parlamencie Europejskim. Stojanow uważał, że Romowie zawsze są gotowi do przestępstw i sprzedają swoje dzieci. Niektórzy z nich, oddają swoje dwunastoletnie córki do domów publicznych i nie myślą o wartościach moralnych.

Poza nacjonalistycznymi awanturami, przedstawiciele partii *Ataka* przez długi okres występowali przeciwko zamknięciu trzeciego i czwartego bloku elektrowni atomowej w Kozłoduju. Nawet pomimo tego, że był to jeden z pierwszych wymogów na drodze do UE, europosłowie *Ataka* uważali, że zamykając te bloki Bułgaria od razu odcina sobie drogę do taniej energii i miejsc pracy, działając przeciwko narodowi bułgarskiemu²¹⁶. Jak się okazało, ich wysiłki nie okazały się skuteczne.

Temat aktywności posłów partii *Ataka* w parlamencie europejskim jest dość złożony. Każdy z europosłów brał udział w różnych projektach UE, pracował w grupach roboczych, tak jak i europosłowie z innych krajów. Skandale wokół Dimitra Stojanowa były zaledwie tanią sztuczką, zaspokajającą potrzebę bycia rozpoznawalnym. Z drugiej strony, zachowanie to wpisuje się w stałe działania partii *Ataka*, która w ten sposób pozyskuje nowych zwolenników.

Partia *Ataka* przed wyborami parlamentarnymi w 2009 r.

Wewnętrzna sytuacja w Bułgarii po dwóch latach członkostwa w Unii Europejskiej była dosyć spokojna, bez znacznych wstrząsów oraz zmian politycznych. Pierwsze lata jej członkostwa upłynęły pod znakiem ciągłej krytyki ze strony Komisji Europejskiej z powodu nieradzenia sobie z przestępczością zorganizowaną i z korupcją. Jednocześnie kraj jest wciąż paraliżowany przez zabójstwa na zlecenie, a także porwania dla okupu, które mogą stać się powszechne. Wszystkie te czynniki prowadziły do nieustannego spadku zaufania do rządu socjalisty Sergeja Staniszeva²¹⁷, wspieranego przez potrójną koalicję, opierającą się bardziej na interesach gospodarczych, aniżeli na wartościach politycznych²¹⁸.

²¹⁶АТАКА отново настоява ЕК да каже за спирането на АЕЦ, Вестник *Атака* 17.05.2010 http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=28883&format=html, [dostęp 22.09.12].

²¹⁷Dziennikarz i historyk, ukończył studia w Moskwie, do 1996 r. posiadał obywatelstwo rosyjskie. Od 1995 r. członek partii BSP. W maju 2001 został wybrany na członka zarządu partii BSP, tego samego roku – posłem z ramienia Koalicji na rzecz Bułgarii.

²¹⁸M. Simeonowa, M. Gawryś, P. Prętkiewicz, *Chronologia wydarzeń w Bułgarii w latach 1984–2012*, <http://jozefdarski.pl/category/autor-publikacji/marina-simeonowa> [01.12.2012].

Ale mimo tego, że rządowi Staniszeva udało się osiągnąć znaczny wzrost gospodarczy, ale mimo to jego Koalicja dla Bułgarii zdecydowanie przegrała wybory parlamentarne w 2009 roku²¹⁹.

Przed rozpoczęciem wyborów do bułgarskiego parlamentu w 2009 r., została uchwalona nowa ordynacja wyborcza. System proporcjonalny został zamieniony na system mieszany, proporcjonalno-większościowy. Zgodnie z nim 209 posłów będzie wybieranych według ordynacji proporcjonalnej, a reszta – 31 według ordynacji większościowej. W związku z wyborami Bułgaria została podzielona na 31 okręgów wyborczych. W okręgach tych wybierano kandydatów z regionalnej listy proporcjonalnej oraz jednego kandydata z regionalnej listy większościowej²²⁰.

Ponadto, w kwietniu 2009 r. została wprowadzona nowelizacja systemu wyborczego – podniesiono próg wyborczy dla koalicji z 4% do 8%. Oczywiście, przeciwko tej zmianie występowały niewielkie ugrupowania prawicowe (np. partia *Ataka*), które znalazły się w trudnej sytuacji.

W wyborach wzięły udział w większości koalicje wyborcze: *Niebieska Koalicja*²²¹, *Liberalna Inicjatywa na rzecz Demokratycznego Europejskiego Rozwoju*, *Bułgarska Koalicja Lewicowa*²²², *Koalicja Dla Ojczyzny*, *Obywatele na rzecz Europejskiego Rozwoju Bułgarii*, *Koalicja na rzecz Bułgarii*, *Ruch na rzecz Praw i Wolności*, *Ataka*, *Porządek*, *Prawo i Sprawiedliwość i Postępu*, *Partia Zielonych*.

Zwycięzcą wyborów parlamentarnych została *GERB* uzyskując 39,7% głosów, na drugim miejscu znalazła się Koalicja na rzecz Bułgarii – 17,70%, na trzecim - Ruch na rzecz Praw i Wolności z wynikiem 14,45% głosów. Partia *Ataka* znalazła się na czwartym miejscu, zdobywając 9,36% głosów i 21 miejsc w bułgarskim parlamencie, o jedno miejsce mniej niż w 2005 r. Warto przy tym odnotować fakt, iż w tych wyborach *Ataka* startowała samodzielnie, nie tworząc żadnej koalicji z innymi ugrupowaniami²²³.

²¹⁹Warto odnotować, że czas zarządzania Sergeja Staniszeva, szczegółowo w drugiej połowie 2007 roku, obserwował się wzrost działalności sektora produkcyjnego (rozwój sektora prywatnego, modernizacja przemysłu i usług), wzmocnienie infrastruktury związanej z prowadzeniem działalności gospodarczej, oraz rozwój potencjału ludzkiego.

²²⁰Simeonowa M., Gawryś M., Prętkiewicz P., Chronologia wydarzeń w Bułgarii w latach 1984 – 2012, <http://jozefdarski.pl/category/autor-publicacji/marina-simeonowa> [01.12.2012].

²²¹Zjednoczenie centroprawicowych partii politycznych. W jej skład weszli: Związek Sił Demokratycznych, Demokraci na rzecz Silnej Bułgarii, Bułgarska Nowa Demokracja. Liderami koalicji zostali Martin Dimitrow i Iwan Kostow.

²²²Do tej koalicji wchodził: Bułgarska Lewica, Partia Ojczyzniana i Partia Bułgarskich Komunistów.

²²³Централна избирателна комисия, Парламентарни избори 2009, <http://pi2009.cik.bg/results/proportional/index.html> [dostęp 28.11.2012].

Podobnie jak w poprzednich wyborach kandydaci partii *Ataka* wykorzystali populistyczne hasła, wypowiadając wojnę ubóstwu i korupcji, obiecując walczyć z każdym, kto będzie występował przeciwko interesom Bułgarów.

Ataka zaproponowała program wyborczy, który jedynie nieznacznie różnił się od tego z 2005 r. Poniżej przedstawione zostały główne punkty tego programu:

- Partia *Ataka* jednoczy wszystkich Bułgarów ze względu na pochodzenie i samoświadomość;
- Nacjonalistą jest każdy, kto kocha i broni swój kraj oraz zabiega o narodową niepodległość;
- Bułgarski nacjonalizm nie ma nic wspólnego z szowinizmem, ponieważ nie stosuje agresji wobec innych państw, narodowości oraz nie dąży do zdobycia nowych terytoriów, oprócz tych, które należą się Bułgarom zgodnie z prawem.

W programie *Ataka* zaproponowała nową strategię rozwoju ekonomicznego Bułgarii do 2015 r. Dla zwolenników tej partii głównym czynnikiem, pobudzającym wzrost gospodarczy w krótkim okresie, oraz popyt konsumpcyjny i inwestycyjny, krajowy i zagraniczny. Celem programu miało być podwyższanie poziomu życia i obrona interesów klasy średniej, zniesienie biurokratycznych i administracyjnych przeszkód dla rozwoju biznesu.

W systemie podatkowym partia *Ataka* zaproponowała zmianę ustawy o VAT. Produkowane w Bułgarii mleko, pszenica, owoce i warzywa nie podlegałyby opodatkowaniu VAT. Bułgarska produkcja rolnicza, transportowana do innych państw poza UE podlegałaby ocenie w wysokości 100% bieżącej ceny rynkowej.

Oprócz tego, *Ataka* także zasugerowała wprowadzenie 15% podatku VAT oraz minimalnego podatku na żywność i leki²²⁴. Nowo powstałe firmy miałyby zostać zwolnione od podatków, a korporacje otrzymać ulgi podatkowe. Program zawierał także deklarację wprowadzenia systemu rodzinnego opodatkowania, a pobieranie podatków miałyby zależeć od osiągania przez społeczeństwo odpowiednich dochodów. Filozofia podatkowa była prosta. Polegała na obniżeniu podatków biednym i podwyższeniu

²²⁴W Bułgarii obowiązują dwie stawki VAT. Podstawowa wynosi 20 proc. i stosuje się ją do wszelkich dostaw towarów oraz świadczenia usług opodatkowanych VAT, z wyjątkiem tych, które podlegają zwolnieniu. Obniżoną stawkę VAT w wysokości 7 proc. stosuje się np. do usług zakwaterowania. (Tylko dwie stawki VAT w Bułgarii, Forsal, http://forsal.pl/artykuly/323705.tylko_dwie_stawki_vat_w_bulgarii.html [dostęp 01.12.2012]).

podatków bogatym. Oprócz tego, występowano za likwidacją akcyzy na własną produkcję alkoholu²²⁵.

Kierownictwo *Ataka* było zwolennikiem utworzenia aktywnego biznesowego otoczenia w Bułgarii. Dla tego celu konieczne było – zdaniem partii – usunięcie administracyjnych i prawnych barier dla przedsiębiorców oraz stworzenie projektów inwestycyjnych.

Głównymi punktami bułgarskiego budżetu miały zostać: strefa socjalna, opieka zdrowotna, emerytury oraz ścisła kontrola nad środkami budżetowymi.

Podobnie jak w programie *Ataka* z 2005 r. została omówiona kwestia popierania bułgarskiego biznesu w kraju, udzielania mu kredytów państwowych oraz zagwarantowania udziału w prywatyzacji przedsiębiorstw.

Autorzy programu wyrażali zaniepokojenie wspieraniem tureckich inwestycji w Bułgarii. Chodziło głównie o budowanie autostrad przez tureckich wykonawców.

Przedstawiciele *Ataki* byli aktywnymi zwolennikami promocji bułgarskiej produkcji i usług poza granicami państwa na koszt bułgarskiego budżetu.

Za główne cele swojej gospodarczej polityki *Ataka* uważała: kontrolę transakcji prywatyzacyjnych, stworzenie zintegrowanego systemu celnego, administracji podatkowej i innych służb w Bułgarii; osiągnięcie niezależności finansowej od Międzynarodowego Funduszu Walutowego i innych organizacji międzynarodowych, które – w opinii partii – doprowadziły Bułgarię do zapaści gospodarczej. *Ataka* planowała zdobyć 15 mld dolarów kredytu od takich państw, jak Libia, Irak, Nikaragua, Turcja. Niestety, przedstawiciele partii nie tłumaczą, na jakiej podstawie chcieliby to uzyskać.

W programie partii domagano się zmiany ustawy o gruntach rolnych. Prawo do własności mają państwo, osoby fizyczne i osoby prawne. Firmy mogą jedynie wynajmować grunty rolne. Pastwiska i łąki należą wyłącznie do państwa. Oprócz tego, planowane było uchwalenie specjalnej ustawy, która zachęcałaby rolników do prowadzenia gospodarstw. Paliwo, energia elektryczna, pasze nie podlegałyby opodatkowaniu VAT.

Inny punkt programu, dotyczący rolnictwa, to uchwalenie specjalnej ustawy o organizacjach rolniczych dla uniknięcia grabieży i zniszczeń. Uczestnictwo w tych

²²⁵Unia Europejska wprowadziła akcyzę na produkcyjną alkohol własnego (domowego) w Bułgarii w 2007.

organizacjach byłoby dobrowolne, członkowie mogliby brać udział w posiedzeniach Komisji Rolnictwa w Zgromadzeniu Narodowym, głosować oraz wypowiadać się podczas debat na temat rolnictwa. Realizacja takiej ustawy pozwoliłaby zapewnić skup produkcji wszystkich producentów w cenach rynkowych. To umożliwi uwolnienie się od długiego łańcucha pośredników i zagwarantowałoby minimalną różnicę cenową pomiędzy ceną nabycia i sprzedaży.

Zapewnienie dostarczenia maszyn, sprzętu rolniczego, paliwa, środków chemicznych, żywności i materiałów dla każdego producenta rolniczego w atrakcyjnych cenach. Zapewnienie produkcji eksportowej.

Partia *Ataka* nieraz podkreślała, że trzeba zrobić przegląd wszystkich ustaleń z UE w sprawie rolnictwa, dlatego że istniejące wymogi Unii Europejskiej nie odpowiadają możliwościom bułgarskiego rolnictwa.

Kluczową kwestią dla partii *Ataka* była sprawa demografii. *Ataka* twierdziła, że Bułgaria znajduje się na pograniczu zapaści demograficznej i wymusza to na bułgarskim rządzie podjęcie energicznych działań. Liczba urodzeń w Bułgarii w 2008 r. wyniosła ponad 70.000 osób rocznie, w czego tylko jedna trzecia dzieci pochodzenia bułgarskiego. Około 37% bułgarskich rodzin jest bezdzietnych.

Jak uważa partia *Ataka*, obecna polityka rządu nie stymuluje współczynnika urodzeń. Dzisiejszy rząd w kwestii demografii jest zorientowany na asymilowanie różnych grup obcych społeczności. Lecz udział rządu w tej kwestii jest raczej symboliczny. Nikt nie kontroluje jakości wychowania dzieci, edukacji i kultury. W wyniku czego, następna generacja Bułgarów będzie musiała sprostać *niskiej kulturze*.

Ataka w swoim nowym programie przedstawia sposoby, jak można rozwiązać ten problem. Radykalna zmiana w stymulowaniu współczynnika urodzeń Bułgarii powinna oznaczać: silne wsparcie od państwa tylko dla Bułgarów, szanujących bułgarskie interesy narodowe i ustawę zasadniczą oraz bułgarskie tradycje. Rodzice nie powinni uczestniczyć w zbrodniach i kradzieżach. Rodzice, którzy nie posiadają warunków do wychowania dzieci, mieliby być pozbawieni praw rodzicielskich.

Pomoc miałyby być wypłacona rodzicom tych dzieci, które rozpoczęły szkołę, następnie jest to konwertowane do stypendiów i będzie wypłacane w zależności od postępów ucznia. Dla rozwiązania problemu demograficznego konieczne jest również utworzenie funduszu publicznego do wspierania rodzin wielodzietnych.

Kolejny postulat to przyspieszenie i uproszczenie procedury przyznawania bułgarskiego obywatelstwa dla młodych bułgarskich rodzin zamieszkujących obecnie poza granicami kraju.

System opieki zdrowotnej dla dzieci będzie finansowany z budżetu państwa.

Problem emerytów *Ataka* też zakwalifikowano jako poważny. W 2008 r. w Bułgarii było 2,5 mln emerytów i rencistów, jedna trzecia z nich znajdowała się poniżej granicy ubóstwa. Przedstawiciele partii uznali, że nie jest to normalna sytuacja i za stan ten obwiniali proces prywatyzacji, który był bardzo okrutny dla Bułgarii. *Ataka* uważa, że państwowe aktywa, warte dziesiątki mld euro, zostały sprzedane za grosze. W tej sytuacji członkowie *Ataki* proponowali radykalną zmianę reformy emerytalnej, podwyższając emerytury kosztem rządowych struktur *pasożytniczych*, które mogą być pozbawione 2-3 mln lewów rocznie, ale jakie to struktury - w programie nie wymieniono. Oprócz tego, opowiadali się za zmianą kodeksu pomocy społecznej.

Innym ważnym punktem programu *Ataka* była walka z przestępczością zorganizowaną. Ten punkt programu nazwano *łowiectwo*. *Ataka* miała zamiar zlikwidować grupy przestępcze przy pomocy specjalnych *antybandyckich* ustaw i poważnych działań rządu. Domagano się konfiskaty nieruchomości kapitału tych ludzi, którzy nie mogą udowodnić legalnego pochodzenia swojego dobytku. Konfiskata przyniosłaby ogromne środki do skarbu państwa. *Ataka* twierdzi, że oligarchowie okradają państwo bułgarskie na 2 mld rocznie i tylko zdecydowane działania na rzecz likwidacji klasy oligarchicznej mogą przywrócić skradzione pieniądze narodowi bułgarskiemu.

Obecnie nie jest już dla nikogo tajemnicą, że partia *Ataka* jest ruchem antytureckim. W ostatnim punkcie programu występowano przeciwko islamizacji Bułgarii, a dokładnie przeciwko budowie nowych meczetów, używania w państwie innych języków niż bułgarski. Religią państwową może być tylko prawosławie, które powinno odgrywać główną rolę w wychowaniu nowych pokoleń Bułgarów²²⁶.

Spróbujemy dokonać analizy programu *Ataka*. Na wstępie swojego nowego programu wyborczego przywódcy *Ataka* przedkładali trzy postulaty, w których podaje się definicje pojęć *nacjonalista* i *nacjonalizm*. W pojęciach tych autorzy programu widzą same korzyści, zapominając o tym, że nacjonalizm uznaje sprawy własnego narodu za

²²⁶Програма на партия АТАКА за парламентарни избори 2009
http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=2817&Itemid=61
[dostęp 21.10.2012].

najważniejsze, głosi solidarność wszystkich grup społecznych danego narodu, a wobec mniejszości narodowych, a w szczególności innych ras, nakazuje przyjmować wrogą postawę.

Za jeden ze swoich głównych celów partia *Ataka* uważała walkę z nielegalną prywatyzacją i ograniczenie zależności od MFW. Jednak kwestie te należy uznać za pobożne życzenia, gdyż *walka prywatyzacyjna* byłaby możliwa tylko wtedy, gdyby *Ataka* dysponowała absolutną większością w parlamencie i mogła prowadzić własną politykę wobec prywatyzacji. Ponadto, ograniczenie zależności od MFW możliwie byłoby tylko w przypadku, gdyby Bułgaria spłaciła chociażby połowę swojego długu, co jest mało prawdopodobne.

Jeden z postulatów programu, dotyczący gospodarki, głosi hasło obrony interesów klasy średniej. Należy sobie jednak postawić pytanie, czy *Ataka* nie planuje bronić interesów reszty społeczeństwa bułgarskiego, w szczególności tych, których poziom życia jest niższy. W tym samym punkcie programu znów można spotkać się z hasłami populistycznymi, będącymi cechą charakterystyczną partii *Ataka*. Na przykład, przywódca partii zadeklarował pobudzający wzrost gospodarczy w krótkim okresie. Zabrakło jednak odpowiedzi na pytanie, jak chciałby to osiągnąć, gdyż dla osiągnięcia wysokiego poziomu gospodarczego konieczny jest czas i odpowiednie działania na rynku.

Propozycja *Ataka*, dotycząca systemu podatkowego Bułgarii, to zmniejszenie podatku VAT z 20% do 15%. Na pierwszy rzut oka, taki postulat wydaje się być słuszny. Ale z drugiej strony, mocno przypomina typową wypowiedź populistyczną, dlatego że nie wiadomo, w jaki sposób miałyby to być wprowadzane. Dla ustalenia określonej stawki podatku VAT pod uwagę bierze się: rodzaj towaru lub usługi, pierwotną cenę tego towaru lub usługi oraz wysokość importu towaru rocznie²²⁷. Działacze *Ataka* nie uzasadnili w rozsądny sposób, w jaki sposób zostanie wprowadzona stawka 15%, więc należy uznać to za populistyczne hasło, na które zostanie „zwabiony” elektorat nacjonalistów. Drugim takim hasłem był postulat dotyczący podatków – inne opodatkowanie na produkty pierwszej potrzeby (pszenica, mleko, warzywa). Takie rozwiązanie wiązałoby się ze złamaniem bułgarskiego prawa podatkowego, ponieważ ta

²²⁷Zgodnie z regulacjami bułgarskiej ustawy o VAT do dokonania zgłoszenia rejestracyjnego dla celów podatku od towarów i usług zobowiązane są wszystkie podmioty, które w ciągu kolejnych 12 miesięcy przekroczą próg sprzedaży wynoszący 50 tys. lew (BGN) – 25 tys. euro.

kategoria towarów nie podlega zwolnieniu od VAT²²⁸. Choć z drugiej strony, można by wprowadzić to nową ustawą.

Za tani populizm należy także uznać postulat *Ataka* o wprowadzeniu reformy emerytalnej, której głównym celem byłoby podniesienie emerytur. Przywódcy partii nie dają jednak odpowiedzi na pytanie, skąd miałyby się znaleźć na to pieniądze. Granie hasłem podniesienia emerytur jest powszechne wśród populistów niezależnie od państwa, w jakim funkcjonują. Jest to hasło niezwykle nośne i łatwo na nim zdobyć elektorat.

Kwestią, co do której należałoby się z partią *Ataka* zgodzić, jest sprawa rolnictwa. Działacze *Ataka* proponują *skup przez państwo całej produkcji producentów rolnych po cenach rynkowych i dostarczenie rolnikom sprzętu rolnego w niższych cenach*. Przede wszystkim, warto pamiętać, że Bułgaria zawsze była krajem rolniczym i rozsądnym jest rozwijanie tej gałęzi gospodarki, gdyż przynosi ona korzyść temu państwu. Inna sprawa dotyczy relacji z Unią Europejską. *Ataka* proponuje rewizję zasad współpracy z UE, gdyż niektóre wymogi unijne stanowią przeszkodę dla rozwoju rolnictwa w Bułgarii, np. kolecykowanie bydła, ostra kontrola mleka i mięsa, przystosowanie gospodarstw rolnych i firm, co odbija się na poziomie cen.

Problem demograficzny również okazał się istotny dla nacjonalistów, którzy postanowili go rozwiązać po swojemu – poprzez *wspieranie wyłącznie rodzin pochodzenia bułgarskiego*. Jest to przykład jawnej dyskryminacji obywateli innego pochodzenia. Nacjonalistyczne postulaty *Ataka* na tym się nie kończą, gdyż wystąpili oni przeciwko budowaniu nowych meczetów. Z jednej strony, to jest prawidłowe, ponieważ Bułgaria to w znacznej mierze kraj prawosławny, ale z drugiej strony w Bułgarii zamieszkuje ogromna mniejszość turecka, która ma takie same prawa jak pozostali obywatele Bułgarii do budowania swoich miejsc kultu. Choć najlepiej by było, gdyby meczety budowano nie w centrum miasta, a poza jego granicami.

Ataka mocno akcentowała w swoim programie te punkty, które były najbardziej istotne dla społeczności bułgarskiej, dotyczące gospodarki, rolnictwa, pomocy społecznej, integracji z UE i kwestii demograficznej. Dzięki temu, nacjonaści mogli być pewni miejsca w parlamencie. W programie zaistniał bowiem element nacjonalistyczny, zbliżony do populizmu. Nacjonaści ponownie uznali za głównych wrogów Bułgarii:

²²⁸Warto powiedzieć, że walka partii *Ataka* ze zmniejszaniem podatków VAT może być związana z przystąpieniem do UE, kiedy zdarzył się wzrost cen niektórych towarów przez podniesienie stawki VAT z obniżonej na podstawową (m.in. materiały budowlane).

mniejszości etnicznie, Unię Europejską, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, oraz przestępczość zorganizowaną.

Po zaprezentowaniu programu *Ataka*, ważne jest by odnieść go do jej wyborców, którzy oddali swój głos w 2009 r.

Tabela 1. Elektorat partii Ataka w 2009 roku:

Typ miejscowości	Stolica (Sofia)	6,3%
	Największe miasta Bułgarii	38.1%
	Małe miejscowości	23.0%
	Wieś	32.6%
Wiek	18-30	16.7%
	31-40	12.7%
	41-50	16.7%
	51-60	22.2%
	powyżej 61 lat	31.7%
Płeć	mężczyzna	64.3%
	kobieta	35.7%
Narodowość	Bułgarzy	97.6%
	Turcy	0%
	Romowie	1.6%
	Inni	0.8%
Wykształcenie	wyższe	9.5%
	średnie	52.4%
	podstawowe	38.1%
Zawód	studiujący	3.2%
	pracownicy fizyczni	22.3%
	pracownicy biurowi	19.0%
	wolni strzelcy	1.6%
	przedsiębiorcy	6.3%
	rolnicy	0.8%
	bezrobotni	9.5%
	emeryci	34.9%
	inni	2.4%

Źródło: Агенция Алфа Рисърч²²⁹

Zgodnie z danymi zamieszczonymi w tabeli, głównym elektoratem partii *Ataka* w 2009 roku byli emeryci w wieku powyżej 61 lat oraz osoby pracujące w przedsiębiorstwach ze średnim wykształceniem. Warto podkreślić, że najwięcej głosów *Ataka* otrzymała w dużych miastach Bułgarii (z wyjątkiem Sofii) oraz na wsi.

²²⁹ Алфа Рисърч - агенция за маркетингови и социално-политически проучвания
<http://alpharesearch.bg/> [dostęp 20.10.2012].

Elektorat *Ataka* nie był zbyt zróżnicowany. W większości są to przedstawiciele starszego pokolenia, którzy nie byli przygotowani na przemiany w Bułgarii albo rozczarowali się istniejącym systemem politycznym i chcieli jego zmiany.

Ataka w 2009 roku otrzymała stabilny wynik w wyborach, opierając się na swoim stałym elektoracie. A zatem, partia ta stała się ważną częścią bułgarskiej sceny politycznej, bez udziału której nie odbywają się ani wybory parlamentarne, ani wybory prezydenckie. Co ważne, po ostatnich wyborach parlamentarnych *Ataka* poparła rząd GERB z Bojko Borisowem na czele²³⁰. Wówczas *Ataka* wymyśliła dla siebie nową rolę - z partii skrajnie opozycyjnej zbliżyła się do centrum. Bez odpowiedzi pozostaje pytanie, jak długo *Ataka* uda się zachować swoją odrębność jako partii i jak zaadaptuje się do nowych warunków politycznych. Wiadomo, że do tego momentu *Ataka* działała jako radykalno-populistyczna partia, krytykująca elity polityczne.

Tymczasem podczas antyromskich demonstracji w Bułgarii w 2011 r. (tuż przed samą kampanią wyborczą), doszło do zamieszek po śmierci młodego mężczyzny, potrąconego przez samochód należący do rodziny miejscowego przywódcy romskiego. Sytuację wykorzystała *Ataka*, która zaapelowała o przywrócenie kary śmierci i formowanie się lokalnych milicji.

Wolen Siderow był obecny wśród uczestników antyromskiej demonstracji w Sofii. Napisał broszurę *Przestępność Romska – zagrożenie Bułgarii*, która była rozdawana na manifestacjach²³¹. Demonstracje odbyły się w różnych miastach Bułgarii. W Płowdiwie pod nacjonalistycznymi hasłami demonstrowało ponad 2 tys. osób, w Warnie - około tysiąca, a w Burgas - 500. W Płowdiwie, gdzie tradycyjnie silne wpływy mają ugrupowania nacjonalistyczne, demonstranci próbowali rozerwać kordon policyjny i dotrzeć do meczetu²³².

²³⁰W bułgarskiej prasie mówiono, że partia GERB po prostu "kupila" poparcie partii *Ataka*, (Колко струва подкрепата на Волен Сидеров към Бойко? <http://www.razkritia.com/93547/волен-сидеров-2/> [dostęp 22.10.2012]).

²³¹Евгения Новикова, *Цыганская карта*, Эксперт, 29.09.12, <http://expert.ru/2011/09/29/tsyiganskaya-karta/> [dostęp 22.10.2012].

²³²Podobne demonstracje odbyły się w Varnsdorfie na północy Czech. Przyczyną protestów są sierpniowe incydenty z udziałem ludności romskiej. W Rumburku grupa około 20 Romów napadła na czterech młodych ludzi wracających z dyskoteki; jedna osoba została poważnie ranna. Wcześniej kilku Romów z maczetami wtargnęło do baru w Novym Borze i dotkliwie poraniło klientów. (Mieszkańcy północnych Czech demonstrują przeciw Romom, Polska, <http://www.polskatimes.pl/artukul/451781,mieszkanicy-polnocnych-czech-demonstruja-przeciw-romom,id,t.html>, [dostęp 22.10.2012]).

Nacjonaliści byli bardzo aktywni w tych wydarzeniach, uczestnicząc w manifestacjach. Możliwie, że będzie to miało wpływ na wynik głosowania w wyborach parlamentarnych w 2012 r.

ZAKOŃCZENIE

Bułgarska scena polityczna nie wyróżnia się na tle innych państw postkomunistycznych. W ciągu tego krótkiego okresu od upadku ideologii komunistycznej w Europie nie udało się jej zbudować ustroju demokratycznego, polepszyć gospodarki, zmienić świadomości ludzi.

Spółeczeństwo bułgarskie przeżyło dwie znaczące dla tego kraju przemiany. Pierwszą było obalenie rządów Żiwkova i przejście od totalitaryzmu w kierunku demokracji w stronę gospodarki wolnorynkowej. Na początku okres transformacji budził nadzieje i optymizm. Istniało przekonanie, że w krótkim czasie kraj wydostanie się z kryzysu, gospodarce uda się osiągnąć wysokie wskaźniki rozwoju, a poziom życia zrówna się z europejskim. Jednak po tym optymizmie nie pozostało nawet śladu. Zamiast wyjść z kryzysu, Bułgaria znalazła się niemalże na skraju przepaści.

Przechodzenie władzy z rąk socjalistów (BSP) do rąk demokratów (SDS) mówiło tylko o tym, że społeczeństwo bułgarskie nie było wówczas jeszcze do końca przygotowane do innych przemian politycznych oprócz tych istniejących. Taką dwubiegunowość w sferze politycznej można nazwać przejściem od demokratyzacji do dekomunizacji. Chociaż, można by to raczej nazwać przejściem od *komunizmu do dekomunizacji*, dlatego że wśród elit rządzących działali byli pracownicy organów bezpieczeństwa i członkowie partii komunistycznej, którzy szybko przybrali garnitury demokratów.

Sytuacja polityczna uległa zmianie, gdy w 2001 roku na bułgarskiej scenie politycznej pojawił się car Symeon Saksburggowski. W tym samym roku jego formacja polityczna zwyciężyła w wyborach parlamentarnych. Przyczyną tego zaskakującego zwycięstwa był fakt, że społeczeństwo bułgarskie było już negatywne nastawione do niezbyt odczuwalnych efektów długoletnich reform urzędującej władzy. Głównym atutem zwycięskiego Narodowego Ruchu Symeona II był zaprezentowany program – *800 dni*. W ciągu dwóch i pół roku gospodarka Bułgarii miała zostać całkowicie podporządkowana zasadom wolnego rynku, zgodnie ze standardami wytyczonymi przez Unię Europejską. Poprawa sytuacji gospodarczej miała pozwolić na przyspieszenie przystąpienia do UE.

Spółeczeństwo bułgarskie liczyło, że Unia stanie się antidotum na wszystkie problemy trapiące ich kraj. To rozbudziło nadzieje Bułgarów na osiągnięcie dobrobytu państwa oraz znaczną poprawę warunków życia. Niestety, błyskawiczne przystąpienie do

Unii Europejskiej nie nastąpiło, warunki życia też się nie polepszyły i społeczeństwo bułgarskie bardzo szybko rozczarowało się rządami Symeona II.

Sytuacja, w jakiej w 2005 roku znajdowało się państwo bułgarskie, była daleka od oczekiwanej przez państwa UE, a proces przeprowadzania reform został zahamowany. Spowodowane to zostało konfliktami wewnątrzkoalicyjnymi przed zbliżającymi się wyborami parlamentarnymi. W skład nowego rządu w czerwcu 2005 roku weszły różne koalicje polityczne, ale z powodu wzajemnych animozji oraz ogromnych różnic programowych między partiami, które miały utworzyć większość parlamentarną, doszło do kryzysu politycznego.

W tym momencie na bułgarskiej scenie politycznej pojawia się partia *Ataka*, której też udało się zdobyć mandaty w bułgarskim parlamencie. *Ataka* była absolutnie nowym zjawiskiem na scenie politycznej. W latach 2005-2009 aktywnie uczestniczyła w bułgarskim życiu politycznym. *Ataka* określała siebie jako partię nacjonalistyczną. Występowała przeciwko Romom i Turkom, widząc w tych nacjach główne problemy społeczeństwa bułgarskiego. Oprócz tego, głosiła krytyczne uwagi wobec urzędującej władzy. Twierdziła, że państwem nie mogą kierować menedżerowie (chodziło o rząd Symeona II) oraz poruszała bolesny dla Bułgarii temat przystąpienia do Unii Europejskiej. Tym samym była w opozycji wobec prawie wszystkiego.

Głównym atutem nowo powstałej partii był jej charyzmatyczny lider – Wolen Siderow, który miał wyjątkowe zdolności do manipulowania sfrustrowanym społeczeństwem. Siderow był już powszechnie znany w Bułgarii, dzięki swojemu programowi telewizyjnemu – *Ataka*, w którym ostro krytykował urzędującą władzę i bułgarskie mniejszości etniczne. Nie było mu zatem trudno pociągnąć za sobą masy. W swych wystąpieniach lider nacjonalistów używał odpowiedniej retoryki, aby wywołać odpowiedni efekt.

Warto także powiedzieć o innych członkach partii *Ataka*. Otoczenie formacji politycznej Wolena Siderowa można nazwać *rodzinnym*, gdyż w skład zarządu partii wchodziła jego żona – Kapka Georgiewa, która była redaktorem naczelnym dziennika *Ataka* oraz pasierb Siderowa – Dimityr Stojanow, który podobnie jak jego ojczym wyrażał skrajnie nacjonalistyczne poglądy (np. list do Liwiej Jarocy). Pozostali przedstawiciele zarządu partii *Ataka* to młodzi ludzie, przygotowani do wprowadzenia zmian w swoim państwie.

Program partii można określić jako skrajnie nacjonalistyczny, antyzachodni, a nawet pozbawiony oparcia w zasadach demokratycznych, łamiący przepisy konstytucji. Oprócz

tego, program obfituje w populistyczne hasła, którym szybko ulega niewyrobiony bułgarski wyborca.

Na przykład, *Ataka* nawoływała się do radykalnych zmian w bułgarskiej konstytucji – instytucjonalizacji bułgarskiej cerkwi prawosławnej oraz przyznania religii prawosławnej statusu oficjalnej religii państwowej. Ponadto, partia ta postuluje przywrócenie kary śmierci za zabójstwa i ciężkie przestępstwa, co także jest niezgodne z przepisami prawa. Szczególnemu atakowi nacjonalistów w programie poddawane się mniejszości tureckie i romskie, np. postuluje się zakaz transmitowania programów telewizyjnych w języku tureckim, nawołuje do ograniczenia i likwidacji przestępczości romskiej. W programie znalazły się także populistyczne obietnice, np. ustalenie płace minimalnej na poziomie odpowiadającym stawkom w Europie i zapewnienie dochodu każdemu obywatelowi.

Poza nacjonalistycznymi i populistycznymi hasłami, w programie *Ataki* znalazły się pomysły, które można uznać za rozsądne, np. przeprowadzenie negocjacji z Unią Europejską, zawarcie nowych porozumień, korzystnych dla Bułgarii; rezygnacja z zamknięcia elektrowni jądrowej Kozloduj, będącej głównym producentem energii dla całego państwa; zaprzestanie spłaty zaległości Międzynarodowemu Funduszu Walutowemu i Bankowi Światowemu. Wyżej wymienione punkty programu nigdy nie zostały zrealizowane.

Dla podkreślenia antyzachodniego charakteru programu partii *Ataka* warto zwrócić uwagę na jej stosunek do Stanów Zjednoczonych. Wyraża się on na przykład w sprzeciwie wobec amerykańskiej polityki w regionie. *Ataka* jako jedyna formacja polityczna w Bułgarii protestowała przeciwko wstąpieniu do NATO.

Przedmiotem analizy w niniejszej pracy jest działalność partii *Ataka* w latach 2005-2009. Okres ten nie został wybrany przypadkowo. Pozwala on na prześledzenie procesu kształtowania się partii od momentu powstania i udziału w wyborach parlamentarnych w 2005 roku do momentu udziału w następnych wyborach w 2009 roku. W 2005 roku *Ataka* zdobyła 22 miejsca w bułgarskim parlamencie, a w 2007 r. 3 miejsca w Parlamencie Europejskim, natomiast w 2009 roku - 21 członków tej partii trafiło do bułgarskiego Zgromadzenia Narodowego. Warto zaznaczyć, że była to pierwsza partia nacjonalistyczna, która dostała się do bułgarskiego parlamentu, choć występowała w opozycji do istniejącego rządu. Wówczas pojawiła się nowa linia konfliktu oparta na opozycji nacjonalizm – europeizm, który był reakcją na udział Bułgarii w różnych strukturach międzynarodowych i przyłączenie się do procesu globalizacji. *Ataka* w pełni wpisuje się w zjawisko charakterystyczne dla państw, które przymierzały się do

integracji z UE. Na Węgrzech istnieje Ruch na rzecz Lepszych Węgier (Jobbik) z podobnymi poglądami jak i bułgarscy nacjonaści (z retoryką antyromską i antyżydowską), a na Słowacji – Słowacka Partia Narodowa. Fakt, że w kolejnych wyborach nacjonaści w Bułgarii dostawali się do parlamentu, świadczy o tym, że ukształtował się stały elektorat tego ugrupowania. Są to wojskowi, pracownicy służb specjalnych, emeryci, ludzie niezadowoleni z rządów istniejącej władzy i radykalnie nastawiona młodzież.

Między 2005 a 2009 rokiem członkowie partii razem z liderem – Wolenem Siderowem próbowali zdobyć stanowiska prezydenckie i wiceprezydenckie – 2006 rok, a trzech członków partii dostało się w 2007 roku do Parlamentu Europejskiego.

W czasie swojej działalności parlamentarnej partia Ataka próbowała nowelizować różne bułgarskie ustawy. Jednak żaden z jej pomysłów nie został przyjęty. Zmiany miały dotyczyć: kodeksu karnego, ustawy o prywatyzacji, ordynacji wyborczej posłów, zabezpieczenia społecznego, ustawy dotyczącej obywatelstwa, podatków.

Z drugiej strony, działalność nacjonalistów miała na celu prowokację, co pozwoliło na zdobycie rozgłosu w Bułgarii, a nawet w świecie, chociażby poprzez swoje skandalizujące manifestacje przeciwko muzułmanom w Bułgarii, obraźliwe wypowiedzi pod adresem niektórych posłów Parlamentu Europejskiego. Także prezydencka kampania wyborcza Ataki rozpoczęła się skandalem wokół Wolena Siderowa.

Powyższe względy pozwalają mówić o tej partii jako o zjawisku politycznym, które miało wpływ na społeczeństwo, ale które nie zdążyło zająć dobrego miejsca w życiu politycznym w tak zwanym *okresie przejściowym*. W swoim przekazie używa idei populistycznych i nacjonalistycznych.

Warto odnotować, że po ostatnich wyborach parlamentarnych *Ataka* poparała rząd GERB z Bojko Borisowym na czele. *Ataka* znalazła dla siebie nową rolę – odejście od skrajnej opozycji na rzecz współpracy z rządem. Wydaje się być niezwykle interesujące, jak *Ataka* uda się zachować swoją nacjonalistyczną tożsamość i jak zaadaptuje się do nowych warunków politycznych. Do tej pory bowiem *Ataka* skupiała się na radykalno-populistycznym przekazie, wymierzonym przeciwko elitom politycznym.

W latach 2005-2009 partia Ataka była stałym zjawiskiem bułgarskiej sceny politycznej, które używało w swojej działalności karty nacjonalistycznej. Tym samym zwróciła uwagę społeczeństwa na problem etniczny, integrację z Unią Europejską, problem korupcji i nielegalnej prywatyzacji. Jej działania były przeprowadzone w sposób prowokacyjny, ale można powiedzieć, że w tym przypadku cel uświęca środki.

Interesująco wygląda perspektywa wyników wyborów parlamentarnych w 2012 roku w Bułgarii. Po wydarzeniach w 2011 roku (manifestacje antyromskie) *Ataka* ma szanse na zwycięstwo.

INDEX NAZWISK

- Gorbaczow Michaił, ostatni przywódca Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego – 10.
- Beron Petyr, działacz opozycji antykomunistycznej, tajny współpracownik DS – 50
- Beronow Nedełczo, prawnik, w 1996 r. brał udział w wyborach prezydenckich w Bułgarii, jako niezależny kandydat – 65
- Berow Ljuben, profesor, członek Bułgarskiej Akademii Nauk – 18
- Binew Sławczo, sportowiec, biznesmen. Karierę polityczną związał z nacjonalistyczną partią *Ataka* – 68
- Bojadziew Petyr, emigrant polityczny – 18
- Czernew Pawel, prawnik, od 2005 r. członek partii *Ataka* – 64
- Czukołow Desisław, członek partii *Ataka* – 34, 68
- Dimitrow Filip, pierwszy w historii Bułgarii premier z opozycyjną przeszłością – 18
- Dogan Ahmed, lider partii Ruch na rzecz Praw i Wolności – 11, 29, 52, 66
- Georgiewa Kapka, główny redaktor dziennika *Ataka* – 34
- Gollnisch Bruno, polityk, jeden z liderów *Frontu Narodowego* – 68
- Ilczew Stanomir, dziennikarz, członek Ruchu Narodowego Symeon II – 69
- Indżową, Renetę, pierwsza kobieta premier w historii Bułgarii – 18
- Jaroka Liwia, pierwsza kobieta romskiego pochodzenia, która dostała się do Parlamentu Europejskiego z ramienia węgierskiej partii konserwatywnej – 69
- Karakaczanow Krasimir, przewodniczący partii Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna - Bułgarski Ruch Narodowy – 30
- Korniezow Luben, prawnik, członek Koalicji na rzecz Bułgarii – 52
- Kostow Iwan, premier Bułgarii (1997-2001) – 21, 24
- Łukanow Andrej, ostatni premier Bułgarii pod czas rządów komunistycznych – 16
- Markow Georgi, sędzia, współpracownik Bezpieczeństwa Państwowego, miał pseudonim – *Nikołaj* – 65.
- Piriński Georgi, przewodniczący Zgromadzenia Narodowego (2005-2009) – 50
- Popow Dymitr, pierwszy niekomunistyczny premier Bułgarii – 17
- Pyrwanowa Antonia, lekarka, w 2009 r. została wybrana do Parlamentu Europejskiego z listy Narodowego Ruchu na rzecz Stabilności i Postępu – 69
- Pyrwanow Georgi, w latach 2002-2012 prezydent Bułgarii – 28, 65, 66
- Sakskoburggotski Symeon, premier Bułgarii (2001-2005) – 8, 24, 25, 27, 28

Siderow Wolen, lider partii *Ataka* – 9, 16, 32, 33, 34, 35, 36, 44, 47, 51, 52, 61, 62, 63, 65, 67, 83, 85

Słabakow Petyr, artysta – 13

Sofijanski Stefan, pełnił obowiązki premiera tymczasowego rządu Bułgarii (1997) – 21

Spasow Wladimir, były przewodniczący Bułgarskiej Partii Komunistycznej (Българска комунистическа партия) w 1995, która wcześniej miała nazwę Partia Robotnicza (Партията на трудовия народ) – 67

Staniłow Stanisław, bułgarski profesor, archeolog, członek partii *Ataka* – 35

Staniszew Sergej, członek Koalicji na rzecz Bułgarii – 71

Stojanow Dimityr, członek partii *Ataka* – 34, 68, 69, 70, 82

Stojanow Petyr, prezydent Bułgarii (1997-2002) – 20, 65

Szopow Paweł, prawnik, członek partii *Ataka* – 34

Trenczew Konstantin, medyk, dysydenta, – 13

Tomow Aleksandyr, ekonomista, w 1996 roku uczestniczył w wyborach prezydenckich – 21

Wasilew Jordan, bułgarski literaturoznawca i polityk – 16

Widenow Żan, przewodniczący BSP w latach 1991-1996 – 19, 20, 30

Wigenin Kristian, członek bułgarskiej Partii Socjalistycznej – 69

Żiwkow Todor, przewodniczący Rady Państwa (1971-1989) – 3, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15

Żelew Żeliu, prezydent Bułgarii (1990-1997) – 13, 20, 18

WYKAZ SKRÓTÓW

- BEL – (Българска евролевица) – Bułgarską Eurolewicę
- BKP – (Българска комунистическа партия) – Bułgarska Partia Komunistyczna
- BSP – (Българска социалистическа партия) – Bułgarska Partia Socjalistyczna
- DS – (Държавна сигурност) – Służba Bezpieczeństwa
- DSB – (Демократи за силна България) – Demokraci na rzecz silnej Bułgarii
- DSP – (Турско национално-освободително движение в България) –Turecki Ruch Narodowowyzwoleńczy w Bułgarii
- GERB – (Граждани за европейско развитие на България) –Obywatele na rzecz Europejskiego Rozwoju Bułgarii
- NDSV – (Национално движение Симеон II) – Narodowy Ruch Symeon II
- NDZPCz – (Независимото дружество за защита права човека) – Niezależnego Stowarzyszenia Obrony Praw Człowieka
- ODS – (Обединени демократични сили) – Zjednoczonych Sił Demokratycznych
- OKEZR – Обществен комитет за екологична защита на Русе - Społeczny Komitet Obrony Rusy
- ONS – (Обединението за национално спасение) – Zjednoczenie Ocalenia Narodowego
- SDS – (СДС – Единна опозиция) – Zjednoczona Opozycja
- SSD – (Съюз на свободните демократии) – Sojusz Wolnych Demokratów
- WMRO - (Българско национално движение) – Bułgarski Ruch Narodowy
- ZDS – (Съюз на демократичните сили) – Związek Sił Demokratycznych
- KB – (Коалицията за България) – Koalicja dla Bułgarii

BIBLIOGRAFIA

Monografie, opracowania

Burakowski A., Gubrynowicz A., Ukielski P., 1989 – *Jesień Narodów*, Collegium Civitas, Warszawa 2009.

Дайнов Е., *Преходът 1989 – 1999. В место история*, София 1999.

Dawisha K., *Eastern Europe, Gorbachev, and Reform: The Great Challenge*, Cambridge 1990.

Груев М., Кальонски А., *“Възродителният процес”. Мюсюлманските общности и комунистическият режим*, София 2008.

Czekalski T., *Bułgaria*, Wydawnictwo TRIO Warszawa 2007.

Jackowicz J., *Bułgaria od rządów komunistycznych do demokracji parlamentarnej 1988-1991*, Wydawnictwo Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1992.

Jelavic B., *Historia Bałkanów, wiek XX*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Krakow 2005.

Карасименов Г., *Партийната система в България*, София 2010.

Karp J., Grzybowski K., *System konstytucyjny Bułgarii*, Warszawa 2002.

Klejn Z., *Bułgaria, szkice z dziejów najnowszych*, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. A. Gieysztora, Pułtusk 2005, s. 208.

Koseski A., Willaume M., *Nowe kraje Unii Europejskiej – Bułgaria, Rumunia*, Wydawnictwo Dialog, Warszawa, 2007

M. Kulikowska, *Ewolucja Systemu Partyjnego w Republice Bułgarii w latach 1990-2010*, [w:] *Consensus*, (red). H. Chałupczak, Wydział Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010.

Бессонов Н., Деметр Н., *История цыган – новый взгляд*, Воронеж, 2000,

<http://gypsy-life.net/history-main.htm>

Сидеров В., *Българофобия*, Бумераг БГ, 2009.

Сидеров В., *Основи на българизма*. Бумеранг БГ, 2011.

Тодорова С., *Кой какъв е в изборите 91 г. Лидери, партии, коалиции, съюзи*, София 1991.

Walkiewicz W., *Jugosławia, Państwa Sukcesyjne*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2009.

Woźnica R., *Bułgarska polityka wewnętrzna a proces integracji z Unią Europejską*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.

Dokumenty i akty prawne

Barroso M., *Presentation of Bulgaria and Romania accession report in European Parliament*, SPEECH 06/535, 25.09.2006,

<http://europa.eu/rapid/pressReleaseAction>

Икономика на България през 1995 г., годишен доклад, Агенция за икономическо програмиране и развитие, <http://www.minfin.bg/document/9017:2>.

Закон за избиране на народни представители –

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=77&Itemid=57

Закон за изменение и допълнение на закона за българското гражданство

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=1425&Itemid=57.

Закон за изменение и допълнение на Закона за енергетиката,

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=57.

Законопроект за изменение и допълнение на Закона за Българската народна банка

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=84&Itemid=57.

Законопроект за изменение и допълнение на закона за лекарствените продукти в хуманната медицина

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=179&Itemid=57.

Законопроект за изменение на Закона за радиото и телевизията,

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=82&Itemid=57.

Законопроект за изменение и допълнение на Наказателния кодекс

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=57.

Конституция на Република България <http://www.parliament.bg/bg/const>

Учредителна декларация на Демократи за силна България,

<http://dsb.bg/bg/blogs/article/2225>.

Предложение за изменение и допълнение на Закона за авторското право и сродните му права

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=67&Itemid=57.

Предложение за изменение и допълнение в Закона за здравното осигуряване

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=66&Itemid=57.

Програмна схема на партия Атака,

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid.

Решение за налагане на мораториум върху приватизацията в енергийния сектор, партия Атака

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=3553&Itemid=59

Решение за недопускане на територията на Република България на американския гражданин Санг Мюнг Муун

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=68&Itemid=59

Transition Report Update 1996, European Bank for Reconstruction and Development, s.13, <http://www.ebrd.com/pubs/econo/2548.htm>.

ЦИК България, Парламентарни избори 2005,

<http://pi2005.cik.bg/results/>

ЦИК България, Избори за президент и вицепрезидент на република България 2006,

http://pvr2006.cik.bg/results_1/.

ЦИК България, Парламентарни избори 2009,

http://pi2009.cik.bg/results/major/rik_00.html

Artykuły naukowe

Баева И., *Българският преход след 1989 г. В исторически контекст*, “Исторически преглед” 1996, s. 90-113.

Баева И., *БСП пред предизвикателствата на управлението*, “Ново време” 2005, с. 15.

Gemra K., *Inwestycje w Bulgarii*, http://www.skarbiec.biz/inwestycje/30_11_2009.htm

Gulde A., *The Role of the Currency Board in Bulgaria's Stabilization*,

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/09/gulde.htm>

Жечева К., „Атака” – между национализма и популизма, [w:] Политически изследвания, (ред.) Г. Карасеменов, Издание на Българската асоциация за политически науки, София 2007, s. 49.

Койчев Н., *Трансформация в Болгарии: результаты, ошибки, перспективы*.

Проблемы теории и практики управления. 2001. № 4.

Нягулов Б., *Европейската защита на малцинства и България-съвременни аспекти*, “Исторически преглед” 2000, 5-6 s. 293-294.

Stawowy-Kawka, *Islam and politics the case of Bugaria*, [w:] Religia a współczesny stosunki międzynarodowy, red. eadem, Krakow 2010, s. 49.

Targalski J., *Bułgaria 1985 - 1992 (WERSJA ROBOCZA)*,

<http://jozefdarski.pl/6047-bulgaria-1985-1992-wersja-robocza>

Wojnicki J., *Ewolucja systemów politycznych państw postjugosłowiańskich, (casus Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Macedonii, Serbii i Czarnogóry oraz Słowenii)*,

<http://www.iesw.Lublin.pl/sk/numery/numer10.php#p4>

Artykuły prasowe i źródła internetowe

Antyromskie demonstracje w Bułgarii. Cygański terror zalewa kraj, Wprost 01.10.2011

<http://www.wprost.pl/ar/264008/Antyromskie-demonstracje-w-Bulgarii-Cyganski-terror-zalewa-kraj/>

АТАКА внесе проект за одържавяване на енергетиката. Всички продажби на предприятия от сектора са "нищожни по право", мотивират се патриотите, Вестник Атака, 15/11/2006,

http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=22411&edition_id=343&format=html

Атака иска спиране на приватизацията на "Бояна филм", Вестник Атака 10/01/2006,

http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=39549

Атака направи расистки скандал Страсбург, dnevnik.bg, 28/09/06,

http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2006/09/28/284572_ataka_napravi_rasistki_skandal_v_strasburg/.

АТАКА обяви война на циганската престъпност. Депутатката Стела Банкова показва видеокадри от разрушени вилни зони край Плевен, Вестник Атака 08.11.2005,

http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=1973&edition_id=22&format=html.

АТАКА отново настоява ЕК да каже за спирането на АЕЦ, Вестник Атака, 17/05/2010

http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=28883&format=html

Атака: Феномен успіху болгарських націоналістів,

<http://a-k88.livejournal.com/7611.html>

Вестник Атака, <http://www.vestnikataka.com/>.

Величков Й., *Атака не подкрепя нито една коалиция*, varnacity.info, 08.07.05

http://www.varnacity.info/search.php?page=news_show&nid=1106

Desislav Czokołow, <http://www.desislav.com/>.

Джамия Баня Башъ, http://pochivka.com/carkvi/n75-21508-Джамия_Баня_Башъ.

Димитрова М., *Лечените обувки*, “Тема”, 05.11.2001

<http://www.temanews.com/index.php?p=tema&iid=233&cover=1>.

Григорьев Е., *Еврорадикалы Крайне правые сколачивают фракцию в законодательном органе ЕС*, “Независимая газета”, 16.01.2011, http://www.ng.ru/world/2007-01-16/7_radikaly.html

Елс Де Хрун ни намеси във втори евроскандал, vesti.bg.,

<http://www.vesti.bg/?tid=40&oid=951035>.

ЕНП призова да се подкрепи Първанов срещу Сидеров, mediapool.bg,

<http://www.mediapool.bg/енп-призова-да-се-подкрепи-първанов-срещу-сидеров-news122694.html>

Искаме ли мешере вместо Конституция, Вестник Атака 17.10.2005,

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=619&Itemid=88

Карамфилов Д., *Лобисти затвориша III и IV блок на АЕЦ*,

http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=26097&edition_id=408&format=html

Kęciek K., *Czy car jest nagi?*, Przegląd, 2004,

<http://www.przegladtygodnik.pl/pl/artykul/czy-car-jest-nagi> .

Колева Ю., *Първанов пусна закона за евроизборите с някои опасения*,

http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2007/03/05/316553_purvanov_pusna_zakon_a_z_a_evroizborite_s_niakoi/.

Миланова М., *СДС и БСП: Няма да участваме в кабинет в сегашния парламент*, Дневник 28.05.2003,

http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2003/05/28/136640_sds_i_bsp_niama_da_uchastvame_v_kabinet_v_segashniia/.

Министрите одобриха проектобюджета за 2002 г., Дневник 31.10.2001,

http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2001/10/31/117247_ministrите_odobriha_proektobjudjet_a_z_a_2002_g/.

Народно събрание на Република България,

<http://www.parliament.bg/>.

Преглед на стопанската политика, Приватизацията на електроразпределителните дружества,

http://ime.bg/pr_bg/131-4.htm.

Радев М., *Колко волен е Волен Сидеров*, mediapool.bg, 2006,

<http://www.mediapool.bg/колко-волен-е-волен-сидеров-news122491.html>.

Панславистъ,

<http://panslavist.ru/>

Parlament Europejski,

<http://www.europarl.europa.eu/portal/pl>.

Политическа партия Атака: <http://www.ataka.bg>.

Православие.бг,

<http://www.pravoslavie.bg/>.

Русева М., *Масова доганизация*, *Дневник* 17.11.2003,

http://www.dnevnik.bg/analizi/2003/11/17/60761_masova_doganizaciia/.

Сидеров В., АТАКА промени хода на историята ни, Изказване на В. Сидеров при откриването на 40-ото Народно събрание, *Вестник Атака* 11.07.2005,

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=587&Itemid=88.

Сидеров В., *Не искаме кабинет с мандат на турска партия!*, *Вестник Атака*, 27.07.2005,

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=88

Симов А., *40-ото НС влезе в ритъм отраз*, *Дума* 2005, 12 VIII

<http://old.duma.bg/2005/0705/120705/index.html>.

Симов А., *Всички от левицата, НДСВ и ДПС подкрепиха Пирински*, *Дума* 12.07.2005, <http://old.duma.bg/2005/0705/120705/index.html>.

Simeonowa M., Gawryś M., Prętkiewicz P., *Chronologia wydarzeń w Bułgarii w latach 1984–2012*,

<http://jozefdarski.pl/7115-chronologia-wydarzen-w-bulgarii-w-latach-1984-2012>

Янчовски П., *Не искам да съм човек втора употреба, познавам и свестни цигани, но те са изключение*, *Вестник Атака*, 23.10.2006,

http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=676&edition_id=1&format=html.

Media wizualne

АТАКА с Волен Сидеров - 08.06.2005 - Азис- следващият балансър

<http://video.google.com/videoplay?docid=-7852015139784208460>.

Волен сидеров - мнение за тройната коалиция 2005,

<http://vbox.com/play:f9c67e049b&al=2&vid=25754>.

Бой на протеста на Атака пред джамията в София,

<http://vbox7.com/play:80d4b167&al=2&vid=608845>

Пред медии връчиха призовка на Волен Сидеров, news.bg

http://news.ibox.bg/news/id_833399591.